

160533

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI**

**GRUP REHBERLİĞİ PROGRAMININ İLKÖĞRETİM II. KADEMEDE OKUYAN
BOŞANMIŞ AİLE ÇOCUKLARININ
UYUM DÜZEYLERİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

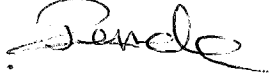
**Hazırlayan
Bekir EROL**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Leyla ERCAN**

Ankara – 2005

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼'ne

Bekir EROL'a ait "Grup Rehberliği Programının İlköğretim 2. Kademedede Okuyan Boşanmış Aile Çocuklarının Uyum D¼zeylerine Etkisi" adlı çalışma j¼rimiz tarafından Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında Y¼KSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

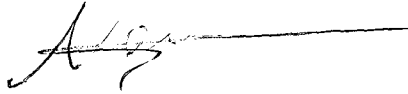
Başkan

Yrd. Doç. Dr. Feride BACANLI

¼ye

Yrd. Doç. Dr. Leyla ERCAN (Danışman)

¼ye

Yrd. Doç. Dr. Neşe TERTEMİZ

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, grup rehberliği programının ilköğretim II. kademedeki okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir.

Araştırma, 2003-2004 öğretim yılında Ankara İli, Kızılcahamam İlçesi'ndeki ilköğretim okullarının 6. 7. ve 8. sınıflarında okuyan 30 boşanmış aile çocuğu üzerinde yapılmıştır. Araştırmada, deney grubu 15, kontrol grubu 15 boşanmış aile çocuğundan oluşmuştur. Araştırmanın deseni, öntest, sontest, deney ve kontrol gruplu desendir. Boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerini ölçmek için Özgüven (1992) tarafından geliştirilen "Hacettepe Kişilik Envanteri" kullanılmıştır. Ayrıca boşanmış aile çocukları ile ilgili bilgi edinmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Deney grubundaki boşanmış aile çocuklarına, haftada 1'er saat olmak üzere 10 hafta süreyle araştırmacı tarafından grup rehberliği programı uygulanmıştır. Kontrol grubuna ise herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Deneysel işlemin etkililiğini test etmek amacıyla, toplanan veriler bağımlı ve bağımsız gruplar için "t testi" ile çözümlenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 11.0 paket programından yararlanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ 'e göre değerlendirilmiştir. Araştırmada uygulanan grup rehberliği programının amacı, çocukların boşanma ile ilgili duygularını tanımalarına ve ifade etmelerine, boşanmanın ne anlama geldiğini kavramalarına, boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkma becerilerini tanımalarına, kendisi ve ailelerine karşı olumlu bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olmaktır.

Araştırma bulguları, uygulanan grup rehberliği programının, boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerini geliştirmede etkili olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye'de boşanmış aile çocuklarına yönelik araştırmaların yaygınlaştırılabileceği bu araştırmanın önerileri arasındadır. Araştırmacıların ve psikolojik danışmanların bu alanda yapacağı çalışmalara ihtiyaç vardır.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the effect of group guidance programme to the adjustment levels of divorced family children who are in the second degree of elementary school.

The study was carried out on the 30 children whose parents are divorced, sixth through eight grade in elementary school, Kızılcahamam in Ankara, during 2003-2004 instructional year. In the study, experimental group consisted of 15 and control group consisted of 15 children whose parents are divorced. Design of research was based on, entrance test, final test, experiment, and control group design. The adjustment levels of children from divorced families was measured by means of “Hacettepe Personality Inventory” which was developed Özgüven (1992). It is also used “Personel Data Questionnaire” which was developed researcher, to learn something about children in divorced families.

For the children of divorced families in experimental group, a group guidance programme was introduced by the researcher, 1 hour in a week, for 12 weeks of duration. Control group did not receive any programme. To test the effectiveness of the experimental procedure, “independent and paired samples t test” was carried for the data analysis. It is also used SPSS 11.0 for the data analysis. Test of significance, is made subject of assessments according to $p < 0.05$. The guidance programme promotes support, helps children identify and express divorce-related feelings, clarifies divorce-related concepts, and develops relevant coping skills, as well as positive self and family perceptions.

The results of the study indicated that, group guidance programme had a positive effect on adjustment levels of divorced family children. The researchers and counselors can do different studies for children of divorce in Turkey. Because they need professional help.

ÖNSÖZ

Bireyin yaşamını etkileyen en önemli kararlardan birisi evliliğdir. Mutlu bir evlilik, aile bireylerinin ruh sağlığını olumlu yönde etkileyen önemli bir faktördür. Mutsuz bir evlilik ise, aile üyelerinin yaşam faaliyetlerini kısıtlayan, amaçlarını gerçekleştirmelerini engelleyen büyük bir stres kaynağıdır.

Boşanma ise beraberinde getirdiğı birçok problemle aile üyelerini sarsan bir olaydır. Türkiye’de boşanma oranlarının artış göstermesiyle birlikte bu konuya yönelik değişik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Rehberlik ve psikolojik danışma alanında çalışanlar, bu alanda birçok araştırma yapabilir. Özellikle okullarda, boşanmadan etkilenen çocuklara yönelik program uygulamasına dayalı daha çok çalışmaya ihtiyaç vardır.

Araştırma bu anlayıştan ortaya çıkmıştır. Ergenlik çağına giren ve ailenin yol göstericiliğinin yetersiz olduğu çocukların uyumunu artırmak ve karşılaştığı güçlükleri yenmede onlara destek olmak önemli bir konu olarak görülmüştür

Araştırmada önerileri, kişisel katkıları ve paylaşımlarıyla destek olan kişilere teşekkürü borç bilirim. Öncelikle, büyük bir bağlılık duyduğum mesleğime beni kazandıran değerli hocalarıma teşekkür ediyorum. Eğitimimde her zaman destek veren aileme de teşekkürler.

İlgisi, desteğı ve rehberliğı ile bana yol gösteren sevgili danışmanım Yrd. Doç. Dr. Leyla ERCAN’a teşekkürü borç bilirim. Yine görüş ve önerilerini sunan Yrd. Doç. Dr. Feride BACANLI’ya ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖNCÜ’ye teşekkürler. Ayrıca program geliştirme sürecinde bilgisi, önerileri ve eleştirileri ile katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Melek ÇAKMAK’a ve Öğr. Gör. Zeynep CİHANGİR’e, teşekkür ediyorum.

Bu somut desteklerin yanı sıra, her zaman yanımda olan ve bana güç veren eşime teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar.....	ix

BÖLÜM I

GİRİŞ.....	1
Problem	11
Alt Problemler	11
Sayıtlılar	12
Kapsam ve Sınırlılıklar	12
Tanımlar	13
Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi	13

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR	17
A. Boşanma	17
1. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri	21
2. Boşanmanın Ergenlik Döneminde Etkileri	26
3. Boşanmış Aile Çocuklarına Yönelik Programlar	30
B. Uyum	32
1. Kuramsal Açıdan Uyum	35
2. Çeşitli Yaklaşımlara Göre Uyum	39
3. Ergenlik Döneminde Uyum	42
C. Konu İle İlgili Araştırmalar	44

1. Yurt Dışında Yapılan Bazı Araştırmalar	44
2. Yurt İçinde Yapılan Bazı Araştırmalar	53

BÖLÜM III

YÖNTEM	57
Denekler	57
Deneklerin Seçimi	58
Araştırmanın Deseni	60
Veri Toplama Araçları	62
1. Hacettepe Kişilik Envanteri	62
1.1. Kişisel Uyum Alt Ölçekleri	63
1.2. Sosyal Uyum Alt Ölçekleri	64
1.3. Hacettepe Kişilik Envanterinin Güvenirliği	65
1.4. Hacettepe Kişilik Envanterinin Geçerliği	65
1.5. Hacettepe Kişilik Envanterinin Uygulanması, Puanlanması ve Yorumu	67
2. Kişisel Bilgi Formu	69
Grup Rehberliği Programı	69
Programın Hazırlanması ve Genel Özellikleri	70
Hedefler ve Davranışlar.....	72
Programda Kullanılan Teknikler	73
Programın Uygulanması	75
Programda Uyulması Gereken Kurallar	76
Oturumlar	77
Verilerin Analizi	90

BÖLÜM IV

BULGULAR	92
Alt Problemlerin Test Edilmesine İlişkin Bulgular	92

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM	97
--------------------------------	-----------

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER	101
KAYNAKÇA	104
EKLER	116
Ek-1 : Grup Oturumlarının Özeti	117
Ek-2 : Hacettepe Kişilik Envanteri	145
Ek-3 : Kişisel Bilgi Formu ve Sonuçları	153
Ek-4 : Deney ve Kontrol Grubundaki Boşanmış Aile Çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest ve Sontest Ölçümlerinden Almış Oldukları Genel Uyum Puanları	161
Ek-5 : İzin Yazıları	162

TABLOLAR

Tablo	Sayfa No
Tablo - 1	1993-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Boşanma Oranları .. 19
Tablo - 2	Boşanmış Aile Çocuklarının İlköğretim Okullarına Göre Dağılımı 58
Tablo – 3	Araştırmanın Deseni 61
Tablo – 4	Deney ve Kontrol Gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest Genel Uyum Puanlarının Ortalama, Standart Sapma ve F Değeri 90
Tablo – 5	Deney ve Kontrol Gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest ve Sontest Genel Uyum Puanlarının Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri 92
Tablo – 6	Deney ve Kontrol Gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest Genel Uyum Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları 93
Tablo – 7	Deney Grubunun Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest ve Sontest Genel Uyum Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları 94
Tablo – 8	Kontrol Grubunun Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest ve Sontest Genel Uyum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları 95
Tablo – 9	Deney ve Kontrol Gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri Sontest Genel Uyum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları 96

Tablo – 10	Boşanmış Aile Çocuklarının Yaş Grupları	155
Tablo – 11	Boşanmış Ailelerin Çocuk Sayıları	155
Tablo – 12	Boşanmış Aile Çocuklarının Birlikte Yaşadığı Kişiler	156
Tablo – 13	Boşanmış Aile Çocuklarının Annelerinin Eğitim Durumu	156
Tablo – 14	Boşanmış Aile Çocuklarının Babalarının Eğitim Durumu	157
Tablo – 15	Boşanmış Aile Çocuklarının Annelerinin Mesleği	157
Tablo – 16	Boşanmış Aile Çocuklarının Babalarının Mesleği	158
Tablo – 17	Anne ve Babaların Boşanma Yılları	158
Tablo – 18	Anne ve Babanın Boşanmasına İlişkin Çocukların Duyguları	159
Tablo – 19	Boşanmış Aile Çocuklarının Ayrı Oldukları Ebeveynle Görüşme Sıklığı	159

BÖLÜM I

GİRİŞ

Aile; anne, baba ve çocuktan oluşan en küçük toplumsal kurumdur. İnsan yaşamı üzerindeki etkisi bir ömür boyu süren aile, bireyin ve toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan bir kurumdur. Dünyaya gelen her çocuğun psiko-sosyal ve fizyolojik gelişiminin temeli aile içerisinde atılmaktadır.

“İnsan türünü üretmek ve sürdürmek gereksinimi aile kurumunu doğurmuştur” (Tezcan, 1995: 119). “Bir aile kurmak bütün toplumlarda varolan bir yaşam üslubudur” (Onur, 1997: 128). İlk çağlardan bu yana filozoflar, sosyal bilimciler toplumun ailelerden oluşan bir yapı olduğunu belirtmişlerdir. Bir toplumun özelliklerini incelerken aile ilişkilerine ve yapısına bakmışlardır.

Kültürün kuşaklar arasında iletilmesi ve yeni üyelerin topluma katılması aile kurumunun temel işlevleri arasındadır. Bunun yanı sıra aile, diğer toplumsal kurumların işlevlerini yerine getirmesine katkıda bulunur. Toplum kurallarını öğretir, üyelerine yaşam becerilerini kazandırır. Ailenin en önemli işlevi ise çocuğun duygusal, zihinsel, bedensel ve ruhsal gelişimini sağlamaktır. Çocuk, aile neslinin sürmesi işlevinin sonucu olarak dünyaya gelir. Onun ilk karşılaştığı sosyal çevre ailedir. Çocuğun hayata hazırlanması ve yaşam becerilerini kazanması aile içerisinde sağlanır. Ayrıca anne ve baba çocuğa model olarak onu geleceğe hazırlar.

Aile, çocuğun beslenme, korunma, sevilme ve eğitim gereksinimlerini karşılamaktadır. Aile, çocuk için güven ortamı yaratmakta ve sağlıklı büyümesini güvence altına almaktadır. Ayrıca onun yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olmakta ve davranışlarına yön vermektedir (Yörükoğlu, 1998:126). Aile çocuğun, gerek kişiliğinin gelişimi, gerekse ruh ve beden sağlığı açısından büyük önem taşır. Çocuğun sağlıklı aile ilişkilerinden mahrum kalması onun duygusal gelişimini

etkilediği gibi bedensel ve zihinsel gelişimine de olumsuz etkide bulunur (Yavuzer, 2003: 51). Bu nedenle, çocuğun yaşamında başarılı olması, kendisiyle ve toplumla uyum içerisinde yaşaması, kendini gerçekleştirmesi, sağlıklı ve dengeli bir aile yapısına bağlıdır.

Aile yapıları, toplumdan topluma farklılık gösterdiği gibi aynı toplum içerisinde de zamanla değişime uğramaktadır. Toplum yapılarındaki hızlı değişime ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak, aile yapısında da önemli değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimlerin büyük bölümünün sanayi devrimiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Sanayi devrimi, bilim ve teknoloji de olduğu kadar, insan ilişkileri ve yaşam biçimlerinde de önemli etkiler yaratmıştır. Bu süreçten aile kurumu da kendi payına düşeni almıştır.

İnsanların değer yargıları, amaçları, inançları ve anlayışları da sanayi devrimiyle birlikte önemli değişimlere uğramıştır. Her şeyden önce, kentleşme ve sanayileşme aileleri küçültmüştür. Ataerkil geniş aileler çözülmeye başlamış ve anne-baba-çocuktan oluşan çekirdek aile tipi çoğalmaya başlamıştır. Geleneksel aile otoritesinin zayıflamasıyla aile üyelerinin özgürlükleri de artmıştır. Bu kaçınılmaz değişim, karı koca ilişkileri ve çocuk yetiştirmede önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların bir bölümü olumlu, bir bölümü de olumsuz olarak nitelendirilebilir (Yörüköğlu, 1998: 131). Ailedeki kültürel ve yapısal değişimlerin Türk aile kimliği üzerinde de birtakım etkileri olmuştur. Bireylerin bağımsızlaşması, kadının rollerindeki değişimler, doğum oranındaki düşüş gibi olumlu etkilerinin yanı sıra boşanmalarda artış, evlilik dışı ilişkilerin artması, çocuklara kurumlarda bakılması gibi olumsuz etkilerinin olduğu görülmektedir (Tezcan, 1995:34). Kısaca bu süreç, özgürlüklerin artması, bireysel gelişim gibi avantajların yanı sıra boşanmaların kolaylaşması ve artması gibi olumsuz bir sonuçları da beraberinde getirmiştir. Boşanmaların dünyada ve Türkiye’de önemli bir sosyal olgu haline gelmesi bu görüşleri doğrulamaktadır. Benedek, (1995) boşanmalardaki artışın “bu değişimlere karşı ödenen bir bedel” olduğunu vurgulamaktadır.

Evlilik ile bir araya gelen eşler karşılıklı duygusal bağlarını koruduğunda, aile sağlıklı ve dengeli bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Böyle bir ailede bütün üyeler ihtiyaçlarını karşılayabilmekte ve olumlu yönde gelişim sağlayabilmektedirler. Sağlıklı iletişim, karşılıklı sevgi ve anlayışın olmadığı bir ailenin işlevlerini yerine getirmesi ve bütünlüğünü koruması mümkün olmamaktadır. Bu durumda boşanmalar kaçınılmaz hale gelmektedir.

Aile üyelerini derinden etkileyen bir olay olan boşanma ile ilgili benzer tanımlar yapılmaktadır. Örneğin, Özgüven (2001: 306) boşanmayı “yasal olarak kurulan bir evlilik birliğinin, yine yasal olarak sona erdirilmesi işlemi” olarak tanımlamaktadır. Bu kavramı iki yönüyle ele alan Yörükoğlu’na (1998: 264) göre boşanma, “hukuki açıdan evlilik sözleşmesinin sona ermesi, ruhsal açıdan ise ailenin bölünmesine ya da tümünden dağılmasına yol açan, bütün aile üyelerini sarsan karmaşık bir olay” olarak tanımlanmaktadır. Boşanmayı çocuk açısından değerlendiren Hetherington (1996), “çocuğun hiçbir zaman yaşayamayacağı kadar çok karmaşık ve düzenini bozan bir olay” olarak tanımlamaktadır.

Batı ülkelerinde nüfusun 1/3’ü boşanmış ailelerden oluşmaktadır (Yavuzer, 2001). Özellikle ABD’de ve bazı Avrupa ülkelerinde boşanma oranları çok yüksektir. ABD’de neredeyse yapılan iki evlilikten biri boşanma ile sonuçlanmaktadır. Almanya’da oran % 46, İsviçre’de % 22,3, Norveç’te % 24,4’ tür. Türkiye’de rakamlar bu kadar yüksek olmamasına karşın evlenmelerin azalması ve boşanmaların artması önemli sinyaller vermektedir (Özkan, 2004: 37). Amerika’da 16 yaşın altındaki çocukların % 40’ı boşanmış aileye sahiptir (Cherlin, 1992). Bu ülkede boşanmalar her yıl 1 milyon çocuğu etkilemektedir. Özellikle 1970’lerden sonra boşanmalarda bir artış gözlenmiştir (Pedro-Carroll ve Alpert-Gillis, 1997). Devlet İstatistik Enstitüsü (2000) verilerine göre ise “Türkiye’de her 100 evlilikten 7,55’i boşanmayla sonuçlanmaktadır”. Yine aynı verilere göre evlenme oranları da yıldan yıla düşmektedir. Batı toplumlarına oranla Türkiye’de boşanma oranlarının yüksek olmamasına karşın gün geçtikçe arttığı gözlenmektedir.

Batı toplumlarındaki yüksek boşanma oranları, uzmanları boşanma öncesi ve sonrasına yönelik çeşitli önlemler almaya yöneltmiştir. Aile danışma merkezleri ve boşanmadan sonra özellikle erkek çocuklarla ilgilenecek “ağabey” (big brother) sistemi örnek olarak gösterilebilir. Sağlıklı ve uyumlu bireylerin oluşturduğu bir toplum yapısına sahip olmada ailenin önemli bir kurum olduğu anlaşılmıştır. Türkiye’de de boşanma davalarına yönelik olarak 2003 yılında Aile Mahkemeleri kurulmuştur.

Boşanma, Türk toplumunun ve medyanın gündeminde yer alan bir konu haline gelmiştir. Boşanma olayları televizyon programlarında sık işlenmekte, tartışılmaktadır. Aile kurumunun böylesi bir durumla karşı karşıya kalması toplumu yakından ilgilendirmektedir.

Aile kurumunu parçalayan boşanma olayının nedenleri medeni kanunda şu başlıklar altında toplanmaktadır: (1) Eşlerden birinin evlilik dışı cinsel ilişkiye girmesi ve aldatması, (2) Eşlerden birinin onur kırıcı suçlardan hüküm giymesi, (3) Eşlerden birinin terk etmesi, (4) Eşlerden birinin diğerine kötü davranması, (5) Eşlerden birinin ağır ruhsal hastalığı, (6) Aşırı geçimsizlik ve uyumsuzluk.. Sonuncusu boşanma nedeni olarak en sık ileri sürülendir (Yörükoğlu, 1998: 264).

Kişisel ve toplumsal farklılıkların da boşanma üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Eğitim, din, yaş, gelir düzeyi gibi farklılıklar boşanma üzerinde etki edebilmektedir. Bunun yanı sıra eşlerin kişilik özellikleri ve evlilikten beklentileri de birlikteliğin sürmesi açısından önemlidir. Beklentilerin gerçekleşmemesi veya kişilik özelliklerinin çatışması eşleri hayal kırıklığına ve boşanmaya sürükleyebilmektedir.

Boşanma eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış olsa da ailenin yıkımı demektir. Ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda bile boşanmayla sorunlar bitmemektedir. Eşler arasında hem ekonomik, hem de psikolojik çöküntü yarattığı gibi çocuklar üzerinde de çok karmaşık sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Özgüven, 2001: 306). Eşler boşanmaya karar verdikten sonra çocuğun durumu, ekonomik zorluklar, iş, yer ve okul değişikliği, yeni bir yaşam kurmaya çalışma gibi birçok

sorun aile üyelerini etkilemektedir. Özellikle çocuklar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Çocuk boşanma öncesi ve sonrasında çatışmaların içinde yer almakta, genellikle ihmal edilmektedir. Bazı çocuklar anne ve babalarının ilişkilerinin aksamamasından kendilerini sorumlu tutmaktadırlar. Bu suçluluk duygusu, beraberinde bazı patolojik tutumları da getirmektedir. Sözgelimi çocuk, arkadaşlarına ve öğretmenine ailesinden bahsederken babasını hiç görmemesine karşın birlikte yaşıyormuş gibi anlatabilmekte, hiç görmediği babasından doğum günü armağanı aldığını söyleyebilmektedir (Yavuzer, 2001:81).

Çocuğun gelişimi, ihtiyaçlarının karşılanması sağlıklı bir aile yapısına bağlı olduğuna göre, boşanmanın yaşandığı bir ailenin bunları tam olarak sağlaması mümkün olmamaktadır. Ölüm, iş gibi nedenlerle ebeveynlerden birisinden yoksun kalma, çocukların zamanla kabullendikleri ve uyum sağlayabildikleri bir durum olmasına rağmen boşanma, çocukların kolay kavrayıp benimseyebildikleri bir durum değildir.

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Pedro-Carroll ve Alpert-Gillis'e (1997) göre boşanma, "ekonomik zorluklar, anlaşmazlıklar, ebeveyn-çocuk görüşmelerinde problemler, okul değişimi ve psikolojik problemler gibi yaşam zorluklarının yanı sıra, uzun vadede bir travmaya neden olmaktadır". Yauman (1991) ise boşanmanın çocuklarda "düşüncesiz davranma, dalgınlık, agresiflik, yapmacık davranma ve düşük akademik başarı" gibi olumsuz etkilere neden olduğunu belirtmektedir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi, boşanma sürecinde yaşanan olaylara, boşanmadan sonra çocuğun anne ve babayla olan ilişkilerine, çocuğun yaşı gibi farklılıklara göre değişmektedir. Benedek (1995), "anne ve babası boşanmış ailelerin çocuklarının, gelişimle ilgili ve psikolojik sorunlar yaşama açısından diğer çocuklardan daha fazla risk altında olduğunu" ifade etmektedir.

Yapılan birçok araştırma boşanmanın çocuk ve ergenler üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ve üzerinde durulması gereken bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmaların bazıları; “boşanmış aileden gelen çocuklarda öfke, itaatsizlik, ısrarcılık, yapmacıklık ve ilgi çekme çabaları görüldüğünü” (Hetherington, Cox ve Cox, 1978), “bilişsel, duygusal, davranışsal ve psiko-fizyolojik problemler ortaya çıktığını” (Stolberg ve Garrison, 1985; Kurdek, 1981), “boşanmadan sonra çocukların suçluluk, anksiyete ve depresif duygular yaşadığını” (Wallerstein ve Kelly, 1980), ortaya koymuştur.

Wallerstein’in (1983) yaptığı başka bir araştırmada, “boşanmış aile çocuklarının sıklıkla okul ödevlerini yapmakta zorlandıklarını, şaşırma, içtepisellik gibi duyuşsal problemler yaşadıklarını, düşük akademik başarı ve saldırgan davranışlar gösterdiklerini” ortaya koymuştur. Amato ve Keith (1991) ise araştırmalarında “boşanmış ailelerden gelen çocukların çeşitli problemleri olan boşanmamış ailelerin çocuklarına göre daha fazla kişisel ve sosyal uyum problemleri yaşadıklarını” ortaya koymuşlardır. Yine aynı araştırmada, boşanmış ailelerden gelen çocukların “yüksek depresyon, düşük psikolojik sağlık, akademik performansta düşüklük yaşadıklarını” ortaya koymuşlardır. Hetherington ve arkadaşları (1999) “aile fonksiyonları ve ergenlerin uyumu” adlı araştırmalarında, “ailelerinde boşanma, yeniden evlenme, üvey anne ve babaya sahip olma gibi evlilik geçişleri yaşayan ergenlerin uyum konusunda daha fazla güçlük yaşadıklarını” ortaya koymuşlardır.

Bazı araştırmalar boşanmış ailelerden gelen ergenlerin alkol, madde bağımlılığı ve suç işleme bakımından risk grubu oluşturduğunu da ortaya koymaktadır. Uluğtekin (1991) “hükümlü gençlerin sahip olduğu en önemli sorunlar arasında boşanmanın ve aile içi çatışmaların olduğunu” saptamıştır. Yavuzer’in (2002) hükümlü gençler üzerinde yaptığı araştırmada, “bu gençlerin % 22’sinin boşanmış aile çocuklarından oluştuğunu” ortaya koymuştur. Özkan (2004) ise incelediği tutuklu ve hükümlü çocukların, “parçalanmış ve iyi işlemeyen bir aileden geldiğini” ifade etmektedir.

Kısaca boşanmış ailede çocuk, hayat düzeninin bozulması, ebeveynlerden birinin evden uzaklaşması, yakın geleceğin bilinmemesi gibi nedenlerle sıkıntı yaşar. Okulda başarısızlık, terk edilme korkusu, değersizlik duygusu, şiddetli hassasiyet, aşırı olgunluk belirtileri, dengesizlik, birlikte olduğu ebeveyni suçlama ve ona karşı saldırganlık, az soru sorma ve az oyun oynama bu sıkıntının yansıtılan belirtileri arasındadır (Yavuzer, 2001:82). Boşanmanın, çocuğun uyumunu etkileyen önemli bir olay olduğu görülmektedir. Çocuk ve ergenler, ailelerinde yaşanan bu duruma uyum sağlamakta zorlanmakta, kişisel ve sosyal açıdan çeşitli problemler yaşamaktadırlar.

Uyum, “bireyin hem kendisi hem de çevresi ile iyi ilişkiler kurabilmesi ve bu ilişkileri sürdürebilme derecesi” (Özgüven, 1992:8) olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli görüşlere göre, uyum ya da uyumsuzluğun nedenleri değişmekte ise de, uyumun ne olduğu ile ilgili yapılan tanımların benzer yanları bulunmaktadır. “Uyumlu olma” ile “ruh sağlığının yerinde olması”, “normal davranışlar gösterme”, “sağlıklı ve dengeli olma” gibi ifadelerin taşıdığı anlamlar yakınlık göstermektedir.

Psikoanalitik görüşe göre ruh sağlığının yerinde olması, egonun gerçeklik prensibinden uzun süre uzaklaşmamasına, id’in isteklerini uygun koşullar altında ve süper ego denetimini inkar etmeden uzlaştırmasına bağlıdır.. Birey bu uzlaştırmayı sağlayacak çeşitli savunma mekanizmaları arar (Kılıçcı, 1992: 4). Adler ise bireyin eksiklik duygusu ile hareket ettiğini ifade etmektedir. Eksiklik duygusunun her insanda varolduğunu, yaşamını sürdürebilmesi ve gelişebilmesi için zorunlu olduğunu vurgular. Yetersiz bir ortam içerisinde yetişen bireyin “normal” bir eksiklik duygusu yaşayamayacağını ve bu durumun “eksiklik karmaşasına” dönüşeceğini belirtir (Yanbastı, 1996:74). Adler çevrenin birey üzerindeki etkisini tartışırken en önemli çevre etkeninin aile olduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan bakıldığında anne ve babası boşanmış birey eksiklik duygusunu daha yoğun yaşayabilir.

Davranışçı yaklaşım ise normal dışı davranışların, uyumlu davranışların yerine uyumsuz davranışların öğrenilmesinden kaynaklandığını ifade etmektedirler. Tam bir aile yapısına sahip olmayan bir çocuğun uyumlu davranışları öğreneceği modeller yetersiz olacaktır.

İnsancı ve Varoluşçu yaklaşımlar, kendini kabul edebilme, kendi potansiyellerini gerçekleştirme, başkalarıyla yakın ilişki kurabilme ve yaşamı anlamlı bulma gibi kişisel ve sosyal faktörlerin uyumlu ve sağlıklı olma ile ilgili olduğunu vurgulamışlardır (Kılıçcı, 1992: 5).

Kişilik kuramcıları ise “ruh sağlığı” kavramının yerine uyumlu, uyumsuz kişilik kavramlarını kullanmışlardır. Erikson’a göre insanın yaşamında belli başlı sekiz kritik dönem vardır. Bireyin sağlıklı bir kişilik kazanmasında bu krizlerin ya da çatışmaların başarılı olarak atlatılması önem taşımaktadır. Eğer bir dönemdeki kriz tam olarak çözülmemişse Freud’un kuramında olduğu gibi birey, o döneme takılıp kalmaz. Ancak, yaşamının daha sonraki dönemlerinde de bu kriz devam eder, çözümleninceye kadar problem yaratır (Senemoğlu, 1997: 81).

Özetle sağlıklı, dengeli ve ihtiyaçların karşılandığı bir aile ortamı, bireyin uyumlu olmasında, karşılaştığı yaşam sorunlarıyla başa çıkmasında önemli bir faktördür. Bireyin farklı gelişim dönemlerindeki krizleri atlatabilmesi ve gelişim görevlerini tamamlayabilmesinde ailenin önemli bir yerinin olduğu orta çıkmaktadır. Boşanma ise çocuğa, her gelişim dönemine özgü atlatması gereken krizlerden başka birçok sorun ve baş etmesi gereken zorluk yüklemektedir. Boşanma, ergenlik çağına giren bireyin kişilik gelişimini ve uyumunu etkileyebilecek bir yaşam olayıdır.

Boşanmanın farklı yaş dönemlerinde etkisi değişmektedir. Araştırma kapsamına alınan 12-14 yaş dönemi, ergenlik çağıının başlangıç dönemidir. Bu dönem literatürde erinlik çağı, ön ergenlik, buluş çağı gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Bu dönem, bireyin çocukluktan yetişkinlik yaşamına geçişin temelini atıldığı, bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal olarak hızlı bir gelişme ve olgunlaşmanın yaşandığı bir dönemdir. Ergen bu dönemde kişilik oluşturmaya, soyut düşünmeye ve çeşitli tutum ve davranışları özümsemeye başlamaktadır.

“Erikson’a göre ergenlik dönemi kişinin kendisine “Ben kimim?” sorusunu sorduğu ve cevap aradığı bir dönemdir” (Bacanlı, 1995: 73). Bu soru, anne ve babası boşanmış bir aileye sahip ergen için cevaplanması oldukça zordur. Çünkü ergen

çatışmalarını çözmesi, sağlıklı bir kimlik kazanması için hala ailenin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. Her ne kadar ergenlik çağında aileden çevreye doğru kayan bir etkileşim söz konusu olsa da, ailenin etkisi sürmektedir. Ergenin yetersiz ve eksik aile yapısı içerisinde kişilik gelişimini tamamlayabilmesi, düşünce, tutum ve davranışlarını biçimlendirebilmesi ya da doğru yönde biçimlendirebilmesi zorlaşmaktadır.

Ergenlik döneminin diğer bir özelliği ise soyut düşünme becerisinin kazanılmaya başlanmasıdır. Ergen kendi yaşamını, içinde bulunduğu şartları ve aile yapısını, çocukluk dönemine göre daha farklı değerlendirebilmekte, geçmiş yaşantılarıyla gelecek arasında bağ kurabilmektedir. Boşanmanın yaşlara göre etkilerini ele alan Walzack ve Burns'e (1999) göre buluş çağına ermiş boşanmış aile çocuklarının zihinsel gelişim aşamaları, küçük ve ilkokul yaşındaki çocuklarınkinden farklılık göstermektedir. Onlar, mantıklı düşünmeye ve birçok olayın anlamlarını, nedenlerini ve sonuçlarını çok daha derinden anlayacak bir düzeye ulaşmışlardır. Bazen bir araya gelip ebeveynlerinin ayrılma sebeplerini tartışır ve sonuçlarını kavramaya başlarlar.

Özellikle batı toplumlarında boşanma oranlarının çok yüksek olması ve boşanmış aile çocuklarının sayısının gün geçtikçe artması araştırmacıların bu konuya yoğun bir şekilde yönelmelerine neden olmuştur. Boşanmış aile çocuklarına yönelik önleyici, destekleyici ve müdahale edici programlarla ilgili araştırmaların çokluğu dikkat çekmektedir. Bu alanda birçok araştırma yapmış Pedro-Carroll'e (1985) göre "farklı yaş gruplarında olan boşanmış aile çocuklarına yönelik birçok önleyici ve müdahale edici grup programlarının olumlu etkileri olmuştur".

Türkiye'de boşanmaların sayısının gün geçtikçe artmasına ve boşanmış aile çocuklarının okullarda önemli bir grubu oluşturmalarına rağmen, boşanmış aile çocuklarına yönelik program uygulamasına dayalı deneysel bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Ergenlik çağına giren bireye, boşanmanın getirdiği uyum sorunları ile baş etmede yardım ve destek sunulması gerektiği yapılan tartışmalardan

anlaşılmaktadır. Grup rehberliği programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi böylesi bir ihtiyaçtan doğmuştur.

Grup rehberliğinin, bilgilendirme yönü ağır basan bir yardım yöntemi olduğu genel bir anlayıştır. Böyle olsa da boşanmış ailelerden gelen çocukları bir araya getirerek, benzer yaşantılara sahip başka kişilerin olduğunu görmeleri, boşanmanın nedenlerini anlamaları, benzer duygular yaşayanların olduğunu görmeleri ve kendilerine yardımcı olacak başa çıkma becerilerini tanımaları açısından etkili bir uygulama olabilir. Etkileşimin olduğu bir ortamda birey sadece kendisinin bu probleme sahip olmadığını görebilir, kendine güven kazanabilir, olumsuz düşüncelerinden kurtulabilir. Myrick'e (1997: 245) göre grup rehberliği "müdahaleye yönelik danışma hizmetlerine göre daha olumlu bir atmosfer ve ortam yaratabilir, düşüncelerin, duyguların ve davranışların daha çok öğrenci ile tartışılmasına ve araştırılmasına imkan sağlayabilir".

Okul psikolojik danışmanları iyi programlanmış koruyucu çalışmalar geliştirirlerse, boşanmış ailelerden gelen çocukların akademik ilerlemeleri sağlandığı gibi, boşanmaya olan uyum sürecinde hızlanmış olacaktır. Bu nedenle okullar, boşanmaya uyum sağlama açısından bu tür programlar için en uygun yerler olabilir. İlkokullarda çalışan danışmanlar, boşanmış aile çocuklarının ihtiyaçlarının temel alındığı gruplarla onların uyum düzeyleri üzerinde başarılı olabilirler. Bu gruplar, problem çözme becerileri, başa çıkma becerileri, duygular ve boşanmayı anlama üzerine şekillendirilebilir (Cantrell, 1986:165).

Boşanmış aile çocuklarına yönelik grupların, tedavi yaşantılarından ziyade, gelişmeye alıştırmaya amaçlı destek grupları oldukları düşünülmektedir. Gruplarda çocuğa, boşanmış aile durumundan yeni bir aile yapısına geçerken yardım edilmesi gerekmektedir. Yine bu gruplarda boşanmadan sonra yaşanan uyum güçlüklerine yönelik çalışmalar yürütülebilir. Gruplar bilgi verici nitelikte, medya ve bazı materyaller etrafında yapılandırılabilir. Bu konuda önleyici nitelikte basılmış olan kitaplardan çocuklar için yararlanılabilir. Böylece boşanmış ailelerin çocuklarına

yönelik bilgiler elde edilebilir. Böylece gruba en uygun olan materyaller seçilebilir (Ültanır, 2003: 195).

Tartışılan konuların ve çeşitli araştırma bulgularının ışığında, boşanmış aile çocuklarının uyumlarının artırılmasında desteğe ve rehberliğe ihtiyaçları olduğu ortaya çıkmaktadır. Geçmişte yaşanan bir olayın bireyin tüm yaşamını olumsuz etkilemesi istenilen bir durum değildir. Bunun dışında, Türkiye’de boşanmış aile çocuklarına yönelik uygulamaların yetersiz olması da böyle bu konuda çalışma ihtiyacını doğurmuştur. İlköğretim II. kademedeki okuyan (12-14 yaşlar) anne ve babası boşanmış öğrencilerin, uyum düzeyleri üzerinde grup rehberliğinin etkisi, incelemeye değer bir konu olarak görülmüştür.

Bu araştırmanın amacı, grup rehberliği programının ilköğretim II. kademedeki okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaca dayalı olarak aşağıda araştırmanın problemi ve bu probleme bağlı alt problemler verilmiştir.

Problem

İlköğretim II. kademedeki okuyan boşanmış aile çocuklarından, grup rehberliği programı uygulanan grup ile uygulanmayan grubun genel uyum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?.

Alt Problemler

Belirtilen problemin incelenmesi için geliştirilen alt problemler şunlardır:

1. Deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının, Hacettepe Kişilik Envanteri öntest genel uyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. Deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının, Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ve sontest genel uyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

3. Kontrol grubundaki boşanmış aile çocuklarının, Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ve sontest genel uyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

4. Deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının, Hacettepe Kişilik Envanteri sontest genel uyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Sayıtlılar

Bu araştırmada aşağıdaki durumlar sayıltı olarak kabul edilmiştir.

1. Araştırmaya katılan boşanmış aile çocukları kullanılan ölçeği içtenlikle cevaplayacaklardır.

2. Araştırma kapsamında kullanılan Hacettepe Kişilik Envanteri'nin (HKE), ilköğretim 2. kademede okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerini ölçmede uygun ve amaca hizmet eder niteliktedir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları aşağıda sıralanmıştır.

1. Araştırma, 2003–2004 Öğretim yılında Ankara İli, Kızılcahamam İlçesi sınırları içindeki ilköğretim okullarının II. kademesinde (12 – 14 yaş grubu)

okuyan boşanmış ailelerden gelen öğrencilerden seçildiğinden elde edilen bulgular bu yaş, özellik ve eğitim sınırları içerisindeki benzer gruplara genellenebilir.

2. Araştırma kapsamına anne ve babası hukuki olarak boşanmış ailelerden gelen 12-14 yaş grubu ergenler dahil edilmiştir. Fiili olarak ayrılanlar ve belirtilen yaş sınırları dışında olanlar dahil edilmemiştir.

3. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen grup rehberliği programının etkisi ile sınırlıdır.

4. Araştırmada incelenen uyum düzeyi, İ. Ethem ÖZGÜVEN'in (1992) geliştirdiği Hacettepe Kişilik Envanteri'nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.

Tanımlar

Boşanma: Hukuki yönden boşanma evlilik sözleşmesinin sona ermesidir. Ancak ruhsal açıdan, ailenin bölünmesine ya da tümünden dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini sarsan karmaşık bir olaydır (Yörükoğlu, 1998:264).

Uyum: Bireyin hem kendisi hem de çevresi ile iyi ilişkiler kurabilmesi ve bu ilişkileri sürdürebilme derecesidir (Özgüven, 1992).

Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Aile, anne-baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimidir. Bireyin sağlıklı gelişimi, kendine ve içinde bulunduğu topluma yararlı olabilmesi büyük ölçüde aileye bağlıdır.

Boşanma ise, ailenin sonunu getiren ve bütün aile fertlerini olumsuz etkileyen bir yaşam olayıdır. Aile içerisinde bu etkiyi en çok hisseden ve yaşayan üye

çocuktur. Boşanma, ailenin çocuğa sağladığı bakılma, korunma, sevgi, eğitime gibi temel ihtiyaçların yetersiz karşılanmasına sebep olmaktadır.

“Türkiye’de boşanmaların gittikçe arttığı gözlenmektedir” (Tezcan, 1995). Türkiye’de yapılan bazı araştırmalar (Aslıhan 1998, Erkan 1986, Ayaz 1983, Elmacı, 2001 vb.), “boşanmanın ve ailenin parçalanmasının çocuk üzerinde olumsuz etkileri olduğunu” göstermektedir. Çocuğun yaş düzeyine, gelişim özelliklerine göre etkilenme farklılaşmaktadır. Genellikle okulda başarısızlık, değersizlik duygusu, şiddetli hassasiyet, aşırı olgunluk belirtileri, kendini ve ebeveynleri suçlama, saldırganlık gibi olumsuz etkiler görülmektedir. Sosyal ilişkilerde ise içe kapanma, arkadaşlık kuramama, az konuşma gibi davranışların yanı sıra, hırçınlık, huysuzluk, kavgacılık ve saldırganlık görülmektedir. Ayrıca boşanma ve aile düzensizlikleri, çocukları zararlı alışkanlıklara ve suç işlemeye iten en önemli etkenlerdir.

Boşanma, çocukları yalnızlığa ve boşluğa sürüklemektedir. Boşanmadan sonra birlikte olunan ebeveynler çocuğa ilgi gösteremeyecek kadar kendi sorunlarıyla ilgilidirler. Çoğu zaman akrabalar, komşular, arkadaşlar, tanıdıklar, öğretmenler ve çeşitli etkinliklerde tanıştıkları kişiler çocukların destek kaynağı olmaktadır (Walczak, 1999). Genellikle boşanma sonrasında çocuğa herhangi bir yardım sunulmamaktadır. Çocuk sorunlarıyla baş başa kalmaktadır.

Ailesinde boşanma olayı yaşamış çocuklara destek sağlayacak, boşanmanın olumsuz etkilerini azaltmada yardımcı olacak yöntemleri onlara kazandıracak mekanizmaların geliştirilmesi gereklidir. Ancak Türkiye’de bu hizmetlerinin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında, okulların bu amacı gerçekleştirmeye uygun eğitim ortamları olduğu ortaya çıkmaktadır.

Okullar, yaşamda gerekli olan bilgi ve becerilerin kazandırılmaya çalışıldığı yerlerdir. Benzer yaşantılara sahip bireyler bu ortamlarda buluşabilmektedirler. Bu yönleriyle, boşanmış ailelerden gelen öğrencilere yönelik destek ve yardımda, okullarda yürütülen rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin önemli bir role

sahip olduğu anlaşılmaktadır. Batı toplumlarındaki yüksek boşanma oranları, uzmanların okullarda yürütölen çalışmalara ağırlık vermelerine neden olmuştur.

Araştırma kapsamında hazırlanan grup rehberliğı programı ile, boşanmış ailelerden gelen 12-14 yaş grubu ergenlerin uyum düzeylerini artırmak amaçlanmaktadır. Program ile ergenlerin, boşanma ile ilgili duygularını tanıyabilmelerine, boşanmanın etkileriyle baş etmede yararlı olacak yöntemleri tanıyabilmelerine, boşanma olayını gerçekçi bir biçimde anlayabilmelerine, sadece kendilerinin bu olayı yaşamadığını görebilmelerine yardımcı olmak amaçlanmaktadır.

Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre ergenlik dönemi "kimlik kazanmaya karşı rol karmaşası" yaşanan bir dönem. Bu dönemde ergen, başarılı bir şekilde kimlik kazanma sorununu çözerse, kendine güvenen, kendinden emin olan bir kişi olarak yaşamını sürdürür ve başarılı olur. Aksi durumda ise rol karmaşası yaşayabilir ve yaşamın gelecek dönemlerinde bu kriz çözümleninceye kadar sürebilir. Kulaksızoğlu'na (2002:93) göre "boşanmış ailede yetişen ergenlerin özdeşim kuracakları modellerden yoksun olmalarından dolayı cinsel kimlik geliştirmede zorluk yaşayabilecekleri" belirtilmektedir.

Ergen, boşanmanın getirdiğı uyum problemleri ve zorlukların yanısıra içinde bulunduğı dönemin kendine özgü problemleri ile uğraşmak zorunda kalmaktadır. Boşanmayı kendilerine yapılmış bir kötölük olarak gören çocukların yaşam koşullarının, boşanmayla birlikte daha da kötüleşmektedir. Ayrıca bu dönemdeki ergenlerin sivilce, giyim, hoşlanmadıkları şeyler gibi döneme özgü sorunların yanısıra cinsellik, alkol, uyuşturucu gibi uğraşmaları gereken önemli sorunları bulunmaktadır (Wolf, 2002). Zihinsel gelişim yönünden daha küçük çocuklara göre farklılık gösteren bu yaş ergenler, birçok olayın anlamlarını nedenlerini ve sonuçlarını çok daha derinden anlayabilecek düzeye ulaşmışlardır. Dolayısıyla hem boşanmanın getirdiğı sorunların, hem de ergenliğe girişle yaşanan sorunların birleşmesiyle uyum problemleri daha da artmaktadır.

Özetle, çalkantılı bir döneme giren ve boşanmış ailelerden gelen ergenlere yönelik yapılacak grup rehberliği ile, onların kişisel ve sosyal yönden daha uyumlu olmalarına yardımcı olunabilir. Yapılacak destek ve yardım ile bu bireylerin kendilerine ve geleceğe yönelik duygu ve düşüncelerinin olumlu yönde gelişmesine katkı sağlanabilir.

Yapılan literatür incelemesinde boşanmış aile çocuklarına yönelik program uygulamasına dayalı deneysel bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Yurt dışında bu alanda birçok araştırmanın yapıldığı görülmüştür. Boşanmayla ilgili diğer betimsel çalışmaların da az sayıda olduğu görülmüştür. Araştırmanın Türkiye’de konuyla ilgili araştırma eksikliğini gidereceği de düşünülmektedir.. Ayrıca yapılacak yeni çalışmalara yön vereceği ümit edilmektedir.

Araştırmanın, Türkiye’de boşanmaların gün geçtikçe artması nedeniyle, bu yöne dikkat çekeceği düşünülmektedir. Ayrıca araştırmanın çeşitli öğretim kademelerindeki boşanmış, parçalanmış aile çocuklarına yönelik çalışmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır. Araştırma için hazırlanan grup rehberliği programından, çeşitli öğretim kademelerinin yanı sıra, sosyal hizmet kurumlarındaki boşanmış ailelerden gelen çocuk ve ergenler için yararlanılabilir.

BÖLÜM II

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde önce boşanma ve uyum kavramları ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu kavramlar ergenlik dönemi ile birlikte ele alınmaktadır. Bunun dışında boşanmış aile çocuklarına yönelik programlar hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Sonra konuyla ilgili ulaşılabilen yerli ve yabancı literatürdeki araştırmalara yer verilmektedir.

A. Boşanma

Geleneksel aile yapısında önemli değişimler meydana gelmiştir. Geniş ailelerden çekirdek aileye doğru bir kayma yaşanmıştır. Ekonomik değişiklikler ataerkil ailelerin yapısını ve sosyal statüsünü değiştirmiştir. Özellikle Endüstri Devrimi ile birlikte tarım ailesinden kentsel aileye geçiş gerçekleşmiştir (Emery, 1988:18).

Sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler doğal olarak insan ilişkilerine yeniden bir yapılanma getirmiştir. Bireysel özgürlükler artmış, daha iyi yaşama arzusu ve hak bilinci gelişmiştir. İnsanlarda birey olma bilinci oluşmaya başlamış ve yaşam standartlarının yükselmesiyle insanlar daha iyiyi elde etmeye yönelmişlerdir.

Bu değişimler bireyin davranışlarına, beklentilerine, ilgilerine ve tutumlarına etki etmektedir. Birey bu etkiye ayak uydurmaya çalışmaktadır. Tabi ki bu uyum ve denge arayışı bireyin hem iç dünyasında hem de sosyal ilişkilerinde çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Bireyi etkileyen bu süreç doğal olarak aile kurumuna da yansımaktadır.

Toplumsal ve kültürel değişimlerin aileye yansımalarının, boşanmaların artışında en önemli etken olduğu söylenebilir. Kentleşmeye paralel olarak boşanma oranları da artmıştır. Bireysel yaşam felsefesi ve yeni özgürlük anlayışı geleneksel görev ve bağlılık duygularını gevşetmiştir. Bu tür toplumsal ve kültürel etkilerin yanı sıra boşanma üzerinde bireysel etkiler de bulunmaktadır (Özgüven, 2001:307). Değişen, hatta evrim geçiren ve giderek daha özgür olan bir ortamda, toplumun değil, bireyin mutluluğunu önemseyen bir dünyada, hem kadın, hem de erkek evliliğin kalıcılığı ile ilgili toplumsal ve dini sınırları sorgulamaya başlamışlardır. Bu da anlaşmalı boşanmayı ve eşlerin birbirleri ile geçinemedikleri ya da artık birbirlerini sevmedikleri için evliliklerini sona erdirmeyi gündeme getirmiştir (Benedek ve Brown, 1995).

Boşanma, eski devirlerden beri toplumlar açısından önemli bir sorun olmuştur. Boşanmaya bakış açısı toplumdan topluma değişmiştir. Bazı toplumlar boşanmayı yasaklarken, bazıları kolaylaştırmıştır. Ancak boşanma her zaman önemli bir sosyal ve hukuki sorun olagelmıştır. Boşanma ile ilgili ilk kurallar eski Babil’de, Hammurabi kanunları içerisinde yer almıştır. Birçok eski toplumda da sadece kocanın karısını boşamasına izin verilmiştir.

“Boşanma, diğerlerine nazaran gerilimli ve sıkça rastlanan bir yaşam olayıdır” (Garvin ve başk., 1991: 438). Bu gerilimli yaşam olayı beraberinde uyum problemlerini getirmektedir. Çünkü boşanma anlık bir olay değil, birçok zorluk ve engeli getiren bir süreçtir (Stevenson ve Black, 1995:28). Boşanma ilk bakışta sadece karı-kocayı ve aile bireylerini ilgilendiren bir durum gibi görünse de, aslında toplumu ve sosyal düzeni ilgilendiren önemli bir konudur. Ulusların ve toplumların sosyal yapı ve ahengi, genel sağlığı, ahlaki ve yasal düzeni, nüfusu, kültürel kimliği, hatta ekonomik gücü ve gelişmişliği, bir ölçüde toplumun temel birimi olan, “ailenin” saygınlığına ve sağlamlığına bağlıdır. Bireyler arasında, özel bir ilişki gibi görünen, “aile birliği”, toplumun öz ve çekirdeğini oluşturmakta, bu nedenle de, toplum ve devlet, ailenin kurulması, işleyişi ve korunması ve sona erdirilmesi ile yakından ilgilenmektedir (Özgüven, 2001:306).

Çocuğun ruhsal gelişiminde ailenin çok önemli bir yeri olduğu uzmanların savunduğu ortak noktadır. Ailenin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi için her şeyden önce eşler arasında sağlıklı bir iletişim, sevgi ve saygı olmalıdır. Böyle bir ortamda çocuk duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimini başarı ile tamamlayacaktır. Bunların olmadığı ailelerde ise bütünlüğün bozulması, yani boşanma kaçınılmaz son olmaktadır. Aile üyelerinin psikolojik uyumu açısından boşanma öncesinde ve sonrasında olumlu iletişim kurulması önemlidir. Ancak boşanmaların çoğunlukla sorunlu ve kavgalı bir biçimde bittiği görülmektedir.

Türkiye’de 1993–2000 yılları arasındaki boşanma oranları aşağıda verilmektedir.

Tablo-1
1993 - 2000 Yılları Arasında Türkiye’de Boşanma Oranları

Yıllar	Tahmini Nüfus (000)	Boşanma Sayıları	Boşanma Oranı % 0
1993	58.808	27.725	0,47
1994	59.709	28.041	0,47
1995	60.611	28.875	0,48
1996	61.528	29.552	0,48
1997	62.455	32.717	0,52
1998	63.391	32.167	0,51
1999	64.337	31.540	0,49
2000	65.311	34.862	0,53

(DİE, Boşanma İstatistikleri, 2000).

Verilere bakıldığında boşanma oranlarının çok yüksek olmadığı ancak yıldan yıla artış gösterdiği görülmektedir. Ancak bu sayı evlenme rakamlarına göre değerlendirildiğinde daha yüksek oranlar ortaya çıkmaktadır.

1980 yılında evlenenlerin % 4,33’ü boşanırken, 1990 yılında % 5,59’u, 2000 yılında ise evlenenlerin % 7,55’i boşanmıştır. Türkiye’de boşanmalar bu kadar yüksek oranlarda olmasa bile, evlenmelerin azalması, buna karşın boşanmaların artması önemli sinyaller vermektedir (Özkan, 2004).

Yine Ankara Ticaret Odası'nın (2004) yaptığı araştırmaya göre, Türkiye'de son 5 yılda 744 bin boşanma davası açılmıştır. 1998'de 115 bin 265 boşanma davası açılmış, 1999'da bu rakam % 6 artışla 123 bin 271'e yükselmiştir. 2000'de bir önceki yıla göre % 7 artan boşanma davaları 131 bin 814'e, 2001'de de bir önceki yıla göre % 14 artışla 150 bin 110'a ulaşmıştır. 2002'de bir önceki yıla göre % 2 artışla 153 bin 409'a yükselen boşanma davalarında, 2003'te büyük bir artış yaşanmıştır. Bu yılda boşanma davaları bir önceki yıla göre % 21 artarak ve 185 bine ulaşmıştır. Yine aynı araştırmaya göre en çok boşanma olayı İstanbul, Ankara ve İzmir'de yaşanmaktadır.

Boşanma davalarındaki yüksek rakamlara oranla boşanmalar daha düşüktür. Bunda hem toplumsal, hem de yasal açıdan boşanmaları zorlaştıran faktörlerin etkisi büyüktür. Gerçek rakamların bundan daha yüksek olduğu söylenebilir. Aynı yaşayan ancak resmi olarak evli görünen birçok aile bulunmaktadır.

Türkiye'de aile ile ilgili hukuki işleri görmek üzere 4787 No'lu kanunla 18 Ocak 2003'te "aile mahkemeleri" kurulmuştur. Türkiye'nin 35 il ve ilçesinde bulunan aile mahkemelerine, psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanı atanması kararlaştırılmıştır (Göktaş, 2004). Aile mahkemelerinin boşanma davaların bakmak dışında, kanundan doğan koruyucu, eğitici ve sosyal önlemlerle ilgili görevleri de bulunmaktadır. Görev alanına giren konularda, evlilik birliğinden doğan yükümlülükleri konusunda eşleri uyarmaya ve gerektiğinde uzlaştırmaya, ailenin ekonomik varlığının korunması ve evlilik birliğinden doğan mali yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin önlemleri almaya karar verebilmektedir (Özkan, 2004:62). Sağlık bakanlığı bünyesinde ise "aile danışma merkezleri" kurulmuştur. Aileyi koruyucu önlemlerde bir artış olduğu gözlenmektedir.

Ailenin tarihine olan merak, son yıllarda sosyal bilimcilerin çağdaş aileye yönelik araştırmalarında önemli bir artışa neden olmuştur. Bu araştırmalar, sağlıklı aileyi ayakta tutan nedenlerin yanı sıra boşanmaya yol açan yanlışlar hakkında da önemli fikirler elde etmeye yaramıştır (Emery, 1988). Son yıllarda evlilik ve boşanma ile ilgili görüş ve yaklaşımlarda artış görülmektedir.

Evlilikte tarafların benzer aile yapısına ve geleneklere sahip olması, aynı ırk, din, mezhep ve toplumsal kesimden olması, yetişme şartlarında ve eğitimlerinde benzerlik olması, anlaşma şartlarını artırmaktadır. Dünya görüşlerinin, hayattan beklentilerinin ve ahlak anlayışlarını benzeşmesi de tarafların anlaşma şanslarını artırmaktadır. Öte yandan evlenmeye aday tarafların kişilikleri bakımından zıt özellikler göstermesi, birbirlerini tamamlamalarına veya telafi etmelerine yol açmakta ve böylece bir anlaşma zemini oluşmaktadır (Kulaksızoğlu, 2002: 91). Yani evliliğe ya da boşanmaya etki eden kişisel ve toplumsal faktörler bulunmaktadır. Bireylerin kişilik özellikleri, psikolojik, duygusal ve zihinsel özellikleri, evliliğe bakış açıları, dünya görüşleri ve iletişim gibi birçok kişisel faktörün yanı sıra sosyo-ekonomik gelişmeler ve çevre de etkili olabilmektedir. Boşanma sebepleri konusunda Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (2000) verilerine göre, "2000 yılında 34 bin 862 kişiden, 32 bin 844'i (% 94) 'geçimsizlik' nedeniyle boşanmış, bunu sırasıyla "terk", "zina", "cana kast ve kötü muamele", "cürüm ve haysiyetsizlik" takip etmektedir".

Evlilikler çeşitli sorunlar nedeniyle sona ermektedir. Ancak boşanmadan sonra yaşanan sorunlar bitmemekte, eşler önemli uyum problemleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Yeni bir yaşama hazırlık, maddi zorluklar, başarısız evliliğin getirdiği psikolojik çöküntü bunlardan bazılarıdır. Çocuklar ise kendisini dünyaya getiren iki insanın çeşitli nedenlerle yollarını ayırmasına isteksizce boyun eğmektedirler. Bu durum çeşitli uyum problemlerini beraberinde getirmekte ve etkilerini kısa ve uzun vadede göstermektedir. Aşağıda boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır.

1. Boşanmanın Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Çocuğun yaşama hazırlanması, kişiliğinin gelişmesi büyük oranda aile ortamında sağlanmaktadır. Çocuğun en doğal hakkı, anne ve babasıyla aynı çatı altında güven ve sevgi ortamında büyüme. Sıcak bir aile ortamı çocuğun sağlıklı ve uyumlu olması açısından çok önemlidir.

Çocuklarla ilgili toplumsal sorunlar incelendiğinde çoğunlukla arkasında bütünlüğünü koruyamamış ve işlevlerini yitirmiş aileler olduğu görülmektedir. Madde bağımlılığı, suç işleme, sokakta yaşama gibi sorunların temelinde genellikle aile yaşamındaki düzensizlikler yatmaktadır. Sağlıklı bir aile ortamı çocuğun ruh sağlığını güvence altına alırken, boşanma gibi aile içi düzensizlikler çocuğun ruh sağlığını bozabilmektedir.

Ailedeki değişimler olumlu ya da olumsuz sonuçlar getirmektedir. Her iki durum da çocuğun adapte olmasını gerektirmektedir. Boşanma olayı yaşanan ailede çocuk önemli patolojiler göstermektedir (Emery, 1988). “Boşanma, çocuklar için daha önce yaşamadığı kadar kafa karışıklığı ve şaşkınlık yaratan bir yaşam olayıdır” (Hetherington ve başk., 1996). “Boşanma ile çocuğun kişisel ve sosyal uyum problemleri arasında ilişki bulunmaktadır” (Grych ve Fincham, 1990).

Klinik ortamlarda incelenen boşanmış aile çocuklarının % 25-35’inde davranış problemleri görülmüştür. Tam aileden gelen çocuklarda ise bu oran % 10’dur (Hetherington ve diğerleri, 1992). “Araştırmalar boşanmış aileden gelen çocukların psikolojik yardım alma ihtiyacının diğer çocuklara göre iki, üç kat daha fazla olduğunu ortaya koymuştur” (Wolchik ve başk., 2000). “Boşanmaya maruz kalma ile depresyon, düşük fiziksel sağlık, evlilikte düşük kalite, yetişkinlikte düşük gelir elde etme arasında önemli bir ilişki bulunmuştur” (Amato ve Keith, 1991).

Boşanma olayını terk edilme olarak yaşayan çocukta, kendisinin değersiz olduğu inancı yerleşir. Birlikte yaşadığı anne ya da babayı da değersiz bulur ve bu durum onun güvensizliğini artırır (Geçtan, 2000). Çocuklar çoğunlukla anne ve babalarını evli tutmanın düşünüyü kurarlar. Anne ve babalarının yeniden birleşeceklerine olan inançları da vardır. Anne ve babayı suçladıkları gibi bazen de kendi hataları yüzünden boşandıklarını sanırlar. Kendilerinin evrenin merkezinde görerek, ebeveynlerinin eylemlerinin sorumluluğunu üstlenirler. Boşanmanın ve çatışmaların sorunluluğunu alırlar. Bu durum, özsaygı, özgüven ve bağımsızlık duygularında önemli bir kayba yol açabilir. Çocuğun, gelecekte sağlıklı insan ilişkileri kurma becerilerini etkileyebilir (Wallerstein ve başk., 2000). Çocukların

geliştirdikleri suçluluk ve değersizlik duyguları genellikle boşanma olayına bir çözüm yolu bulamamalarından kaynaklanmaktadır.

Soonenshein-Schneider ve Baird'e (1980) göre, okullarda çalışan danışman, öğretmen ve diğer okul personeli, boşanma olayı yaşayan çocukların düşük konsantrasyon, öfke patlamaları, sinirlilik, içe kapanma, düşük çalışma performansı gibi davranışlar gösterdiklerini belirtmişlerdir (Akt: Cantrell, 1986: 165). Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri kapsamında yürütülen çalışmalarda, öğrencilerde görülen problemlerin arkasında genellikle çeşitli aile düzensizliklerinin olduğu görülmektedir.

Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri, içinde bulunduğu yaş döneminin özelliklerine göre farklılaşabilmektedir. 6-8 yaşlarındaki çocuklar anne ve babalarının neden boşandıklarını anlamayabilirler. Bu çocuklarda üzüntü, ağlama ve acı duyma gibi tepkiler görülebilir. Bazıları bütün dünyalarının yok olduğunu düşünürken, bazıları da acılarını bastırmaya ve içlerine atmaya çalışırlar. 9-12 yaşlarındaki çocuklar ise kendilerinden küçüklere göre boşanmayı biraz daha gerçekçi olarak algılama kapasitesine sahiptirler. Bu yaştakiler ise aktif bir şekilde olumsuz duygularıyla uzlaşmaya ve bu duygusal karmaşaya ayak uydurmaya çalışırlar. Bu yaştakilerde de kayıp, reddetme, çaresizlik, korku, yalnızlık ve öfke duyguları görülebilir (Cantrell, 1986:163-164). Her dönemin sosyal, duygusal ve zihinsel gelişim özelliklerine göre boşanmanın farklı etkileri görülmektedir.

Başka bir anlayışa göre, boşanmanın yaşlara göre spesifik etkileri olduğunu söylemek yanlış olabilir. Çünkü etkiler yaş sınırlaması yapılarak değerlendirilemeyecek kadar farklıdır. Belki ilkokul çocuklarında sosyal uyum problemleri daha çok görülürken, lise ve yüksek okullarda okuyan boşanmış aile çocuklarında daha çok benlik kavramı ile ilgili problemler görülebilir. Ancak bunu kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir (Grych ve Fincham, 1997). Daha küçük yaşlardaki çocuklar anne ve babalarının boşanmalarından kendilerini sorumlu tutabilirler. Suçluluk, çok sık yaşadıkları bir duygu olabilir. Ayrıca ebeveynlerini tekrar bir araya getirme gibi gerçekçi olmayan düşünceler taşıyabilirler. Lise

çağındaki çocuklar ise boşanma ile ilgili daha akılcı düşünebilirler. Kapasiteleri oranında kendilerine uygun ilişkiler kurabilirler, yaşam biçimi geliştirebilirler (Kurdek, 1988).

Çocuk açısından boşanmanın etkilerine bakıldığında üç ana sorun akla gelmektedir. Bu sorunlardan ilki, boşanmanın çocuğun günlük yaşamına getirdiği etkilerdir. İkinci sorun, çocuğun boşanma sırasında kaç yaşında olduğu ile ilgilidir. Erikson'un psiko-sosyal, Freud'un psiko-seksüel gelişim modellerinde yaş, belirli gelişim aşamalarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu yüzden bu dönemlerde yaşanabilecek herhangi bir sorun diğer dönemleri etkileyebilir. Üçüncü sorun ise, boşanmadan sonra çocuğun anne-babadan birinin yanında kalmış olmasından kaynaklanır. Çünkü boşanmadan sonra ayrı olunan ebeveynle düzenli görüşmek mümkün olmamaktadır (Cüceloğlu, 2000:381).

Bu etkilere karşın boşanmış ailelerden gelen bazı çocuklar uyum problemleri yaşamayabilir. Hatta bu çocukları, sağlam bir aile yapısına sahip diğer çocuklardan ayırmak mümkün olmayabilir. Bazıları ise duygusal, davranışsal ve akademik birçok uyum problemi yaşayabilir. Boşanmanın çocuk üzerinde etki ettiği bazı problemler şunlardır:

- Ebeveynlerle uğraşabilirler, ruhsal durumları aniden değişebilir. Tahmin edilemeyen davranışlarda bulunabilirler.
 - Duygusal olarak kendilerini izole edilmiş hissedebilirler. Kaygı, güvensizlik ve depresif duygular yaşayabilirler.
 - Boşanmadan dolayı suçluluk yaşayabilirler yada kendilerini suçlu gösterirler. Ebeveynlerinin yaşadıklarından kendilerini sorumlu tutarlar.
 - Kendilerini taraf olma konusunda baskı altında hissederler. Ayrı olunan ebeveyni suçlama, kötüleme gibi davranışlarda bulunurlar. Böyle davranmak zorunda hissederler.
 - Arkadaşlarla yapılan ve çok sevilen faaliyetleri yapamaz hale gelirler.
 - Her şeyle bağlantılarını koparırlar. Arkadaş, ev, kardeş, komşu gibi.
- (Grych ve Fincham, 1997).

Cinsiyete göre boşanmanın etkileri değerlendirildiğinde de farklılaşma görülebilir. Erkeklerde daha çok sosyal problemler görülebilir. Kızlarda ise kişisel problemler görülebilir. Suç işleme, agresif davranışlar erkeklerde görülebilecek problemler iken, kızlarda daha çok benlik problemleri, duygusal problemler gibi kişisel problemler görülebilir (Emery, 1988: 87)

Boşanmadan sonra ebeveynler arasındaki iletişimin önemli olduğuna ilişkin görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlere göre, anne ve babanın çocuğun ayrı olduğu ebeveynle düzenli görüşme konusunda anlaşması, çocuğun eğitimi gibi konularda işbirliği yapması, çocuğun uyumu açısından önemlidir. Oysa ki boşanmış aile çocuklarının birçoğu ayrı olduğu ebeveyni ile görüşmemektedir. Grych ve Fincham, (1997) “ayrı olunan ebeveynle düzenli ve sağlıklı ilişkinin çocuğun kaygı ve uyum düzeyi üzerinde olumlu etkisi olduğunu” belirtmektedir. Ahrons (1980) tarafından yapılan bir araştırmaya göre boşanmadan sonra işbirliğine dayalı, rekabet etmeyen ve karşılıklı suçlayıcı davranmayan ebeveynlerin çocukları, bunun tersi davranan ebeveynlerin çocuklarına oranla daha mutlu ve uyumlu olduklarını ortaya koymuştur (Akt: Buehler ve Belinda, 1990).

Başka bir sorun ise üvey anne veya babadır. Boşanmanın arkasından anne babanın yeniden evlenmesi normal ve yaygın olduğundan çocuklar üvey anne ve babaya alışma gibi bir sorunla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Üvey anne veya baba çocuklar tarafından davetsiz misafir olarak değerlendirilmekte, önemli sorunların bir kaynağı da bu olmaktadır.

Boşanma, anlık veya bir dönemi kapsayan etkilere sahip bir yaşam olayı değildir. Kısa ve uzun vadede değişik etkileri olabilmektedir. Wallerstein ve arkadaşları (1980, 1983, 2000) boşanmanın uzun vadede etkileri konusunda birçok araştırma yapmışlardır. 1, 5, 10 ve 25 yıllık gözlemler sonucunda boşanmanın kısa ve uzun vadede etkilerini incelemişlerdir. Wallerstein ve arkadaşları (1980) yaptıkları araştırmada “boşanmadan 5 yıl sonra çocukların % 25’inin normal uyum gösterdiklerini, % 50’sinin çok az uyum gösterdiklerini ve geriye kalan % 25’inin ise birçok probleme sahip olduklarını” ortaya koymuşlardır. Başka bir araştırmada

Wallerstein (1983), “boşanmadan 10 yıl sonra çocuklarda, bazı semptomların yanı sıra, üzüntü, pişmanlık, geçmişe takılma, kişisel ilişkiler ve evlilik konusunda kaygı yaşama” gibi etkiler görüldüğünü belirtmiştir. Diğer bir çalışmada ise Wallerstein ve arkadaşları (2000), “boşanmış aile çocuklarıyla 25 yıl sonra yapılan görüşmelerden sonra, yetişkinlikte de uyum problemleri yaşadıklarını” ortaya koymuşlardır. Boşanma olayı yaşayan çocuklar ileriki yaşlarda evliliğe karşı olumsuz bakış açısı geliştirebilmektedirler. Aynı sonu kendilerinin de yaşayacağı korkusunu yaşayabilmektedirler. Boşanmanın çocuğun uyumu üzerinde uzun dönemde etkileri görülmektedir.

Kısaca boşanma, çocuğu olumsuz etkileyen önemli bir yaşam olayıdır. Bu olumsuzluklar uyum problemleri ile sınırlı kalmamaktadır. Boşanma nedeniyle çocuğun çok sevdiği ve mutlu olduğu arkadaş veya okul ortamından ayrılmak zorunda kalması bile çeşitli uyum problemlerine neden olmaktadır. Bazen çocuk, boşanmanın getirdiği ekonomik zorluklar nedeniyle çalışmak zorunda kalabilmekte veya ev işlerindeki yükü artmaktadır.

Aşağıda, boşanmanın ergenlik dönemindeki birey üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Çünkü ergenlik dönemi kendine özgü problemleri olan bir dönemdir. Aynı olarak ele alınmaya değer görülmüştür.

2. Boşanmanın Ergenlik Döneminde Etkileri

“Ergenlik, çocuklukla yetişkinlik arasında kalan bir ara dönem” (Yavuzer, 2002:262) olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemi belirli yaşlarla sınırlamanın doğru olup olmadığı literatürde tartışılmaktadır. Çünkü ergenliğin başlangıcı, sonu ve buluş çağı hakkında ileri sürülen zamanlar göreceli sınırlamalar olarak değerlendirilmektedir. Biyolojik, toplumsal, ahlaki ve psikolojik farklılıklar göre ergenliğin yaş sınırlamalarını güçleştirmektedir. Ancak genel anlayış 10 ile 20 yaşlar arasını kapsadığıdır.

İnsan gelişiminin bir evresi olarak “ergenlik dönemi” ele alındığında, ilk incelenmesi gereken konu, ergenlik ile “erinlik” (puberty) evreleri arasındaki farkı belirlemektir. Erinlik (buluğ) dönemi cinsel olgunlaşma sürecini kapsayan ve oldukça kısa süren fizyolojik değişiklikler evresidir (Kulaksızoğlu, 2002:98). Bu dönem literatürde “önergenlik”, “buluğ”, “puberte” olarak da adlandırılmaktadır. Yaygın anlayışa göre erinlik yaşı ortalama olarak kızlarda 11-13, erkeklerde 13-14 olarak belirtilmiştir (Onur, 1986). Bu dönem ilköğretim 6. 7. ve 8. sınıflara denk gelen dönemdir.

Ergenlik dönemdeki genç çevresinde tutum ve davranışlarını örnek alacağı, kendisini onlarla özdeşleştireceği uygun bireylere ihtiyaç duyar. Modelin kişiliği ergenin gelişimi açısından önemlidir. Ergen için en etkili örnekler anne ve babasıdır. Anne ve babanın ev içi rollerindeki aksaklıklar ergenin uygun olmayan modelleri gözlemlmelerine yol açar, bu da ergenin gelişiminde aksamalara neden olabilir (Kulaksızoğlu, 2002:98). Boşanma, anne ve babanın rollerini aksatacak önemli bir yaşam olayıdır. Ergen ebeveynlerinden birinden ayrı kaldığı gibi, diğer ebeveynin de boşanmanın getirdiği sorunlar yüzünden onunla yeterince ilgilenebilmesi çoğu zaman mümkün olamamaktadır.

Ergenin kişilik gelişiminde aile yapısının çok önemli bir yeri olduğu çeşitli yaklaşımlara göre desteklenmektedir. Erikson’un psikososyal gelişim kuramına göre ergenin çevresinde özdeşim kuracağı yetişkinlere ihtiyaç vardır. Kişilik sorununu başarılı bir biçimde çözebilmesinde sağlıklı ilişkiler kuran anne ve babalara ihtiyacı vardır. Ayrıca cinsel kimlik gelişiminde de özdeşim kuracağı uygun modellere ihtiyacı vardır. Boşanma nedeniyle ebeveynlerinden en az birinden ayrı kalmak ergen için önemli bir sorundur.

Birçok araştırma boşanmanın çocuklar üzerinde duygusal ve davranışsal problemler olduğunu ortaya koymaktadır. Ergenlik çağında ise baş edilmesi gereken gelişimsel sorunların yanı sıra bir de ailenin boşanmasına uyum sağlama süreci önemli sorunları üst üste getirmektedir (Wallerstein ve Kelly, 1980).

Anne ve baba boşanmasının ergenin uyumuna etkilerini inceleyen Amato'ya (1993) göre, “boşanma nedeniyle ergenler kendine güvenini kaybetmekte, yeni bir yaşama uyum sağlamada zorlanmakta, okuldan kaçma, suça eğilim ve erken hamilelik gibi sorunlar yaşanmaktadır”. Kulaksızoğlu'na (2002) göre “aile birliğinin bozulması ergeni derinden etkilese de ev dışında arkadaşları ile daha çok vakit geçirerek ve yine uğraşlar edinerek ayrılığın etkisinde daha az kalabilmektedir”. Ancak ev dışında çeşitli ortamlarda zamanının çoğunu geçiren ergenler, bazen çevresinde uygun olmayan modeller ve alışkanlıklarla karşı karşıya kalabilmektedirler.

Ergenin çevresinin ona sağladığı güvence ve sevgi; kendisinde meydana gelen biyolojik, sosyal ve psikolojik değişimlere ayak uydurmasında en büyük destek olmaktadır. Ancak boşanma gibi olaylar çocukluk ve ergenlik döneminde ortaya çıkan nevrozların önemli bir nedenidir. Bu tür olayları yaşayan ergenlerin birden umursamaz tutum takındığı, derslerini boş verdiği, okuldan kaçmaya, öğretmenlerine karşı gelmeye başladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra depresyona girme riski artmaktadır (Bulut, 1996:120). Ergenlik döneminde ebeveynlerin boşanması oldukça acı verici ve sarsıcı olabilir. Ergenler duygusal ilişkilere girmede isteksiz davranabilirler. İleride yapacakları evliliğin de böyle biteceğinden korkabilirler. Gelecekte ailelerini ve çocuklarını kaybetme korkusu yaşayabilirler. Ebeveynleri kendi sorunları ve duyguları ile meşgul olduğu için, kendilerini yalnız ve reddedilmiş hissedebilirler. Bu duygu ile evden uzaklaşıp yaşlılarıyla daha çok zaman geçirirler. Kayıp ve öfke duyguları yaşarlar, okulda ise derslerine odaklanmakta zorlanabilirler. Bu yaşlardaki ergenler benlik saygılarını yitirebilirler. Aile güven sağlayan bir yer olmaktan çıktığı için depresyona girebilirler. Bu yaşlarda uygunsuz ve suç sayılabilecek davranışlara girişebilirler (Weyburne, 2000:124). Ergenlikle beraber, yukarıda sayılan birçok olumsuz etkinin yanı sıra hayata eleştirel yaklaşma, olumlu düşünememe, hedef koyamama, kişiler arası ilişkilerde sorunlar yaşama, duygularını kontrol edememe gibi özelliklerin görülmesi oldukça yüksek bir ihtimaldir.

Ergenler, ebeveyn boşanmasına tepkilerini iki farklı yolla göstermektedirler. Birinci grupta regresif davranışlar görülmektedir. Bu grup kendinden daha küçük

çocuklarla zaman geçirmektedir. Ayrıca okula devam ve okul başarısında düşme, zihinlerinde bu konuyla aşırı meşgul olma gibi davranışları gözlenmektedir. İkinci grupta ise bağımsızlık gereksinimleri duyma, hazır olmasalar bile bağımsız olmaya çalışma gibi davranışlar gözlenmektedir. Bunun sonucu erkelerde antisosyal ve suça yönelik davranışlar gelişmektedir. Kızlar ise arkadaşlarına bağımlılık ve cinsel ilişkiye erken girme gibi davranışlar sergilemektedirler (Wallerstein ve Kelly, 1980). Ergen suçluluğu birçok araştırmanın üzerinde durduğu bir konudur. Bununla ilgili araştırmalar, aile içi sorunların suça yönelmede önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.

Aile içerisinde çeşitli olaylar yaşanabilmektedir. Ölüm, hastalık, felaketlere maruz kalma gibi. Boşanma, bu gibi doğal ve değiştirilmesi güç bir yaşam olayı değildir. Diğer olaylara uyum sağlama ve kabullenme daha kolay olabilmektedir. Ancak boşanma daha olumsuz tepkiler ortaya çıkarabilmektedir. Çünkü çocuk ve ergenler, boşanmayı ebeveynlerinin kendi başlarına gerçekleştirdikleri bir yaşam olayı olarak değerlendirmektedir. Boşanmayı kabullenmeme çoğu zaman rastlanan tepkiler olabilmektedir. Bu nedenle ergen büyük bir öfke yaşayabilmektedir. Ebeveynlerine duyduğu öfkeyi, onlardan uzaklaşma ve aşırı bağımsız davranma şeklinde tepkilere dönüştürebilmekte, bazılarında ise önemli duygusal problemler görülebilmektedir.

Boşanmanın çocuklar ve ergenler üzerinde duygusal ve davranışsal olarak olumsuz etkileri olduğu son 40 yıldır yapılan birçok araştırmayla kanıtlanmıştır. Bunun yanı sıra birçok araştırma anne ve babaları beraber olan çocukların, boşanmış aile çocuklarına göre daha mutlu yaşadıklarını ortaya koymuştur. Birçok sosyal bilimci boşanmanın yıllarca etkilerini gösteren bir yaşam olayı olduğunu ortaya koymuşlardır. Davranışsal semptomlar, duygusal problemler ve akademik problemlerin sürdüğü uzun yıllar yapılan çalışmalar sonucunda kanıtlanmıştır. Ancak bunu kesin çizgilerle ayırtmak, genellemek ve bütün boşanmış aile çocuklarını uyumsuz olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Anne ve babası bir arada yaşayan birçok çocuk da mutsuz olabilir, benzer problemleri onlar da yaşayabilir. Veya bazı boşanmış aile çocukları çok mutlu ve uyumlu bir şekilde

yaşamını sürdürebilir. Artık boşanmanın etkilerine yönelik araştırmalardan çok bu olayı yaşayan çocukların uyum dönemine ilişkin yardım programlarına, deneysel çalışmalara ağırlık verilmeli, bunların sonuç ve etkileri tartışılmalıdır (Kelly ve Emery, 2003: 352).

3. Boşanmış Aile Çocuklarına Yönelik Programlar

Yabancı literatürde, boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik program uygulamasına dayalı birçok çalışma bulunmaktadır. Genellikle müdahale programları, koruyucu-önleyici programlar, destek grupları, okul merkezli programlar olarak adlandırılmaktadır. Grup rehberliği ve grupla psikolojik danışma uygulamalarına da rastlanmaktadır. Bu programlar çoğunlukla ilkokul, az bir kısmı ise ortaokul çocuklarına yöneliktir. Ebeveynlere yönelik programların da uygulandığı görülmektedir. Uygulamaların çoğu okul merkezlidir.

Okullarda birçok boşanmış aile çocuğu bulunmaktadır. Bu çocuklar, uyumsuz davranışları ve düşük başarıları ile yaşamlarını sürdürmektedirler. Okul psikolojik danışmanları eğitim sistemi içerisinde bu çocuklara yardım edecek profesyonel kişilerdir. Psikolojik danışmanlar yardım etme konusunda daha istekli davranmalıdırlar. Grup çalışmalarıyla bu çocuklara yardım sağlayabilirler (Omizo ve Omizo, 1987:47). Okul merkezli çalışmalarla, boşanmanın etkileriyle başa çıkmada çocuklara duygusal destek sağlanabilir. Okullar, çocukların gelişimlerini sürdürdükleri, benzer özelliklere sahip olanların bir araya geldiği yerlerdir. Bu nedenle çeşitli müdahale programları ile boşanmış aile çocuklarının başa çıkma becerileri ve uyumları artırılabilir. Duygusal destek sağlamada etkili olunabilir (Richardson, 1999:23). Okulların bu tür programları uygulamada önemli merkezler olduğu görülmektedir.

Bu tür programlarda, boşanmanın ne olduğu, insanların niçin boşandığı, boşanmayla ilgili duygular, olumsuz duygularla baş etme, suçluluk duygusuyla baş etme, yaşamda meydana gelen değişimlere ayak uydurma, vesayet ve üvey ebeveyn

konuları işlenebilir (Sanders ve Riestter, 1996). Bu alanda otorite olan kişiler boşanmış aile çocuklarına yönelik programların psiko-eğitimsel, destek ve tartışma programları şeklinde yapılandırılmasının daha faydalı olacağını vurgulamaktadırlar. Bu programlar terapi şeklindeki programlardan daha yararlı olabilmektedir.

Tedder'a göre (1987:103) "boşanmış aile çocuklarının üç alanda ihtiyaçları bulunmaktadır: 1) Duygusal: duyguları tanıma ve olumsuz duygularla başa çıkma, 2) Bilişsel: boşanmanın ne olduğunu ve neden olduğunu anlama, 3) Davranışsal: problem çözme becerilerini kazanarak, ne zaman ne yapacağını bilme". Hazırlanacak programların temelini bu konular oluşturabilir. Pedro-Carroll ve Cowen'a (1985) göre bu programlarda "tartışma, film izleme, rol oynama, boşanma ile ilgili deneyimleri canlandırma gibi tekniklerden yararlanılabilir". Yauman (1991) ise bu programlarda "bibliyoterapi, makaleleri tartışma, kısa filmler, kukla oyunları, resim çizme, rol oynama ve skeçlerden" yararlanılabileceğini belirtmektedir.

Garver (1987) ise boşanmış ailelerin üyelerine yönelik hazırlanan gruplarda şu konular işlenebileceğini ifade etmektedir:

1. Boşanma ve onun etkileri hakkında, ailenin tüm üyelerine bilgi sağlama,
2. Durumu paylaşarak, destekleyici çevreyi oluşturma,
3. Üyelerin olumlu başa çıkma becerilerini kazanmalarında yardımcı olma,
4. Kendilerini olumsuz, zayıf hissettiklerinde üyelere cesaret verme,
5. Bu durumu sadece kendilerinin yaşamadığını yani, yalnız olmadıklarını üyelere iletme gerekmektedir (Akt: Ültanır, 2003:195).

Literatürde bu programların genellikle 8 -12 hafta süreli, ortalama olarak haftada 1'er saat sürecek şekilde planlandığı görülmektedir. Başa çıkma becerileri, yeni yaşama uyum, boşanmanın nedenlerini anlama, duyguları paylaşma, geleceğe yönelik olumlu bakış açısı geliştirme, öfke kontrolü, rahatlama becerileri, bilişsel beceriler, iletişim becerileri, problem çözme becerileri geliştirme gibi konuların bu

programların içeriğini oluşturduğu gözlenmektedir. Bu uygulamaların yabancı literatürde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, boşanma çocuklar için stresli bir yaşam olayıdır. Geliştirilecek okul merkezli programlarla bu çocukların uyum problemleri ile başa çıkmalarına, destek hissetmelerine ve beceriler geliştirmelerine yardımcı olunabilir (Richardson, 1999,25). Boşanmış ebeveynlere yönelik programların da yararlı olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin, çocuğun uyumu ve boşanmadan sonraki yaşam konusunda rehberliğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Hem çocuklara, hem de ailelere birlikte programlar uygulanabilmektedir. Ayrıca öğretmenlere yönelik boşanmış aile çocuklarına yardım konusunda programlara rastlanmaktadır.

Boşanma kavramının yanı sıra uyum kavramı da farklı bakış açıları ve yaklaşımlara göre değerlendirilmiştir. Ayrıca uyum kavramı ile ilişkili olan ruh sağlığı, normal ve normal davranışlar, sağlıklı olma gibi kavramlarda ele alınmıştır.

B. Uyum

İnsan ilişkileri, değerleri, inançları ve tutumları yüzyıllar boyunca değişim göstererek bugünlere gelmiştir. İnsan, yaşadığı her döneme özgü kurallar ve anlayışlar geliştirmiştir. Zamana göre değişen bu özellikler, toplumdan topluma ve toplum içerisinde de değişim göstermektedir. İnsan davranışı, kendi içsel dinamikleriyle olduğu kadar, içinde bulunduğu toplumun ve zamanın özelliklerine göre değerlendirilmektedir. Uyum – uyumsuzluk kavramlarını bu bütünlük içerisinde ele almak doğru olacaktır.

Uyum, kişisel ve sosyal olarak iki boyutuyla değerlendirilebilir. Birey, uyumun tek bir boyutuyla değerlendirildiğinde uyumlu ya da uyumsuz nitelermeleri yetersiz kalabilir. Örneğin kendisiyle barışık, davranışından memnun olan bireyi çevresi dışlayabilir, eleştirebilir, önyargı ile yaklaşabilir. Ya da çevresiyle çok iyi ilişkiler kuran, anlaşılan birey, kendi içerisinde ciddi problemler yaşayabilir. Bu açıdan

bakıldığında bireyin uyumu, hem kendisi ile hem de çevresi ile uzlaşmasına bağlı olmaktadır.

Özgüven (2000:121) uyumu, “bireyin hem kendisi hem de çevresi ile sağlıklı ilişkiler kurabilmesi ve bu ilişkileri sürdürebilmesi olarak tanımlarken, Başaran (1974:223) “bireyin çevresi ile etkileşim süresince çevresine uyarak ve çevresini değiştirerek, kendisine akla uygun bir yaşama düzeni kurması” olarak tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’nde (2004) ise uyum “bir bütünün parçaları arasında bulunan uygunluk, ahenk” olarak tanımlanmıştır. Başka bir tanımda ise uyum kavramı şöyle ele alınmaktadır:

“Uyum dinamik bir süreçtir ve bireyin çevresinde yer alan değişikliklere karşı geliştirdiği tepkilerle sağlanır. Uyum düzeyi iki temel etmen tarafından belirlenir: Bireyin kişisel özellikleri ve çevresinde karşılaştığı durumlar. Diğer canlı varlıklardan önemli farklılıklar gösteren insanın uyum düzeyinin değerlendirilmesi oldukça güçtür. Çünkü insanın başarı ve yenilgisi, yalnızca temel biyolojik varlığını sürdürebilmiş olmasıyla ölçülemez; dünya üzerindeki kendine özgü yeriyle de değerlendirilir “ (Geçtan, 2000: 14).

Uyum hakkında uzmanlarca verilen çok çeşitli tanımlara göre sağlıklı uyum sağlamış bireylerde bulunması gerekli nitelikler şöyle özetlenebilir:

- Toplumun bireyden beklediği sosyal rolü yerine getirebilme,
- Üretken iş yapabilme,
- Diğer insanlarla içten sevgi ilişkileri kurabilme,
- Diğer insanları gerçekçi biçimde değerlendirebilme,
- Gizilgüçleri geliştirebilme.

Kısaca sağlıklı uyum, başarılı ve mutlu bir yaşam sürdürebilme anlamına gelmektedir (Kurç, 1989: 10). Uyumun kendini gerçekleştirme gibi kişisel boyutunun yanı sıra başkalarıyla iyi ilişkiler kurmanın da uyumu belirlemede önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Uyumu, fizyolojik süreçlerle ele alan görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlere göre uyumun sağlanmasında esas görevli sinir sistemidir. Sinir sistemi, içten gelen

dürtülere ve dıştan gelen etkilere uygun tepkiler göstererek uyumu sağlar, sinir sisteminin bu tepki cevaplarına davranış adı verilmektedir. Davranışlar uyumu sağlamaya yönelik ise, olumlu, uyumlu davranışlardır. Davranışlar uyumu sağlamıyorsa veya mevcut uyumu bozuyorsa buna uyumsuz davranışlar denir. Bu durumda uyum bozukluğu veya davranış bozukluğu söz konusudur (Elmacı, 2001: 26).

Uyum, sevgi ve güven üzerine kurulmuş ilişkiler bütünüdür. Çocuk, anne babasına güvenir ve onlarla övünür. Baba çocuğunun gözünde otoritenin, anne ise sevgi ve şefkatin temsilcisidir. Böyle bir uyum ve güvene dayanan ilişkiler ancak tam ailede söz konusu olabilmektedir (Akyüz, 1983: 11).

Uyum ile ilgili tanımlara bakıldığında genellikle iki boyutuyla (kişisel ve sosyal) ele alındığı görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi uyumun sadece çevrenin isteklerini gerçekleştirme ve ona uygun tepkiler verme, ya da sadece kişisel özelliklerle sağlanan bir durum olduğuna ilişkin bir tanımlamalar yetersiz kalmaktadır. Uyum, kişisel-sosyal etkilerin ve ihtiyaçların dengelenmesi ile sağlanabilir. Baskı, engellenme gibi sosyal etkilerin yanı sıra bireyin akılcı olmayan inançları, tutumları ve davranışları da uyumsuzluğa neden olabilir. Kılıçcı'ya (1992:2) göre “toplum değerlerine körü körüne uyma yerine, ona ters düşmeden, kendi değerlerini koruyarak yaşama, bir ruh sağlığı işaretidir”.

Uyum kavramına ilişkin birçok yaklaşım, onu farklı yönden ele alıp incelemiştir. Literatürde uyum ve uyumsuzluk, “normal-normal dışı”, ruh sağlığı açısından ise “sağlıklı-sağlıksız” şeklinde ele alınmaktadır (Özgüven, 2000). Farklı yaklaşımların ortak noktaları da bulunmaktadır. Ancak belirli bir yaklaşıma göre ideal bir uyum tanımı yapma ve buna uygun olmayı uyumluluk, olmayanı ise uyumsuzluk olarak değerlendirmek hatalı olabilir.

Aşağıda, psikoloji ekollerine ve çeşitli yaklaşımlara göre uyum kavramı ele alınmaktadır. Uyum, bu ekoller ve yaklaşımlarda, sağlıklı olma, normallik gibi kavramlarla benzer anlamda kullanılmaktadır.

1. Kuramsal Açıdan Uyum

Bu bölümde Psikoanalitik, Davranışçı ve İnsancıl Yaklaşımlar açısından uyum kavramı kısa bölümler halinde tartışılmaktadır. Ayrıca, uyum kavramı Erikson'un psikososyal gelişim kuramı açısından da ele alınmaktadır.

Psikoanalitik kurama göre içgüdülerin insan davranışları üzerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu güdüler hazzı ve bedensel ihtiyaçların karşılanmasına yöneliktir. Yaşam içgüdülerinin (libido) karşılanması doyumu ve hazzı getirir. Bireyin uyumlu ve normal davranışlar göstermesi büyük ölçüde iç güdülerini doyurması için gerçekçi yollar aramasına bağlıdır. Birey bu şekilde çatışmalarını çözerek hazzı ulaşabilir. Ancak bu iç güdüler her zaman karşılanmayabilir. Bu durumda ise savunma mekanizmaları devreye girerek bireyin uyumunu sağlar.

“Bazı düşünürler, Freud’un temel yaklaşımını bir yapı olarak kabul etmişler, id, ego ve süper egoyu kişiliğin temel yapısı olarak görmüşlerdir” (Cüceloğlu, 2000:435). İd kökleri bireyin biyolojisinde yatan, kişiliğin orijinal yönüdür. Bilinçsiz cinsel ve saldırgan dürtüleri ve ilkel istekleri içerir. İd haz ilkesine göre çalışır. Bu iç güdülerin amacı, hemen ve tamamen doyum sağlamak ve boşalmaktır. Ego ise güdüleri kontrol etmeye yarayan, id’in isteklerini çevreye uygun hale getirerek karşılayan, bireyin gerçekçi yönüdür. Ego, id’in yanı sıra süper egoyla da baş etmek zorunda kalır. Süper ego ise ahlaki ve toplumsal değerleri yansıtır. Süper egonun temel işlevi, id’i kitlemek ve gerçekçi hedefler yerine ahlaki hedefleri koymak için egoyu razı etmektir (Corey, 1996).

Psikoanalitik kurama göre ruh sağlığı yerinde olan kişi id, ego ve süperego arasında bir denge kurmuştur. Ego, id’in isteklerini süperego denetiminde karşılayabilir ya da çeşitli savunma mekanizmalarını kullanarak uygun şekilde bastırır. Bu kurama göre savunma mekanizmaları uygun ölçülerde kullanıldığında yararlı olabilir. Ancak başlıca araç durumuna geldiğinde ve abartıldığında sağlıklı bir durum ortaya çıkabilir. Yani ego gerçeklik prensibinden uzaklaştığında ise denge bozulabilir ve normal dışı davranışlar ortaya çıkabilir.

Psikoanalitik kuram, yaşamın ilk yıllarına önem vermektedir. Yetişkinlik yaşamında gösterilen davranışlar çocuklukta öğrenilenlerin tekrarı olarak değerlendirilmektedir (Geçtan, 2000:15). Çocukluk dönemindeki yaşantılar kişiliğin temelini oluşturmaktadır. Freud'un psiko-seksüel gelişim dönemlerine göre çocuk oral, anal, fallik, latent ve genital dönemlerden geçmektedir. Bu dönemlerde herhangi bir takılma yaşamadan, genital döneme ulaşmış kişiler sağlıklı kimseler olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemlerden birine takılma ise ileri yaşlardaki ruhsal bozuklukların ve uyumsuzlukların kaynağı olabilmektedir.

Freud, nevroz, psikoz ve cinsel sapıklıklar gibi ruh hastalıklarının bilinçaltı mekanizmalarla ilişkisi olduğunu savunmuştur. Ona göre ruh sağlığı bozuklukları; unutulmuş, baskıya uğramış ve bilinçaltına itilmiş kompleksler, ruhsal şoklar ve heyecanlar nedeniyle oluşmaktadır (Yanbastı, 1996:27-28). Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde, çocukluğun herhangi bir döneminde yaşanan anne-baba boşanması, önemli bilinçaltı kompleksleri, çatışmaları, takıntıları beraberinde getirebilir. Bu olay çocuğun bilinçaltında kötü bir anı olarak kalabilir ve ileriki dönemlerde yaşanabilecek sorunların kaynağı olabilir.

Sonuç olarak Psikoanalitik kuram, kişiliğin üç boyutu (id, ego, süperego) arasında denge kurmanın, savunma mekanizmalarını uygun biçimde kullanmanın uyumlu ve normal davranış açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Uyum ancak, kişisel dinamiklerle sosyal beklentilerin dengelendiği durumlarda sağlanabilmektedir. Aksi takdirde uyumsuzluk ortaya çıkmaktadır.

Davranışçı psikologlar ise, uyum ve davranış bozukluklarının çocuklukta kazanılmış olduğunu savunurlar. Psikanalistler gibi bu bozuklukların temelinde çocukluk dönemindeki olumsuz yaşantıları, bilinçaltı anı ve hayalleri aramazlar. Çocukluktan beri öğrenilmiş yanlış tepkiler üzerinde dururlar.

Davranışçılar uyumsuz davranışların yanlış öğrenmeler sonucunda oluştuğunu ifade etmektedirler. Uyumsuz davranışlar çevresel koşulların etkisiyle gelişir. Uyumlu davranışlara yönelik pekiştiricilerin yetersizliği ya da bireyin uyum

davranışına rağmen olumsuz pekiştireçler alması, uyumsuz davranışları artırır. Model alma da uyumlu-uyumsuz davranış açısından önemlidir. Ayrıca bireyin yaşam sorunlarıyla baş ederken sigara, alkol ve bağımlılıklar gibi kendine zarar verici pekiştireçlere yönelmesi uyumsuz davranışa neden olabilir (Corey, 1996).

Davranışçı kuramın en önemli temsilcilerinden Thorndike, insan davranışlarının ödül ve ceza sonucu oluştuğuna inanmıştır. Skinner ise davranışın en önemli belirleyicilerinin, organizmanın dışındaki olaylar olduğu ve bu olayları değiştirmekle davranışlara istenen yönün verilebileceğini iddia eder (Yanbastı, 1996:40). Davranışçılara göre uyumlu ya da uyumsuz davranışlar doğuştan getirilmez, sonradan kazanılır. Birey bu davranışlarıyla çeşitli çevre uyaranlarının etkilerine tepki (U-T) vermektedir. Çevre ve aile bu davranışların kazanılmasında önemli bir yere sahiptir. Karşıt şartlanma, karşılıklı ket vurma, sistematik duyarsızlaştırma, olumlu tekrar şartlanma ve deneysel söndürme gibi birden fazla şartlanma işlemi ile uyumsuz davranışların yerine uyumlu davranışlar kazandırılabilir.

İnsancıl (Birey Merkezli) Yaklaşım ise, kötü ve uyumsuz olarak değerlendirilebilecek tutum, düşünce ve davranışların, temel ihtiyaçların karşılanmaması sonucu oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre sağlıklı kişilik tanımlamaları yapılırken, kendine gerçekleştirme güdüsü üzerinde durulmalıdır. Kendini gerçekleştirme güdüsü insanın yaşam amacını oluşturmaktadır. Bu nedenle, uyumlu davranışların sergilenmesi kendini gerçekleştirmeye bağlı olmaktadır.

Bu yaklaşıma göre ruh sağlığına işaret eden ölçütler şöyle özetlenebilir:

- Başkalarının beklentilerine uymak ve başkalarının istekleri doğrultusunda davranmaktan çok kişinin kendi özerk iradesine uygun davranması,
- Değişik yaşantılara açık olması,
- Kişinin kendine karşı dürüst olması, olumlu ve zayıf yönlerinin farkında olması,

- Kişinin kendi kişilik yapısını, değişmez ve sabit olarak algılamayıp değişmeye açık bir süreç olarak görebilmesi (Erden ve Akman, 1997:94).

Bireyin uyumu diğer yaklaşımlarda olduğu gibi uyaran-tepki formülüyle veya gerilimin azaltılmasıyla açıklanamamaktadır. Bireyin ilerleme ve kendini gerçekleştirme güduları bulunmaktadır. Birey sahip olduğu gizil güçleri tanıyıp, açığa çıkardığında, kendini kabul edip başkalarıyla iyi ilişkiler kurabildiğinde uyumlu olabilmektedir.

İnsancıl yaklaşımın diğer bir temsilcisi Maslow, sağlıklı bir yapıya sahip olmanın, ihtiyaçların karşılanmasına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Piramit şeklinde ortaya koyduğu ihtiyaçlar hiyerarşisinde, en alt basamaktan başlayarak, “fizyolojik ihtiyaçlar”, “güvenlik”, “ait olma”, “saygınlık”, “estetik” ve en tepede “kendini gerçekleştirme” bulunmaktadır. Bireyin bu hiyerarşideki ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi arttıkça uyumu da artacaktır.

Bazı kişilik kuramcıları da uyumlu, uyumsuz kişilik konusunda çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Freud’un, kişilik ve davranışların önemli bir kısmının çocuklukta olduğu görüşüne karşılık kişilik kuramcısı Erikson, kişilik gelişiminin bireyin tüm yaşamı boyunca sürdüğünü ortaya koymuştur. Erikson, Freud gibi gelişimde kritik dönemler olduğunu vurgulamaktadır ancak bu dönemler insan yaşamının tümünü kapsamaktadır.

Erikson’un kuramına göre sosyal çevre içinde yer alan kimseler, yani anne-baba, öğretmenler ve arkadaşlar, çocuğun psiko-sosyal gelişimi için önemli ve gerekli bir rol oynarlar. Kişilik gelişiminde, sosyal çevrenin yanı sıra, biyolojik temelli doğuştan getirilen bazı özelliklerin de üzerinde duran Erikson, epigenetik bir temel ile kişilik gelişimi açıklanmaktadır. Epigenetik açıklamaya göre, benlik gelişimi zaman dilimleri içinde aşamalı bir oluşum halinde biçimlenmektedir (Erden ve Akman, 1997:76). Erikson’a göre, insanın yaşamında belli başlı sekiz kritik dönem vardır. Her dönemde atlatılması gereken kriz ve çatışma bulunmaktadır. İnsanların sağlıklı bir kişilik kazanmalarında bu krizlerin ya da çatışmaların başarılı

olarak atlatılması önem kazanmaktadır. Freud'da olduğu gibi bir dönemdeki kriz atlatılmazsa birey o döneme takılıp kalmaz. Ancak daha sonraki dönemlerde bu kriz devam eder. Sağlıklı kişilik gelişimi bu krizlerin çözümlenmesine bağlı olmaktadır (Senemoğlu, 1997: 81). Bu krizlerin atlatılmasında aile yapısı önemli bir yere sahiptir.

Doğumdan ölüme kadar geçen sürede yer alan sekiz yaşam döneminde atlatılması gereken krizler; 1) Temel Güven-Güvensizlik; 2) Özerklik, Utanç ve Kararsızlık; 3) Girişim – Suçluluk Duygusu; 4) Beceri – Aşâğılık Duygusu; 5) Ego Kimliği – Rol Karmaşası; 6) Yakın İlişkiler - Yalnızlık; 7) Üretkenlik – Kısırlık; 8) Ego Bütünleşmesi – Umutsuzluk olarak belirtilmektedir. Bu niteliklerden sağlıklı olanların sağlıksızlardan fazla oluşu ruh sağlığı işareti olarak görölmektedir (Geçtan, 1981).

Kuramsal açıdan bakıldığında uyumla ilgili tanımların farklı yanları olmasına rağmen bireyin sahip olduğu dinamikler ve sosyal çevre üzerine odaklaştığı görölmektedir. Bireyin uyumu bu kuramlarda da kişisel ve sosyal yönleriyle ele alınmaktadır.

2. Çeşitli Yaklaşımlara Göre Uyum

Sosyal - kültürel yaklaşımlar uyumlu olmayı, “toplum açısından kabul edilebilir ve normlara uyan davranışlar gösterme” olarak değerlendirmektedirler. Sosyal ve kültürel yapının bireyin davranışlarında etkili olduğunu savunan bu yaklaşıma göre, uyum farklı kültürlerde ve toplumlarda farklı anlamlara gelmektedir. Shaver (1981) “hangi davranışın uyumlu bir davranış, hangisinin uyumsuz kabul edileceğinin, o kültürün oluşturduğu değer yargılarına göre belirlendiğini” ifade etmektedir (Akt: Çırak, 1999).

Bu yaklaşımda, kişisel farklılıklardan ziyade benzer davranışların nedenleri üzerinde durulmaktadır. Benzer davranışların temelinde ise sosyal etki olayı

yatmaktadır. Sosyal etki sonucu meydana gelen gruba uyma davranışı, kişilerin “benzerliğini” ve dolayısıyla sosyal davranış düzenliliğini yaratır. Sosyal davranışın düzenli olması sonucu da bireyler başkalarının davranışını önceden tahmin edebilirler ve kendi davranışlarını ona göre ayarlayabilirler. Bu durum sosyal etkileşimin genellikle çatışmasız ve ahenkli olmasını sağlar. Uymama davranışında ise birey dışarıdan gelen sosyal etkiyi bir norm olarak kabul etmemekte, bunu sadece bilgi olarak ele almakta ve bu bilgiyi doğru bulmadığı için sosyal etkiye uymama davranışı göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 1999:68-69). Sosyal-kültürel yaklaşımlarda uyma davranışı daha çok içinde bulunulan grubun veya toplumun normları açısından değerlendirilmektedir. Sosyal normlara uymaması, farklı davranması uyumsuzluk olarak görülmektedir. Bu bakış açısı yaklaşımın sınırlı yönü olarak değerlendirilebilir.

Bu yaklaşımın aksine ruh sağlığı yerinde olan kimseleri sosyal uyarlığı yüksek kimse olarak görmek bir yanılgı olarak değerlendirilmektedir. Bu görüşe göre insanın çevresindekilere her zaman uyum göstermesi mümkün değildir. Çevresindeki insanlardan farklı düşünmesi ve farklı davranması doğaldır. Birey gerektiğinde fikirlerini savunabilmeli ve bazen çevresine ters düşebilmelidir. Birey kendi benliğini, değerlerini ve düşüncelerini toplumun kendisini dışlama korkusuna feda etmiyorsa sağlıklı; bu korkuya dayanamıyor ve benliğini yitiriyorsa sağlıksız saymak gerekir. Her zaman topluma ters düşmeyi sağlıklılık işareti saymakta yanlış olur (Kılıçcı, 1992:2). Uyumun farklı kültürlerde değişik şekillerde ele alınabileceğini ortaya koyan bu yaklaşımlar bireyin kişisel özelliklerini göz ardı etmektedir. Bu yönüyle eleştirilere uğramıştır.

Klinik yaklaşımlarda ise uyumlu olma, sağlıklı olma ile benzer anlamda kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, bireyin davranışlarını hastalık ya da sağlık olarak ele alan geleneksel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, tüm insanların davranışları bir skala üzerine yansıtıldığında, normallik büyük bir bölümü, normaldışı ise çok küçük bölümü oluşturmaktadır. Sağlıklı insan acısı, rahatsızlığı ya da sakatlığı olmayan kişidir (Geçtan, 2000: 30). Birey, geleneksel hasta – hekim ilişkisinde olduğu gibi

normaldışı belirtileri göstermemesi durumunda normal veya sağlıklı olarak değerlendirilmektedir.

Uyum kavramına istatistiksel yönden bakanlar ise, çoğunluğun davranışını ölçüt olarak alıp, normal dağılım eğrisinin iki ucunda olmama halini “normal” olarak kabul etmektedirler. (Özgüven, 2000: 122). Bir başka deyişle, orta derecede uyum yapabilen ve çoğunluğu oluşturan grup normal sayılırken, eğrinin iki ucundakiler olağandışı durumlar olarak değerlendirilmektedir (Geçtan, 2000:30). Normallik ve normal dışılık kavramlarını sayısal (niceliksel) terimlerle açıklayan istatistiksel yaklaşım, uyumu da niceliksel olarak değerlendirmektedir. Belirli niteliklerin ölçülmesi sonucunda elde edilen verilerin oluşturduğu dağılımın aralığında bulunan bireyler uyumlu olarak kabul edilmektedir Bu yaklaşım açısından ele alındığında toplumun oluşturduğu genel değer yargıları ve toplumsal normlar içerisinde davranış gösteren bireyler uyumlu olarak değerlendirilmektedir (Çırak, 1999:17).

İstatistiksel yaklaşımda uyumluluk ölçüleri çoğunluğun davranışlarına göre belirlenmektedir. Bu yaklaşım, sosyal-kültürel yaklaşımla benzerlik göstermektedir. Ancak genelin gösterdiği davranışlar her zaman “normal” ve “sağlıklı” olmayabilir. Buna uymayan kişilerin uyumsuz olarak değerlendirilmesi yanlış olabilir. Örneğin kan davasının ve adam öldürmenin normal olarak kabul edildiği topluluklarda buna uymayan bireye “normal değildir” nitelendirmesinde bulunmak hatalı bir yargı olarak değerlendirilebilir.

Uyum kavramı gelişimsel yaklaşıma göre de değerlendirilebilir. Gelişimsel yaklaşıma göre, bireyin çeşitli dönemlerde başarması gereken görevler bulunmaktadır. Bu dönemlere özgü davranışların kazanılması bireyin uyumlu olmasına yardımcı olmaktadır. Havighurst’a (1972) göre gelişim görevleri insan yaşamının belirli bir zamanında ortaya çıkmaktadır. Bu görevlerin o dönemde başarılı bir şekilde yapılması insanı mutlu kılar ve ileride karşılaşacağı ödevlerde de başarılı olmasını kolaylaştırır. Bu ödevlerde başarısız kalma ise, kişiyi mutsuz kılabilir, topluma uyumunu güçleştirebilir ve sonraki dönemlerdeki gelişim ödevlerinin başarılmasını aksatabilir (Akt: Yeşilyaprak, 2001:68). Gelişimsel

yaklaşımında bireyin başarması gereken gelişim görevleri, sadece bireyin isteklerinin karşılandığı ya da sadece toplumun beklediği davranışları ifade etmemektedir. Bu görevlerin bazıları evrensel nitelikte, bazıları ise bireysel gelişime yönelik niteliklerdir.

Bu tartışmalardan sonucunda, ideal olan bir uyum biçimini belirlemek, uyumlu ve uyumsuz davranışları kesin bir sınırla ayırmak mümkün görülmemektedir. Ancak araştırmada ele alınan anlamıyla uyum, kişisel ve sosyal boyutuyla değerlendirildiğinde daha doğru bir tanımlama yapılmış olacaktır. Ne toplumsal yapıdan uzaklaşmak, ne de benliğini yitirmek bireyin gelişimine yarar sağlayacaktır. Toplumsal normları, değerleri iyi değerlendiren, doğru algılayan, uygun olanları bireysel özellikleriyle kaynaştıran ve kendi gelişimine sunan birey yaşamda başarılı olacaktır.

Şu ana kadar uyumla ilgili genel değerlendirmeler ve tanımlar yapılmıştır. Uyum kavramını ergenlik dönemi açısından ele almakta yarar görülmektedir. Çünkü yetişkin bir insanın uyumu ile, bir ergenin veya çocuğun uyumu arasında ölçütler bakımından fark bulunmaktadır. Ergenin gösterdiği bir davranış çevresi tarafından uyumsuz olarak değerlendirilse de, bu davranış döneme özgü ve normal olabilir. Bu nedenle ergenlik döneminde uyum ayrı bir konu olarak aşağıda verilmiştir.

3. Ergenlik Döneminde Uyum

“Psikolojiye ergenlik dönemi kavramını kazandıran Hall, ergenlik dönemini ‘stres ve fırtınalar dönemi’ olarak tanımlamıştır” (Kulaksızoğlu, 2002:19). Ergenlik döneminin sorunlu bir dönem olarak değerlendirilmesinde, bireyin yaşanan çok yönlü değişim ve olgunlaşmaya ayak uydurmada zorlanması ve bunun sonucunda uyum problemlerinin diğer dönemlere oranla artış göstermesi etkili olmaktadır. Gander ve Gardiner’e (1993) göre “temel ergen problemlerinin dörtte birinden fazlası kişilerarası ilişkiler, duygular, olgunlaşma ve ergenlerin aileleri üzerinde odaklaşmaktadır”.

Ergenlik döneminde hızlı bir beden gelişmesi ve bununla birlikte gelen cinsel uyanış genci hazırlıksız yakalamakta ve bunaltmaktadır. Ergen bütün bu değişimlere kendini uyduracak gücü bulamamaktadır. Bedensel büyüme ile ruhsal olgunlaşma dengelenemediğinde ergen bu duruma uyum sağlamada zorlanmaktadır. Tepkilerdeki bu iniş çıkışlar, davranışlardaki tutarsızlıklar, duygulardaki değişkenlik bu uyum çabasının sonucudur (Yörükoğlu, 1998:377). Ailede yaşanan sorunlar da uyumu güçleştiren etkenler arasındadır. Ailenin desteği yetersiz kaldığında ergen kendini daha büyük bir boşlukta hissetmektedir. Bu boşluğu dolduracak arayışlar her zaman olumlu sonuçlar getirmeyebilir. Bu nedenle aile içerisindeki olumsuzluklar ergenin uyum gücünün azalmasına neden olmaktadır.

Ergen, bedenini kabul etmeyi, uygun bir toplumsal role ulaşmayı, yaşlılarıyla olgun ilişkiler kurmayı, duygusal ve ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmeyi, evliliğe ve aile yaşamına hazırlanmayı içeren birtakım gelişim görevleriyle karşı karşıya gelir. Bu görevlerdeki başarı ya da başarısızlık büyük ölçüde yetişkinlikteki uyumu ve başarıyı belirler (Gander ve Gardiner, 1993: 405-408).

Her bireyin beslenme, barınma ve korunma ile ilgili temel ihtiyaçları bulunmaktadır. Aynı zamanda her birey sevmeye, güven duymaya, takdir edilmeye ve kendini değerli görmeye ihtiyaç duyar (Cüceloğlu, 1999). Bunlar uyum için gerekli temel faktörlerdir. Ergenlik döneminde ise uyum, büyük ölçüde bedensel özelliklerini kabullenmeye, akran grubu içerisinde kabul görmeye ve aile ile sağlıklı ilişkiler kurmaya bağlıdır. Ergende görülen uyumsuz davranışlarda kişisel çatışmaların yanı sıra çevrenin tutumu da etkili olmaktadır.

Ergen için model alabileceği en etkili kişiler anne ve babalarıdır. Erkek çocuğun baba ile, kız çocuğun anne ile özdeşim kurabilmesi gerekir (Kulaksızoğlu, 2002:98). Çocukluğunda anne ve babası ile olumlu özdeşimler kurmuş olanların ergenlikte kimlik oluşturma süreçleri sağlıklı geçecektir. Ancak uygun modellerin olmadığı parçalanmış bir aile ortamı bir ergen için önemli bir eksikliktir.

İster başarılması gereken gelişim görevleri, isterse kimlik oluşturma açısından değerlendirilsin, ergenin uyumunda ailenin önemli bir etken olduğu ortaya çıkmaktadır. Aile içerisindeki duygusal ve sosyal etkileşim açısından başarılı bir çocukluk dönemi geçiren ergen, içinde bulunduğu dönemin sorunlarını kolaylıkla çözebilecektir. Çocuklarıyla arkadaşça bir iletişim kuran anne ve babalar, ergenlik döneminin sorunsuz atlatılmasına yardımcı olacaklardır. Aksi takdirde ergenin çatışmalarını çözmesi ve sağlıklı bir kişilik kazanması mümkün görünmemektedir.

C. Konu ile İlgili Araştırmalar

Bu bölümde boşanma ile ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalara yer verilmiştir. Boşanmış aile çocuklarına yönelik, yurt içinde deneysel bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle sadece betimsel araştırmalara yer verilmiştir. Yurt dışında yapılan deneysel araştırmaların yanı sıra bazı betimsel araştırmalardan da bahsedilmiştir.

1. Yurt Dışında Yapılan Bazı Araştırmalar

Yurt dışında boşanmış aile çocuklarına yönelik program uygulamasına dayalı birçok araştırma yapıldığı görülmüştür. Bu uygulamaların çoğunlukla ilkokul çağındaki çocuklara yönelik olduğu gözlenmiştir. Ayrıca bu çalışmaların çoğunluğunun boşanmış aile çocuklarına olumlu yönde etki ettiği gözlenmiştir. Aşağıda, çoğunluğu deneysel ve birkaçı betimsel olan ulaşılabilen araştırmalar özetlenmektedir.

Literatürde bu konuyla ilgili sık karşılaşılan araştırmacı, Pedro-Carroll ve arkadaşlarıdır. Bu araştırmacıların değişik yıllarda, değişik yaş gruplarındaki boşanmış aile çocuklarına yönelik deneysel çalışmaları bulunmaktadır. Araştırmada da Pedro-Carroll ve arkadaşlarının çalışmalarından yararlanılmıştır.

Pedro-Carroll ve Cowen'in (1985) yaptığı ilk araştırmada, 4-6. sınıflarda okuyan ve boşanmış ailelerden gelen varoş çocuklarına yönelik okul merkezli program uygulanmıştır. Boşanmış aile çocuklarına uyguladıkları programa "Boşanmış Aile Çocuklarına Yönelik Müdahale Programı" (The Children Of Divorce Intervention Program – CODIP) adını vermişlerdir. Bu program literatürde yer alan birçok deneysel çalışmada referans alınan bir programdır. Araştırma kapsamında 36 boşanmış aile çocuğuna 10 haftalık program uygulanmıştır. 36 öğrenci ise kontrol grubuna atanmıştır. Programda, boşanma ile ilgili duygular, duyguları ifade etme, problem çözme ve iletişim, öfke kontrolü ve boşanmadan sonraki değişimlere uyum ve olumlu bakış açısı geliştirme konuları yer almıştır. Tartışma, rol oynama, resim yapma gibi tekniklerin kullanıldığı programın çocukların uyum ve başa çıkma becerileri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Öğretmenler, çocukların davranışları, ebeveynler uyum düzeyleri, deneklerin kendileri ise kaygı ile ilgili ölçekleri yanıtlamışlardır. Çok yönlü varyans analizi sonuçlarına göre programın, çocukların uyum düzeylerinde ve boşanmanın etkileri ile başa çıkma konusunda yararlı olduğu ortaya konulmuştur.

Bankowski ve arkadaşları (1984) ise ilkokul çağındaki boşanmış aile çocuklarına yönelik haftada 1,5 saat olmak üzere toplam 8 haftalık grup programı uygulamışlardır. Terapatik tekniklerin yanı sıra eğitimsel yöntem ve tekniklerin kullanıldığı grup çalışmaları sonucunda, çocukların uyum düzeylerinde olumlu yönde bir değişim olup olmayacağına bakılmıştır. Veriler ebeveynlerin, gruba katılan liderlerin ve çocukların ölçeklere verdikleri yanıtlardan elde edilmiştir. Liderler çocukların benlik saygılarında olumlu yönde bir değişim olduğunu, iyimserlik düzeylerinin yükseldiğini ve geleceğe yönelik olumlu bakış açılarının geliştiğini belirtmişlerdir. Ailelerin çoğunluğu ise çocuklarıyla iletişimlerinde olumlu yönde bir değişim yaşandığını, olumsuz davranışlarında azalma olduğunu belirtmişlerdir. Çocukların kendi değerlendirmelerinde ise, gelecek konusunda daha umutlu olduklarını ve benlik saygılarında artış olduğu gözlenmiştir.

Diğer bir araştırmada ise Mazur ve Wolchik (1983), olumsuz bilişsel çarpıtmalar ile olumlu düşünmenin çocukların boşanmaya psikolojik uyumu

arasındaki ilişkiye bakmıştır. Ayrıca bu çocuklara yönelik program uygulanmıştır. 9-13 yaş grubu 79 boşanmış aile çocuğu üzerinde yapılan araştırma bulguları, bilişsel çarpıtmaların, boşanmış aile çocuklarının psikolojik uyumunu etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Program uygulamasının da yer aldığı araştırma bulguları, müdahale programlarının boşanmış aile çocuklarının bilişsel çarpıtmalarını azaltmada ve olumlu düşünceler geliştirmelerinde etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Okul merkezli diğer bir çalışma ise Kalter ve arkadaşlarının (1984) boşanmış aile çocuklarına yönelik uyguladığı gelişimsel yardım programıdır. Üç ayrı okulda, 5. ve 6. sınıflarda okuyan 46 boşanmış aile çocuğundan oluşturulan gruplara, haftada 1'er saat olmak üzere 8 haftalık program uygulanmıştır. Program, bu çocukların gelişimsel ihtiyaçları ve boşanmanın getirdiği sorunlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca boşanma ile ilgili duygular, olumsuz duygularla baş etme, ebeveynlerle iletişim gibi konular yer almıştır. Programa katılan boşanmış aile çocuklarının, boşanmayı değerlendirmelerinde, boşanmaya yönelik duygularında ve ebeveynlerle iletişim konularında olumlu yönde gelişim sağlandığı gözlenmiştir.

Stolberg ve Garrison'un (1985) yaptığı diğer bir deneysel çalışmada ise, ailesinde boşanma olayı yaşamış çocuklara ve annelerine yönelik önleyici bir program uygulanmış ve etkileri incelenmiştir. Çocuklara yönelik programa "Çocuklara Destek Programı – CSG", annelere yönelik programa ise "Boşanmış Ebeveynlere Destek Programı – SPSG" adı verilmiştir. Bu programa 33 ay içerisinde boşanmış ve herhangi bir psikolojik yardım almamış 82 anne ve çocuğu (7-13 yaşlarında) katılmıştır. Programın uyum, benlik kavramı, sosyal davranışlar yönünden anne ve çocuklar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çocuklara yönelik program, öğretim, model alma, bilişsel-davranışsal beceriler, problem çözme becerileri, rahatlatma teknikleri gibi beceri kazandırma temeli üzerine oturtulmuştur. Annelere yönelik program ise beceri kazandırma üzerine oturtulmuştur. Kontrol grupsuz olan ve 5 aylık izleme testi uygulanan program sonucunda çocukların benlik kavramlarında olumlu yönde bir gelişim gözlenmiştir. Programa katılan annelerin

uyum düzeylerinde de anlamlı bir değişim gözlenmiştir. Ayrıca çocukların sosyal becerilerinde anlamlı bir değişim gözlenmiştir.

Bir başka araştırmada ise Omizo ve Omizo (1987), yapılandırılmış grupla psikolojik danışmanın boşanmış aile çocuklarının benlik kavramı üzerindeki etkisini incelemiştir. Örnekleme, 60 kişilik (34 kız, 26 erkek) 4. 5. ve 6. sınıf ilköğretim öğrencilerinden oluşturulmuştur. Örnekleme, düşük sosyo-ekonomik aile yapısına sahip, 9-12 yaş grubu çocuklar alınmıştır. Bu çocuklar anne ve babalarının boşanması üzerinden en fazla 1 yıl geçmiş ve tekrar evlenmemiş aile çocuklarıdır. Bu öğrencilerden 30'u deney (3 grup), 30'u ise kontrol grubuna atanmışlardır. Uygulama, haftada 1'er saat olmak üzere toplam 10 hafta sürmüştür. Deneysel çalışmaya başlamadan 1 hafta önce her iki gruba "Benlik Kavramı Boyutları Ölçeği" uygulanmıştır. Program sonunda varyans analizi ile elde edilen bulgulara göre, grupla psikolojik danışmanın boşanmış aile çocuklarının benlik kavramı düzeylerine olumlu yönde etki ettiği ortaya konmuştur.

Tedder ve arkadaşlarının (1987) yaptığı başka bir deneysel çalışmada 4-6. sınıflarda okuyan ve 2 ay ile 2 yıl arasında anne – babası boşanmış aile çocuklarına yönelik 11 haftalık program uygulanmıştır. 45 dakikalık oturumlar halinde uygulanan programdan önce ebeveynlere, öğretmenlere ve programa katılan çocuklara, deneklerin davranış problemleri, kişisel-sosyal uyumları ve evdeki yaşam gibi özelliklerini ölçen farklı ölçekler uygulanmıştır. Programın içeriğinde tanışma, duygular, olumsuz yaşam olayları, problemleri tanıma, boşanmayı anlama, yargıç ziyareti, problem çözme becerileri, karar verme becerileri ve değerlendirme gibi konular yer almıştır. Objektif ölçümlere dayanan sonuçlar, program öncesine göre boşanmış aile çocuklarında olumlu yönde bir değişim gözlenmiştir. Ebeveynlerin değerlendirmeleri, öğretmenlerin değerlendirmelerine göre olumlu yönde anlamlı farklılık göstermiştir. Araştırmacılar bunun, ebeveynlerin çocuklarını daha çok gözlemleme şansına sahip olmalarından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Alpert-Gillis ve Pedro-Carroll'un (1989) yaptığı diğer çalışmada ise 2. ve 3. sınıflarda okuyan boşanmış aile çocuklarına 16 haftalık program uygulanmıştır.

Daha önce geliştirdikleri boşanmış aile çocuklarına yönelik müdahale programının benzeri olan program ile, boşanma olayını yaşayan çocukların duygusal - davranışsal problemlerinin azaltılması ve uyumlarının artırılması amaçlanmıştır. Programın hedeflerini, boşanmaya yönelik duygular, boşanma kavramını anlama, başa çıkma becerileri ve kendisi ve ailesi hakkında olumlu bakış açısı geliştirme konuları oluşturmuştur. Araştırmaya boşanmış ailelerden 52, boşanmamış ailelerden 81 öğrenci kontrol grubu olarak dahil edilmiştir. Ebeveyn, öğretmen ve deneklerin uyum ile ilgili ölçekleri cevapladığı araştırma bulguları, deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının, böyle önemli bir stresli yaşam olayıyla başa çıkma becerilerinde ve uyum düzeylerinde olumlu yönde anlamlı bir değişim olduğunu göstermiştir.

Buehler ve Trotter'in (1990) yaptığı bir araştırmada ise, "boşanmış ailelerin çocuklarının sosyal yeterliliği ile boşanılan eş ile iletişim" arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Daha sonra da boşanmış eşlere 5 haftalık bir program uygulanarak boşanılan eşle iletişimlerini geliştirilmeye çalışılmıştır. 193 boşanmış ebeveyn 113'üne program uygulanmış (gruplar halinde), 80'i ise bu programa dahil edilmemiştir. Programın içeriğinde, iletişim becerileri, boşanma, çocukların tepkileri gibi konular işlenmiştir. Araştırma bulguları, ayrılan eşle ilişkilerin sürdürülmesinin ve bu ilişkilerin kalitesinin çocuğun sosyal ve duygusal açıdan iyi olmasına etki ettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma bulguları, uygulanan eğitim programına katılanların, boşandığı eşleriyle rekabet ve çatışmalarında azalma olduğunu ortaya koymuştur.

Nedde ve arkadaşlarının (1990) yaptığı araştırmada "madde kullanımı ile ergenlerin boşanma olayı yaşaması arasındaki ilişkiye" bakılmıştır. Bu araştırmada ergenler üç ayrı grup olarak birbiriyle karşılaştırılmıştır. Birinci grubu çocukluk çağında boşanma olayını yaşayan ergenler oluşturmuştur. İkinci grubu, ergenlik çağında iken boşanma olayını yaşayanlar oluşturmuş, üçüncü grubu ise anne-babası boşanıp tekrar evlenen ergenler oluşturmuştur. Araştırma bulguları "madde kullanımı ile ergenlik çağında boşanma olayını yaşama arasında anlamlı bir ilişki olduğunu" ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma bulguları boşanma olayının, ergenlik çağındaki kız çocuklara göre, erkek çocuklar üzerinde daha olumsuz etkileri olduğunu ortaya

koymuştur. Birlikte yaşanan ebeveynin yeniden evlenmesinin ise kız çocuklar üzerinde madde kullanımı açısından olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuştur.

Garvin ve arkadaşları da (1991), boşanmış ailelerden gelen 53 öğrenciye (ilkokul 4. ve 5. sınıf) 8 haftalık önleyici program uygulamışlardır. Programın, boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Programdan 6 ay sonra izleme testi uygulanmıştır. 8 haftalık programa katılan çocuklarda katılmayanlara göre olumlu yönde bir değişim gözlenmiştir. Araştırmacılar, bu tür grup programlarının boşanmayı, uyum problemleri yaşama açısından risk oluşturmaktan çıkarttığını ortaya koyduğunu belirtmişlerdir.

Wolchik ve arkadaşları (1993) ise araştırmalarında boşanmış annelere yönelik program uygulamışlardır. Geliştirdikleri program kapsamında 70 boşanmış anneye 12 oturumluk uygulama yapmışlardır. Ayrıca bu programın çocukların uyum düzeyleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Programa 2 yıl içerisinde eşinden boşanmış ve 8-15 yaşları arasında çocukları olan anneler dahil edilmiştir. Katılımcılar gruplara ayrılarak program uygulanmıştır. Programın hedeflerini anne-çocuk ilişkileri, disiplin, boşanmayla ilgili olumsuz olaylar, ayrı olunan ebeveynle ilişkiler ve destek konuları oluşturmuştur. Ölçümler yine bu değişkenlere yönelik yapılmıştır. Son testlerden elde edilen verilere göre, programa katılan anne ve çocuklarında, iletişim, disiplin, olumsuz olaylar yaşama, psikolojik sağlık gibi konularda kontrol grubuna göre anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür.

Dubow ve arkadaşları (1993) ise boşanma, ayrılık gibi olaylar yaşayan çocuklara yönelik okul merkezli “Başa Çıkma Programı (I Can Do Program)” uygulamışlardır. Program 13 oturum şeklinde düzenlenmiş, stresli yaşam olaylarının olumsuz etkileriyle başa çıkmaya yönelik hedeflerden oluşmuştur. Bu hedefler arasında, sosyal destek sağlama, sosyal problem çözme becerileri kazandırma gibi konular yer almıştır. İlkokul 4. sınıfta okuyan anne-babası boşanmış ve ayrılmış toplam 92 öğrenci üzerinde uygulanan program öncesinde ve sonrasında problem çözme becerileri ve sosyal destek algılamaları ile ilgili ölçümler yapılmıştır. Bulgular

programın, çocukların başa çıkma becerileri ve sosyal destek algılamaları üzerinde olumlu yönde gelişme sağladığını ortaya koymuştur.

Kramer ve Washo (1993) ise boşanmış ebeveynlere yönelik program uygulamasına dayalı deneysel bir araştırma yapmışlardır. Bu program (The Children First Program) ile boşanmış ebeveynlerin, çocuklarının ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı davranmaları amaçlanmıştır. Ayrıca uygulanacak programın çocukların uyum düzeylerine dolaylı olarak ne kadar etki edeceği de araştırılmıştır. Program oturumları, boşanma ile ilgili video görüntüleri ve tartışma olarak iki bölümden oluşmuştur. Boşanmış ailelerden gelen 168 ebeveyn, gruplar halinde, 3 ay boyunca bu programa katılmışlardır. 48 ebeveyn ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Ebeveynlerin ve çocukların uyumunun yanı sıra iletişim konularını değerlendiren ölçme araçları kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çocukların uyumunda, ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimde, ayrı olan eşlerle iletişim konusunda ve çocukların davranışlarında olumlu yönde bir gelişme olduğu ortaya konmuştur. Yani uygulanan program, boşanma sonrasında çocukların ihtiyaçlarına karşı ebeveynlerin daha duyarlı olmalarına yardımcı olmuştur.

Başka bir çalışmada ise Sanders ve Riestter (1996) ilkökul 5. sınıfta okuyan boşanmış aile çocuklarına yönelik okul merkezli müdahale programı uygulamışlardır. Boşanma olayını anlamaya, boşanmaya yönelik duygularda ve düşüncelerde olumlu yönde değişim sağlamaya yönelik 10 haftalık program uygulamışlardır. 30 dakikalık oturumlar halinde uygulanan programın sonucunda elde edilen bulgular, programa katılan öğrencilerin akran ilişkileri, sosyal uyum, duygularda olumlu değişim, özgüven gibi konularda olumlu yönde bir gelişme gösterdiklerini ortaya koymuştur.

Goede ve Spruijt'in (1996) yaptığı bir çalışmada ise boşanmanın ve işsizliğin 28-24 yaş arasındaki gençler üzerindeki etkileri cinsiyete göre karşılaştırılmıştır. Araştırma bulguları ebeveyn boşanmasının, kızların psikolojik sağlığı üzerinde daha olumsuz etkileri olduğunu gösterirken, erkekler üzerinde ise işsizliğin olumsuz psikolojik etkilerinin olduğu ortaya konmuştur.

Pedro-Carroll ve Alpert-Gillis (1997) diğerk bir çalışmalarında 5 ve 6 yaşlarındaki boşanmış aile çocuklarına yönelik müdahale programı uygulamışlardır. 12 oturum olarak planlanan program, deney grubundaki 37 çocuğa okulda uygulanmıştır. 26 ocuk ise kontrol grubuna alınmıştır. Program 4 ana hedeften oluşmuştur: 1) Grup ortamına alışmak ve duyguları tanımak, 2) Ailedeki değişimleri anlamak 3) Uygun becerileri öğretmek ve başaçıkma kapasitelerini tanıtmaq 4) Benlik saygısını yükseltmek ve destek sağlamak. Diğer çalışmalarında olduğu gibi ğretmen, ebeveyn ve deneklerin kendi ölçümlerine dayanan araştırma bulgularına göre, daha önce uyguladıkları modellerin devamı niteliğindeki programın, çocukların sosyal ve duygusal uyumlarında olumlu etkileri olduğu ortaya konmuştur. Program sonucunda çocukların kaygı düzeylerinde, atılğan davranışlarında, akran ilişkilerinde, okul içi yeterliliklerinde anlamlı düzeyde olumlu yönde değişim gözlenmiştir.

Başka bir deneysel çalışmada Forgatch ve DeGarmo (1999), boşanmış annelere yönelik önleyici bir program uygulamıştır. Ebeveyn eğitimine dayanan ve çocukları 1-3. sınıflarda okuyan 238 boşanmış annenin katıldığı çalışma ile, annelerin baskıcı tutumlarını azaltmaq, boşanmadan sonra olumlu ebeveyn tutumlarını geliştirmek ve çocukların uyumunu artırmak amaçlanmıştır. Toplam 153 kişi deney grubuna ve 85 kişi kontrol grubuna alınmıştır. 14 oturumluk programda, iletişim, problem zme, beceri kazandırma, destek, tutarlı disiplin konuları işlenmiştir. Çocukların uyum, depresyon, antisosyal davranışlar yönünden düzeylerini ölçmeye yönelik 5 ayrı ölçek kullanılmıştır. Bu lekler program başında, sonunda ve 6-12 aylık izleme dönemlerinde çocuklara, öğretmenlerine ve ebeveynlerin kendilerine uygulanmıştır. Araştırma bulguları programın, olumlu ebeveyn tutumu kazandırma ve dolaylı olarak çocuğun uyum, depresyon ve antisosyal davranışlarında olumlu yönde gelişim sağladığını ortaya koymuştur.

Wolchik ve arkadaşları (2000) ise iki yönlü olarak uyguladıkları programlarını, boşanmış annelere ve 9-12 yaşlarındaki çocuklarına yönelik hazırlamışlardır. Annelere yönelik program 11 oturumdan ve boşanma ile ilgili ihtiyaçların yer aldığı aktivitelerden oluşan bir programdır. Programın içeriğinde,

çocuk-anne iletişimi, disiplin, ayrı olunan ebeveynle anlaşmazlıklar, baba-çocuk ilişkileri gibi konular yer almaktadır. Çocuklara yönelik programda ise, boşanmanın etkileriyle başa çıkma, etkilerini önleme, boşanmanın yarattığı stresli durumları tanıma, anne ile iletişim, ayrı olunan baba ile iletişim konuları yer almıştır. Annelerden gönüllü olanlara çeşitli kitapları okumaya ve tartışmaya yönelik “kendi kendine yardım programı” uygulanmıştır. Araştırma bulguları, kendi-kendine yardım programının, çocukla iletişim, disiplin, çocuğun babayla görüşmesini düzenleme ve uyum problemlerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çocuklara uygulanan programın çocukların uyum problemlerini azaltmada etkili olduğu ortaya konmuştur. 6 aylık izleme testleri, uygulanan programın, çocukların sosyal uyum düzeylerinde etkilerinin sürdüğünü göstermiştir.

Uzun yılların istatistiklerinden elde edilen verilerin incelenmesine dayanan başka bir araştırmada ise, Amerika’da “Mormons’ olarak bilinen çok köklü, geleneksel bir aile incelenmiştir. Kunz’un (2000) yaptığı araştırmada bu ailenin 140 yıllık kayıtlarına bakılarak boşanmanın, çocukların evlilik yaşamına olan etkileri incelenmiştir. Araştırmada, 9 kuşak boyunca aile üyeleri tarafından tutulan kayıtlar değerlendirilmiştir. 140 yıl boyunca 17.346 üyeye sahip olan ailedeki boşanma oranları elde edilmiş ve boşanmış ailelerden gelen çocuklarla, boşanmamış ailelerden gelen çocuklar karşılaştırılmıştır. Araştırma bulguları, evli ailelerden gelen çocukların % 84.1’inin evlenip bu evliliğini sürdürürken, % 15.9’unun boşandığını ortaya koymuştur. Mormons ailesine mensup boşanmış ailelerden gelen çocukların ise % 70.7’si evlenirken ve evliliğini sürdürürken, % 29.3’ü boşanmıştır. Bulgular anne-baba boşanmasının çocuğun evlilik yaşamını etkileyebilecek önemli bir olay olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar boşanmış aile çocuklarının gelecekte boşanma yaşamaları açısından diğerlerine göre daha yüksek risk taşıdıklarını ortaya koymuştur.

Goodman ve Pickens (2001) ise yaptıkları araştırmada, boşanmış ve boşanmamış aile çocuklarının, benlik-saygısı ve benlik-suçluluklarını karşılaştırmışlardır. Araştırma bulguları, boşanmış aile çocuklarının benlik

saygılarının daha düşük olduğunu, suçluluk oranlarının ise, boşanmamış aile çocuklarına göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Kalmijn ve arkadaşlarının (2004) Hollanda’da yaptığı başka bir araştırmada boşanmanın kültürel ve ekonomik yönleri incelenmiştir. Hollandalı 1289 boşanmış kadın üzerinde yapılan araştırma, çalışan ve iyi konumlarda olan kadınlarda boşanma oranlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca geleneksel bağları daha zayıf, özgürlüğüne düşkün olan kadınlarda boşanma oranlarının yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Yukarıda özetlenen deneysel araştırmalara bakıldığında, uygulanan programların boşanmış aile çocukları açısından birçok yönden yararlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların genellikle ilkokul çağındaki, 6–12 yaş grubu boşanmış aile çocuklarına ve annelerine yönelik uygulandığı görülmektedir. Literatürde ergenlik çağındaki boşanmış aile çocuklarına yönelik deneysel çalışmalara ulaşılamamıştır.

2. Yurt İçinde Yapılan Bazı Araştırmalar

Boşanma ile ilgili Türkiye’de betimsel çalışmaların yapıldığı gözlenmiştir. Bunların önemli bir kısmı ise hukuk ve ilahiyat alanlarındadır. Türkiye’de yapılmış deneysel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aşağıda bu çalışmalardan özetler verilmiştir.

Ayaz’ın (1983) parçalanmış ailelerin çocuklarında görülen uyumsuz davranışları incelediği araştırmasında ailesinde ayrılma, boşanma gibi problemleri bulunanlarla, tam aileye sahip çocuklar karşılaştırılmıştır. Bier Cümle Tamamlama Testinin kullanıldığı araştırma bulguları, yalan, okuldan kaçma, hırsızlık, evden kaçma gibi uyum problemleri bakımından parçalanmış aile çocuklarının aleyhine önemli farklılıklar olduğunu göstermiştir.

Çabuk'un (1986) yaptığı başka bir araştırmada ise yetiştirme yurdunda kalan ergenlerdeki anne-baba yoksunluğunun etkileri incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre anne-baba yoksunu ergenlerin tepkilerinde, psikososyal gelişimle ilgili ihtiyaçlardan yoksunluk ve olgunlaşmamışlıkla açıklanabilecek özellikler görülmüştür. Ayrıca bu ergenlerin sosyalleşme bakımından anne-babası sağ, öz ve birlikte yaşayan ergenlere göre daha alt aşamalarda oldukları gözlenmiştir.

Erkan'ın (1986) yaptığı araştırmada boşanmanın çocukların benlik tasarımı üzerine etkisi incelenmiştir. Ankara İl Merkezi'ndeki 135 boşanmış aile ve 159 tam aile çocuğuna Benlik Tasarımı Envanteri ve Kişisel Bilgi Anketi Uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, baba-üveyanne ile yaşayan boşanmış aile çocukları ile tam aile çocuklarının benlik tasarımı düzeyleri arasında, ilk grubun aleyhine önemli bir fark bulunmuştur. Araştırmanın diğer bir bulgusu ise anne-babası yeni boşanmış çocuklar ile eskiden boşanmış olanlar arasında, benlik tasarımı bakımından önemli bir fark görülmemesidir.

Aslıhan'ın (1988) yaptığı başka bir araştırmada ise parçalanmış ve tam aileye sahip çocukların öz-kavramı, depresyon düzeyleri ve akademik başarıları, yaş ve cinsiyet yönünden karşılaştırılmıştır. Araştırma, Adana il merkezinde, 10-15 yaş arası ilköğretim okulu düzeyindeki 317 tam aileye sahip, 315 parçalanmış aileye sahip toplam 632 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Piers-Harris Çocuklar İçin Öz-Kavramı Ölçeği ve Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinin kullanıldığı araştırma bulguları, aile yapıları, cinsiyet ve yaşa göre çocukların depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca parçalanmış aileden gelen kızların depresyon düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Öz Kavramı ölçeğinin mutluluk, kaygı, fiziki görünüm ve akademik başarı alt ölçek puanlarında da aile yapısına göre, parçalanmış aile çocuklarının aleyhine anlamlı farklılık bulunmuştur.

Çelikoğlu'nun (1997), boşanmanın çocukların benlik saygılarına olan etkilerini incelediği araştırmasında ise değişik bulgular elde edilmiştir. Araştırmada 12-16 yaşları arasındaki 100 çocuk örneklem grubu olarak alınmış ve bunlara 'Benlik Saygısı Ölçeği' uygulanmıştır. Bunların yarısı boşanmış, diğerleri ise anne-

babası birlikte olan çocuklardır. Araştırma bulgularına göre boşanmış aile çocukları ile diğerlerinin benlik saygıları arasında önemli bir fark görülmemiştir. Ancak boşanmış aile çocuklarından üvey anne ile birlikte yaşayan ve ayrı olduğu ebeveyni az gören çocukların benlik saygılarının diğerlerine göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Doğan'ın (1998), boşanmanın eşler üzerindeki etkilerini incelediği araştırmasında, boşanmış ve evlilerde yalnızlık, depresyon, benlik saygısı ve denetim odağı inancı değişkenlerine göre farklılığa bakılmıştır. Ayrıca cinsiyet açısından da bu değişkenler ele alınmıştır. Ankara ilinde yaşayan 100 evli ve 100 boşanmış yetişkinden oluşan örneklem grubuna UCLA Yalnızlık Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri, Rotter İçsel-Dışsal Denetim Odağı Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma bulguları, kadınlarla erkekler arasında yalnızlık, depresyon, kendine saygı ve denetim odağı inancı bakımından fark olmadığına işaret etmiştir. Evli ve boşanmışların ise depresyon ile yalnızlık düzeyleri arasında boşanmışların aleyhine anlamlı farklılık bulunmuştur.

Elmacı'nın (2001) parçalanmış ve bütünlüğünü koruyan aileden gelen ergenlerin depresyon ve uyum düzeylerinde sosyal desteğin rolünü incelediği araştırmasında, Kocaeli il merkezindeki çeşitli liselerde okuyan 203 öğrenci örneklem grubu olarak seçilmiştir. Bu gruptan 102'si parçalanmış (boşanma, ölüm, ayrı yaşama gibi nedenlerle) ailelerden, 101'i ise bütünlüğünü koruyan ailelerden oluşturulmuştur. Hacettepe Kişilik Envanteri ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği'nin uygulandığı araştırma bulgularına göre, parçalanmış ve bütünlüğünü koruyan aileye sahip ergenlerin depresyon ve uyum düzeyini etkilediği düşünülen sosyal destek algısının ve aile yapısının, gruplar arasındaki farklılığının anlamlı olduğu görülmüştür. Parçalanmış aileden gelen ergenlerin kişisel, sosyal ve genel uyum düzeyleri diğerlerine göre daha düşük olduğu görülmüştür. Algılanan sosyal desteğin depresyon ve uyum düzeyi üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu saptanmıştır.

Yıldırım (2001) ise empatik eğilimlerin boşanma üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma kapsamında Empatik Eğilim Ölçeği, 60'ı boşanmış, 60'ı evli toplam 120 kişiye uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, evliliğini sürdürenlerin boşananlara göre empatik eğilim puanları yüksek bulunmuştur. Bu araştırmada elde edilen başka bir bulguya göre, örneklem grubun % 71.6'sının evliliğin beşinci yılında boşandıkları görülmüştür.

Sönmez'in (2001) yaptığı araştırmada ise anne ve babası boşanmış ergenlerle, anne-babası boşanmamış ergenler benlik imgeleri açısından karşılaştırılmıştır. Örneklem grubunu lisede okuyan 170 öğrenci oluşturmuştur. Bu öğrencilerden 85'i boşanmış aileden, diğerleri ise boşanmamış ailelerden gelen ergenlerdir. Offer Benlik İmgesi Ölçeği ile elde edilen bulgulara göre, anne-babası birlikte olan ergenlerin aile ilişkilerinin, olumlu cinsel tutumlarının, çevre uyumlarının, sosyal ilişkilerinin ve ruh sağlığı boyutlarındaki benlik imgelerinin, anne-babası ayrı ergenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna karşılık anne-babası ayrı olan ergenlerin bireysel değerler, baş etme gücü, meslek ve eğitim hedefi boyutlarındaki benlik imgesi gibi değişkenler açısından, anne-babası birlikte olan ergenlere göre daha yüksek düzeyde oldukları tespit edilmiştir.

Yurt dışında boşanmanın nedenleri ve sonuçları, etkileri, boşanma olayını yaşayanlara yönelik program uygulamaları ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak yurt içinde bu alanda daha çok araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu araştırmada, grup rehberliği programının ilköğretim II. kademedede okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmektedir. Araştırma, ‘Öntest – Sontest Kontrol Gruplu Model’in kullanıldığı deneysel bir araştırmadır.

Bu bölümde; önce araştırmanın denekleri, deneklerin seçimi, araştırmanın deseni, veri toplama araçları, veri toplama araçların geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.. Sonra da; boşanmış aile çocuklarının, uyum düzeylerini artırmaya yönelik hazırlanan grup rehberliği programı, programın hazırlanması, genel özellikleri, uygulanması, kullanılan teknikler, programın hedefleri, işlem basamakları ve son olarak da verilerin analizinde kullanılan istatistiksel tekniklere ilişkin bilgiler sunulmuştur. Oturumların zeti ise ekte (Ek-1) verilmiştir.

Denekler

Araştırmanın deneklerini, 2003-2004 Eğitim-Öğretim yılında Ankara İli, Kızılcahamam İlçesindeki 5 ilköğretim okulunda tespit edilen 79 boşanmış aile çocuğundan, II. kademedede (6.7.8. sınıflar) okuyan 36 öğrenciden ve Hacettepe Kişilik Envanteri’nden aldıkları genel uyum puanları düşük olan 30 ğrenci oluşturmuştur. Bu öğrencilerden 15’i deney, 15’i kontrol grubuna alınmıştır. Öğrenciler deney grubuna alınırken gönüllülük ilkesine göre hareket edilmiştir.

Aşağıda deneklerin seçimi başlığı adı altında deney ve kontrol gruplarının oluşturulması aşamalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Deneklerin Seçimi

Bir deney ve bir kontrol grubu ile yürütülen araştırmanın deneklerini, boşanmış ailelerden gelen ve ilköğretim II. kademedede (6. 7 ve 8. sınıflar) okuyan, 12-14 yaş grubu ergenler oluşturmuştur. Tek bir ilköğretim okulunda deney ve kontrol gruplarını oluşturabilecek sayıda boşanmış aileden gelen öğrenci bulunmadığından araştırmanın denekleri birkaç okuldan oluşturulmuştur. Deney ve kontrol gruplarının oluşturulması, aşağıdaki aşamalarla gerçekleştirilmiştir.

I. Aşama: Boşanmış aile çocuklarını tespit etmek amacıyla 2004 yılı Mart ayı içerisinde Ankara İli, Kızılcahamam İlçesinde bulunan 5 ilköğretim okulu gezilerek ön çalışma yapılmıştır. Bu okulların rehber öğretmenleri, sınıf öğretmenleri ve okul idareleriyle görüşülerek araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Öğrencilerin tespit edilmesinde öğrenci gelişim dosyaları ve rehberlik servisi kayıtlarının yanı sıra sınıf öğretmenlerinden bilgi alınmıştır. Okullarda okuyan öğrencilerin çoğunluğu düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip aileler, az bir kısmı ise orta sosyo-ekonomik yapıya sahip ailelerden oluşmaktadır. Tablo-2’de 2003-2004 Öğretim yılında Kızılcahamam İlçesi sınırları içinde bulunan ilköğretim okullarında okuyan boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin dağılımı verilmiştir.

Tablo-2
Boşanmış Ailelerden Gelen Öğrencilerin
İlköğretim Okullarına Göre Dağılımı

	Boşanmış Ailelerden Gelen Öğrenci Sayısı			
		Kız	Erkek	Toplam
1	Çağatay İ.Ö.O.	7	9	16
2	Orhangazi İ.Ö.O.	8	4	12
3	Kazım Karabekir İ.Ö.O.	11	19	30
4	Cumhuriyet İ.Ö.O.	4	2	5
5	Perihan Erdoğan İ.Ö.O.	11	4	16
	TOPLAM	40	39	79

Tablo-2’de görüldüğü gibi 5 ilköğretim okulunda, toplam 79 öğrencinin anne ve babasının boşanmış olduğu tespit edilmiştir. Bu öğrencilerden 43’ü birinci kademede (1.2.3.4.5. sınıf), 36’sı ise ikinci kademede (6.7.8. sınıf) okumaktadır. Boşanmış aileden gelen öğrencilerin tam olarak tespit edilmesinde çeşitli güçlükler yaşanmıştır. Bunun nedeni ise, öğrencilerin bazılarının ailelerindeki boşanma olayını saklamaları, öğrenci gelişim dosyalarındaki bilgilerin eski ve yetersiz olmasıdır.

Sınıf öğretmenleri, rehber öğretmenler ve okul idareleriyle yapılan görüşmelerde bu öğrencilerin çeşitli uyum problemleri yaşadıkları ifade edilmiştir. Bu öğrencilerde düşük başarı, arkadaşlık problemleri, duygusal problemler, devamsızlık gibi okulla ilgili problemler ve çeşitli davranış problemleri görüldüğü ifade edilmiştir.

2. Aşama: Grup rehberliği programı tamamlandıktan sonra, 16.03.2004 tarihinde Kızılcahamam İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’ne, yapılacak çalışmaların izni için yazılı başvuru (Ek-5) yapılmıştır. İzin alındıktan sonra 18-22 Mart tarihleri arasında sırayla bütün ilköğretim okulları gezilerek öğrencilerle görüşülmüştür. Okullarda uygulanan ölçeklerle ilgili yazılı izinler alınmıştır (Ek-5). Boşanmış aile çocuklarına başlangıçta bir araştırma kapsamında bu çalışmalar yapıldığı söylenmemiştir. Gerek görülürse kendileriyle grup rehberliği çalışması yapılabileceği belirtilmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu böyle bir çalışma yapılması halinde katılabileceklerini belirtmişlerdir. Görüşmelerden sonra Hacettepe Kişilik Envanteri ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Bütün okullar gezilerek, 6.7.ve 8. sınıflarda okuyan boşanmış aile çocuklarına (n=36), gruplar halinde, Hacettepe Kişilik Envanteri uygulanmıştır. Öğrencilere daha sonra tekrar görüşüleceği belirtilmiştir.

3. Aşama: 22-23 Mart tarihlerinde, öğrencilerin Hacettepe Kişilik Envanteri’nden elde ettikleri puanlar değerlendirilmiş, uyum düzeyleri düşük olandan yüksek olana doğru sıralanmıştır. Puanlar değerlendirildiğinde deney grubunun bir okuldan, kontrol grubunun ise iki ayrı okuldan oluşturulabileceği görülmüştür. Gruplara öğrenciler atanırken, puan ortalamalarının birbirine yakın olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca, öğrencileri uygun zaman ve yerde bir araya

getirmenin zor olacağı düşüncesinden hareketle, deney grubunun bir okuldan oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Deney grubu, Kazım Karabekir İlköğretim Okulu'ndaki 15 boşanmış aile çocuğundan, kontrol grubu ise Çağatay İlköğretim Okulu ve Orhangazi İlköğretim Okulu'ndaki 15 öğrenciden oluşturulmuştur. Deney grubunun oluşturulduğu Kazım Karabekir İlköğretim Okulu'ndaki II. kademedede okuyan 17 öğrenci ile bireysel olarak görüşülmüş, bu öğrencilerden 2'si gruba dahil edilmemiştir. Diğer öğrenciler grup rehberliği programına katılma konusunda gönüllü davranmışlardır. Bu okuldan 15 öğrenci deney grubuna alınmıştır. Kontrol grubuna, Çağatay İlköğretim Okulu'ndan 9 öğrenci, Orhangazi İlköğretim Okulu'ndan 6 öğrenci seçilmiştir.. Bu seçimler yapılırken deneklerin Hacettepe Kişilik Envanteri'nden aldıkları puanlar göz önüne alınmıştır. Kontrol grubunu oluşturan öğrencilerle ilgili okulların rehber öğretmenlerine bilgi verilmiştir.

4. Aşama: Deney grubuna seçilen öğrencilerle bireysel görüşmeler yapıldıktan sonra ailelerine izin yazısı gönderilmiş ve aynı gün deney grubunun oluşturulduğu okul idaresine yapılacak uygulama için yazılı başvuru yapılmıştır. Bu okulun grup rehberliği uygulaması açısından uygun çalışma ortamına sahip bir odası bulunmaktadır.

5. Aşama: Deney grubu ile grup rehberliği uygulamasına 26. 03. 2004 tarihinde başlanmıştır. Gruplarda kız – erkek sayıları birbirine yakındır. Deney grubu 9'u erkek, 6'sı kız, kontrol grubu ise 8'i erkek, 7'si kız öğrenciden oluşmuştur. Deneklerin toplamı ise 17 erkek ve 13 kız öğrenciden oluşmuştur.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmanın deseni, öntest - sontest kontrol gruplu desendir.

Öntest - sontest kontrol gruplu desende iki grup bulunur. Bunlardan biri deney, öteki kontrol grubu olarak kullanılır. Her iki grupta da deney öncesi ve deney sonrası ölçümler yapılır (Karasar, 1999).

Öntest – sontest kontrol gruplu desen sembollerle aşağıda gösterilmiştir.

G_D	R	O₁	X	O₃
G_K	R	O₂	-----	O₄

Şekilde G_D deney grubunu; G_K kontrol grubunu; R, deneklerin gruplara yansız atandığını, O₁ ve O₃, deney grubunun öntest ve sontest ölçümlerini; O₂ ve O₄, kontrol grubunun öntest ve sontest ölçümlerini; X deney grubundaki deneklere uygulanan bağımsız değişkeni (deneysel değişkeni) göstermektedir (Büyüköztürk, 2001: 23).

Boşanmış aile çocuklarından oluşturulan bir deney ve bir kontrol grubunun bulunduğu araştırmanın bağımsız değişkeni, öntest ve sontest uygulamaları arasında deney grubuna uygulanan 10 haftalık grup rehberliği programıdır. Bağımlı değişken ise araştırmaya katılan boşanmış aile çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE) ile ölçülen genel uyum düzeyidir. Araştırmanın amacı ise, grup rehberliğinin ilköğretim II. kademede okuyan boşanmış aile çocuklarının (12-14 yaş) uyum düzeylerine etkisini ortaya koymaktır.

Bu araştırmada yapılan işlemler Tablo-3’de gösterilmektedir.

Tablo-3
Araştırma Deseni

Gruplar	Öntest	İşlem	Sontest
Deney	Hacettepe Kişilik Envanteri	Grup Rehberliği Programı (10 Hafta)	Hacettepe Kişilik Envanteri
Kontrol	Hacettepe Kişilik Envanteri	-----	Hacettepe Kişilik Envanteri

Tablo-3’de görüldüğü gibi, deney ve kontrol grupları öntest olarak Hacettepe Kişilik Envanteri’ni aynı zamanda almışlardır. Deney grubuna öntestten sonra 10 haftalık grup rehberliği programı uygulanmıştır. Bu süre içerisinde kontrol grubuna herhangi bir işlem uygulanmamıştır. Deneysel işlemin sonunda her iki gruba da Hacettepe Kişilik Envanteri sontest olarak uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla Özgüven (1992) tarafından geliştirilen, “Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE)” kullanılmıştır (Ek-2). Ayrıca boşanmış aile çocukları hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen 20 maddelik “Kişisel Bilgi Formu” (Ek-3) kullanılmıştır. Anketin araştırmanın amacıyla ilgisi bulunmamakla birlikte, boşanmış aile çocukları hakkında istatistiksel bilgiler elde etmek amacıyla kullanılmıştır.

Aşağıda araştırmada kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

1. Hacettepe Kişilik Envanteri (H.K.E.)

Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE) bireylerin “kişisel” ve “sosyal” uyum düzeylerini ölçme amacı ile Özgüven (1982) tarafından geliştirilmiştir. Bireyin, kişisel ve sosyal yönlerini ölçecek çok yönlü bir kişilik envanteri geliştirmek amaçlanmıştır. Ayrıca HKE, psikoloji ve psikolojik danışma ve rehberlik alanında hissedilen bazı temel ölçme aracı ihtiyacını karşılamak için geliştirilmiştir (Özgüven, 1992).

Envanter, toplam 8 alt ölçekten ve 168 maddeden oluşmaktadır. Bu alt ölçeklerden 4 tanesi “kişisel uyum”, diğer 4’ü ise “sosyal uyum” alt ölçekleridir. Her alt ölçeğin 20’şer maddesi bulunmaktadır. 8 madde ise, bireyin envanteri dikkatli ve

bilinçli bir içgörü ile cevaplandırıp, cevaplandırmadığını belirlemeye yönelik “Geçerlik (G)” puanını elde etmeye yöneliktir. Ayrıca puanlamadan önce “B” puanı elde edilmektedir. B puanı, bireyin envanteri cevaplandırırken kendisini gerçek olarak ve yaşantıları doğrultusunda ifade edip etmediği, kendisini savunucu bir tutum içerisinde olup olmadığı yönünü kabaca ifade eden bir geçerlik puanıdır.

Aşağıda envanteri oluşturan alt ölçeklere ilişkin açıklamaların yanı sıra envanterin geçerlik, güvenirlik çalışmaları, normları, puanlanması ve yorumuna ilişkin bilgiler sunulmuştur.

1.1. Kişisel Uyum Alt Ölçekleri

1.1.1. Kendini Gerçekleştirme (KG): Kendini gerçekleştirme puanı bireyin kendine güvenme, kendi yeteneklerinin farkında olma, kendi kendine kararlar verebilme, kabul edildiği ve bir işe yaradığı duygusu içinde olma gibi niteliklerini yansıtmaktadır. Puanın yüksek ya da düşük olması, bireyin bu nitelikleri bakımından değerlendirilmesini sağlamaktadır.

1.1.2. Duygusal Kararlılık (DK): Bu alt ölçek, bireyin duygusal yönden kararlı olup olmadığına ilişkin değerlendirme imkanı sağlamaktadır. Puanın yüksek olması bireyin genellikle kendine güvenen, az üzülen, alıngan olmayan özellikte olduğunu göstermektedir. Bu bireyler çoğu kez sakin ve huzurlu oldukları izlenimini verirler. Puanı düşük olan bireyler ise genellikle gergin ve kaygılı olurlar. Karşılaştıkları yeni durumlarda ise ya korkak ve çekingen, yada aşırı düzeyde atak ve kavgacı olabilirler.

1.1.3. Nevrotik Eğilimler (NE): Bu alt ölçek, kronik yorgunluk, baş ağrısı, uyuyamama, görme güçlükleri, iştahsızlık gibi psikosomatik belirtilerin yanı sıra benliğini olduğu gibi kabul edememe, mükemmeliyetçi olma, eleştiriye açık olmama gibi davranışları değerlendirmeye yönelik maddeler içermektedir. Nevrotik eğilimler

puanının yüksek olması, bu tür belirtilerin az olduğunu, düşük olması ise çok olduğunu gösterir.

1.1.4. Psikotik Belirtiler (PB): Bu alt ölçek, bireyin yalnız kalma, insanlardan uzaklaşma, dikkatini bir noktada toplayamama ve hayal kurma eğilimlerini ölçen nitelikte maddelerden oluşmaktadır. Psikotik belirtileri olan bireyler aşırı duygusal ve alıngandırlar. Psikotik belirtiler puanının yüksek olması bu özelliklerin az görüldüğü anlamına gelmektedir.

1.2. Sosyal Uyum Alt Ölçekleri

1.2.1. Aile İlişkileri (Aİ): Bu alt ölçek bireyin ailesi ile sağlıklı ve uyumlu ilişkiler içinde olup olmadığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçekten yüksek puan alma bireyin anne, baba ve kardeşleri ile sağlıklı ilişkiler kurduğunu, düşük puan alma ise bireyin aile ilişkilerinde uyumsuzluk ve karışıklık bulunduğuna işaret etmektedir.

1.2.2. Sosyal İlişkiler (Sİ): Bu alt ölçek, bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinin niteliğini değerlendirir. Puanın yüksek oluşu sosyal olgunluk yönünden bireyin uyumlu ve sosyal becerilerinin yüksek düzeyde olduğuna işaret eder. Sosyal ilişkiler puanının düşük olması ise bireyin sosyal beceriler ve sosyalleşme bakımından durgun olduğu anlamına gelir. Bu bireyler, arkadaş grubu içinde iken kendilerini mutlu ve rahat hissetmezler.

1.2.3. Sosyal Normlar (SN): Sosyal normlar puanı, uyulması zorunlu yasal durumlara olduğu kadar, dikkate alınması gereken sosyal kurallara, toplum değerlerine ve başkalarının haklarına saygılı olma davranışlarını ölçer. Bunun yanı sıra kendi istek ve gereksinimlerini, toplumla uzlaştırarak, belli ölçülerde bağımsız olarak karşılama gibi davranışları ölçer. Bu alt ölçek puanının yüksek olması bireyin başkalarının haklarını anlayışla karşıladığını, kişisel isteklerini, grubun gereksinimlerine göre erteleyebildiğini yada değiştirebildiğini gösterir.

1.2.4. Anti sosyal Eğilimler (Aİ): Bu alt ölçek, bireyin sosyalleşme durumunu değerlendirmektedir. Düşük puan, bireyin anti sosyal eğilimlere sahip olduğunu gösterir. Bu tür bireyler, genellikle sert, öfkeyle dolu, kavgacı, incitme isteği duyan, zor kullanmaya eğilimli, öç alma duyguları içinde olan, saygısız bireylerdir. Anti sosyal eğilimler puanının yüksek olması, bireyin belirli ölçüler içinde bu tür eğilimleri olmadığına işaret eder.

1.3. Hacettepe Kişilik Envanteri'nin Güvenirliği

Özgüven (1976-82) tarafından, çeşitli gruplar üzerinde envanterin aralıklı tekrarı yöntemi ile yapılan güvenirlilik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda, alt ölçeklere ilişkin güvenirlilik katsayıları “Sosyal Normlar” alt ölçeğinde en düşük 0.58 ve “Genel Uyum” puanında en yüksek, 0.92 olmak üzere ortalama güvenirlilik 0.82 olarak bulunmuştur.

Kızıltan (1982) tarafından, üniversite öğrencilerinden oluşan 56 kişilik bir grup üzerinde, iki hafta ara ile envanterin tekrarı yöntemi ile elde edilen güvenirlilik katsayıları, “kişisel uyum” için en yüksek 0.93, sosyal uyum için en yüksek 0.84 ve genel uyum için en yüksek 0.92 olarak saptanmıştır. Envanterin tekrarı yöntemi ile elde edilen güvenirlilikleri oldukça yüksek bulunmuştur. Alt ölçeklerin güvenirlilikleri de bağımsız birer ölçek olarak kullanılabilecek düzeyde bulunmaktadır. Kişisel Uyum alt ölçeklerinin ortalaması 0.85, Sosyal Uyum alt ölçeklerinin ortalama ise yaklaşık 0.80’dir. Envanterin Kuder Richardson (K-R 21) tekniği ile elde edilen minimum güvenirlilik katsayılarının Genel Uyum puanı için 0.90’nın, Kişisel Uyum ve Sosyal Uyum toplam puanları için 0.80’in üzerinde olduğu gözlenmiştir.

1.4. Hacettepe Kişilik Envanteri'nin Geçerliği

Envanterin geçerlik çalışmaları çeşitli yöntemlerle yapılmıştır. Envanterin amacı normalden sapmış ya da sapma eğilimi gösteren kişileri normal sınırlar içinde

olan bireylerden ayırt edebilmektir. Normal bireylerle, psikiyatri kliniklerinde psikotik ve nevrotik tanısı konmuş bireylere envanter uygulanmış, normal ve normalden sapmış bu iki grubun envanterin toplam ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar birbirleri ile karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak Hacettepe Kişilik Envanteri toplam ve alt ölçeklerinin, normal bireyleri, klinik vaka'lardan ayırt edebildiği anlaşılmıştır.

Geçerlik yönünden yapılan bazı araştırmalarda ise HKE'nin "yanıltma" durumu incelenmiştir. "Yanıltma" ile kastedilen envanteri alan kişinin envanteri belirli bir "amaç doğrultusunda" cevaplandırması ve kendisini görünmek istediği şekilde gösterebilmesidir. Özgüven (1978) ve Varlık (1984), HKE puanları üzerindeki yanıltma etkisini incelemek için, envanter açıklamasını özel olarak düzenleyerek, bir gruptaki bireylerden, envanterdeki maddeleri gerçek duygu, düşünce ve yaşantılarını yansıtmayacak şekilde, diğer bir gruptan ise kendi duygu, düşünce ve yaşantılarını yansıtacak şekilde cevaplandırmalarını istemişlerdir. Envanter bir başka gruba ise normal bir şekilde uygulanmıştır. Sonuçta uyumlu görünen grubun puan ortalamaları ile normal uygulanan grubun puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Uyumsuz görünen grupla, normal cevaplandıran grubun puan ortalamaları arasında da "standart normlar" puanı dışında önemli bir fark bulunmamıştır. Standart normlar puanında uyumsuzluk yönünde yanıltma yapılabileceği, envanterin diğer tüm toplam ve alt ölçeklerinde yanıltma yapılamayacağı anlaşılmıştır.

Envanterin benzer ölçekler geçerliği çalışmaları kapsamında, Özgüven ve İslam (1983) tarafından 'Benlik Tasarımı Envanteri' ODTÜ hazırlık sınıfı öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Elde edilen veriler sonucunda HKE ve Benlik Tasarımı Envanteri arasında Genel Uyum için 0.77, Kişisel Uyum için 0.75, Sosyal Uyum için 0.69 korelasyonları elde edilmiştir. Korelasyonların geçerlik katsayılarının oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Yine Özgüven ve Yıldırım (1988) tarafından HKE ve MMPI'nin benzer ölçekler geçerliğine bakılmıştır. Üniversite düzeyinde yaklaşık 100 kişiye her iki envanterde uygulanmış ve HKE'nin Kişisel Uyum, Sosyal Uyum ve Genel Uyum toplam puanları ile MMPI'nin Şizofreni, Hipokondri, Psikotik Sapma,

Psikasteni, Paranoia, Depresyon ve Sosyal İçedönüklük alt ölçekleri arasında .50 ile 0.80 arasında negatif korelasyonlar bulunmuştur. HKE alt ölçekleri ile MMPI arasındaki korelasyonların çoğunluğu 0.40 ile 0.78 arasında bulunmuştur.

Diğer bir benzer ölçekler geçerliği çalışmasında ise, Spielberger ve arkadaşlarının geliştirdiği ve Le Compte ile Öner (1977)'in Türk toplumuna uyarladığı Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri ile HKE toplam ve alt ölçekleri arasındaki korelasyonlara bakılmıştır. 96 kişilik öğrenci grubuna HKE ve Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri uygulanmış ve aralarındaki korelasyonlar hesaplanmıştır. Sürekli kaygı ile Kişisel Uyum puanları arasında -0.58, Sosyal Uyumla -0.47 ve Genel Uyumla -0.56 korelasyon bulunmuştur (Özgüven, 1992).

Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, Hacettepe Kişilik Envanterinin geçerliği hakkında pozitif ipuçları vermektedir.

1.5. Hacettepe Kişilik Envanteri'nin Uygulanması, Puanlanması ve Yorumu

Envanter bireyin kendi kendine yanıtlayabileceği, uygulanması kolay bir envanterdir. Envanter bir soru formu ve cevap kağıdından oluşmaktadır. Soru formunun başında envanterin nasıl cevaplanacağına ilişkin açıklama ve örnek verilmektedir. Cevaplama, “evet” ve “hayır” şeklindeki şıklardan bireyin kendi durumuna uygun olanı seçmesi ve işaretlemesi ile yapılmaktadır. Grup ve bireysel olarak uygulanabilen envanter ortalama 35-40 dakikada cevaplanabilmektedir. Ancak belirli bir zaman sınırlaması verilmemektedir. Ayrıca kavrayış ve yaşantı düzeyi bakımından belirli bir olgunluğa ulaşmasına rağmen yeterli düzeyde okuma yazma bilmeyenlere, görme veya ortopedik bir özrü olanlara sözel olarak uygulanabilmektedir.

Cevaplama HKE cevap anahtarına yapılmaktadır. Cevap anahtarında her alt ölçeğe ilişkin maddeler soldan sağa doğru yatay çizgilerle ayrılmıştır. Cevap

kağıdının en sağında ise alt ölçeklerin puanlarının, boş bırakılan maddelerin (B), cevaplamaya ilişkin geçerlik (G) puanının ve kişisel, sosyal ve genel uyum toplam puanlarının yazılacağı sütun bulunmaktadır.

Cevaplama işlemi bittikten sonra kaba kontrol ve puanlama olarak iki aşamada değerlendirme yapılmaktadır. Kaba kontrolde bir maddede iki şıkkın işaretlenip işaretlenmediğine bakılır ve bunların üstü çizilir. Daha sonra her alt ölçeğe ilişkin boş bırakılan ve çift işaretlenen maddelerin sayısı hesaplanır ve bunlar “geçerlik puanını” belirleyen “B” sütunundaki yere yazılır. B puanının, yani ‘boş’ bırakılan maddelerin her alt ölçekte 2 ve toplam olarak 8’den fazla olması cevap kağıdı geçersiz kılmaktadır.

Cevap kağıdının en altındaki sırada bulunan “G” puanı, bireylerin envanteri cevaplamada dikkatli ve bilinçli bir içgörü ile hareket edip etmediğini belirlemeye yönelik geçerlik puanıdır. 8 maddeden oluşan geçerlik puanını elde ederken her seferinde bu iki maddeye verilen cevapların “EE” veya “HH” olması gerekmektedir. “EH” veya “HE” şeklindeki cevaplara ise puan verilmemektedir. G puanının 5 ve daha aşağı olması halinde cevap kağıdı geçersiz sayılmakta ve puanlamaya dahil edilmemektedir.

Cevap kağıtlarının değerlendirmesi sonucunda geçerlik puanları olan B ve G, Kişisel Uyum alt ölçeklerine ilişkin KG, DK, NE ve PB puanları ile Sosyal Uyum alt ölçeklerine ilişkin AI, SI, SN ve AE puanları elde edilmiş olacaktır. Bu alt ölçeklerin toplamından ise Kişisel ve Sosyal Uyum puanları, her ikisinin toplamından da Genel Uyum puanı elde edilmektedir. Envanterden alınan puanların yüksek olması, bireyin uyum düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Özgüven, 1992).

Hacettepe Kişilik Envanteri’nin uygulanacağı kişilerin okuma-yazma bilmeleri ve okuduğunu anlama ile okuma hızı yönünden belirli bir düzeye ulaşmış olması gerekir. Öğrenim düzeyi düştükçe, envanterin cevaplama süresi artmaktadır. Genel olarak ifade etmek gerekirse, envanter, ortaokul ve yukarı düzeyde öğrenim görmüş olanlara, okuma becerileri iyi olan ilköğretim düzeyi öğrenim görmüş olanlara

uygulanabilir (Özgüven, 1992: 21). Aracın, deneklerin yaş (12-14) ve eğitim düzeyine uygun olduğu el kitabından anlaşılmaktadır.

2. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın örneklemini oluşturan boşanmış aile çocukları hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından 20 maddelik form hazırlanmıştır (Ek-3). Araştırmanın amacı ve problemiyle ilgisi bulunmamakla birlikte boşanmalara ilişkin fikir edinmek amacıyla hazırlanmıştır.

Formda, boşanmış aile çocuklarının okul, yaş, cinsiyet, gibi bilgilerinin yanısıra anne ve babanın eğitim durumları, meslekleri, gelirleri hakkında bilgi toplamaya yarayacak maddeler bulunmaktadır. Bunun yanısıra anne ve baba boşandıktan bu yana kaç yıl geçtiği, boşanma nedenleri, boşanma ile ilgili çocuğun duyguları, ayrı olunan ebeveynle görüşme sıklığı gibi maddeler yer almaktadır.

Form, öntest uygulaması ile birlikte öğrencilere verilmiştir. Formdan elde edilen bilgilere ilişkin istatistikler Ek-3'te verilmektedir.

Grup Rehberliği Programı

Aşağıda, araştırmada deney grubuna uygulanan grup rehberliği programının hazırlanmasında izlenen aşamalar, programın genel özellikleri, programda kullanılan teknik ve yöntemler, uygulama ve grup çalışmalarında uyulacak kurallar ile ilgili bilgiler verilmiştir. Programın hedefleri ve bu hedeflere uygun davranışların yanı sıra işlem basamakları verilmiştir.

Programın Hazırlanması ve Genel Özellikleri

“Rehberlik, kendini anlaması, problemlerini çözmesi, gerçekçi kararlar alması, kapasitelerini geliştirmesi, çevresine dengeli ve sağlıklı bir uyum yapması ve böylece kendini gerçekleştirmesi için uzman kişilerce bireye yapılan psikolojik yardımlar” (Tan, 1993) olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmada deney grubuna uygulanan grup rehberliği programı da, 12-14 yaş grubu boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerini artırmaya, boşanmayı nedenleriyle ve sonuçlarıyla anlamalarına, boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkmada etkili olacak bazı yöntemleri tanımlarına ve yaşamlarına ilişkin olumlu bir bakış açısı geliştirmelerine yönelik bir destek programıdır.

Araştırma kapsamında deney grubuna, 10 hafta süre ile haftada birer saat olmak üzere grup rehberliği programı uygulanmıştır. Program hazırlanmadan önce literatür taranarak, boşanmış aile çocuklarına yönelik yapılan grup çalışmaları incelenmiştir. Bu çalışmalarda benimsenen yaklaşımlar, ilkeler, programların içerikleri, yöntem ve teknikler incelenmiştir. Türkçe literatürde boşanmış aile çocuklarına yönelik grup çalışmalarının yapıldığı deneysel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yabancı literatürde ise çalışmaların oldukça fazla olduğu görülmüştür. Bu çalışmaların çoğunlukla 6-12 yaş grubu boşanmış aile çocuklarına ve ebeveynlerine yönelik olduğu gözlenmiştir. Ergenlik çağındaki boşanmış aile çocuklarına yönelik deneysel bir çalışmaya ulaşılammıştır. Yabancı literatürde boşanmış aile çocuklarına yönelik çalışmalarda kullanılan programlar; koruyucu müdahale programı, önleyici program, gelişimsel yardım programları ve destek grupları olarak geçmektedir.

Araştırmada kullanılan program geliştirilirken, boşanmış aile çocuklarının gereksinimleri ile uyumu belirleyen faktörlerin birleştirilmesi temel yaklaşım olarak benimsenmiştir. Boşanmanın araştırma kapsamına alınan 12-14 yaş grubu ergenlerde etkileri dikkate alınmıştır. Bu yaklaşım programın hedeflerine ve içeriğine yansıtılmıştır.

Yapılan literatür incelemesinde boşanmış aile çocuklarının kendilerini suçlama, yalnızlık hissetme, geleceğinin kötü olacağını düşünme, anne ve babalarının tekrar bir araya geleceğini hayal etme gibi akılcı olmayan düşüncelerinin yanı sıra, sosyal ilişkilerde başarısızlık, davranışsal problemler yaşadıkları görülmüştür. Bu nedenle çalışmada daha çok bilişsel-davranışsal bir yaklaşım izlenmiştir. Ölçme aracı olarak kullanılan Hacettepe Kişilik Envanterini geliştiren Özgüven (1992)'in uyum konusundaki görüşleri ve ölçme aracının uyumu belirleyen alt ölçekleri ve maddeleri dikkate alınmıştır. Uyumun, kişisel ve sosyal boyutu program hedeflerine yansıtılmıştır.

Literatürde, Pedro-Carrol ve Cowen'in (1985) "boşanmış aile çocuklarına yönelik önleyici müdahale programı" (The Children Of Divorce Intervention Program – CODIP) referans alınan bir kaynak olmuştur. Pedro-Carrol ve arkadaşları, boşanmış aile çocuklarına yönelik bir dizi çalışma (Pedro-Carroll ve Cowen, 1985, 1987; Pedro-Carroll ve Alpert-Gillis, 1997;) yapmışlardır. Pedro-Carroll ve arkadaşları değişik yaş grupları ve özellikteki boşanmış aile çocuklarına yönelik programlar uygulamışlardır. Referans alınan program ilköğretim 4-6. sınıflarda okuyan varoş çocuklarına yönelik geliştirilmiştir. 1'er saatlik oturumlar halinde 10 haftalık planlanan programın hedefleri şu şekilde verilmiştir:

1. Grupla tanışma ve duyguları tanıma,
 2. Ailedeki değişimler ve boşanmayı anlama,
 3. Uygun başa çıkma becerilerini ve güçlü yanları tanıma,
 4. Kendisi ve ailesi hakkında olumlu bakış açısı geliştirme,
- (Pedro-Carroll ve Cowen, 1985).

Yukarıda belirtilen aşamalar izlenerek hazırlanan program taslağı program geliştirme ve psikolojik danışma alanından uzmanların görüşlerine sunulmuş, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra son şekli verilmiştir. Program geliştirme aşamasında Sönmez (1995) ve Demirel'in (2004) program geliştirme tekniklerinden yararlanılmıştır.

Yukarıdaki aşamalardan sonra hazırlanan programın genel hedefleri ve bu hedeflere ilişkin davranışlar aşağıda verilmektedir. Genel hedefler, genel uyumu belirleyen kişisel ve sosyal uyuma yöneliktir. Her oturumun hedef ve davranışı, oturumlar kısmında verilmektedir.

Hedefler:

Grup rehberliği programı ile denekler genel hedefleri şunlardır:

1. Anne ve baba boşanmasını yaşayan başka bireyler olduğunun farkına varabilme.
2. Anne ve baba boşanmasının aile içerisinde meydana gelebilecek evrensel bir yaşam olayı olduğunu kavrayabilme.
3. Boşanmanın neden ve sonuçlarını kavrayabilme.
4. Anne ve baba boşanması ile ilgili yaşanan duyguların ve gösterilen tepkilerin doğal, kabul edilebilir olduğunun farkına varabilme.
5. Boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkmada etkili olacak bazı yöntemleri tanıyabilme.
6. Kendine ve gelecek yaşamına yönelik olumlu bakış açısı geliştirebilme.

Davranışlar:

Belirlenen genel hedeflerin gerçekleşmesi aşağıdaki davranışların kazanılmasıyla sağlanacaktır:

1. Anne-baba boşanması yaşamış başka bireylerin olduğunu ayırtetme.
2. Anne – baba boşanmasının herkesin yaşayabileceği evrensel bir yaşam olayı olduğunu kabul etme.
3. Anne-babanın boşanması ile ilgili duygu ve tepkileri tanıma.
4. Anne-babanın boşanması ile ilgili duygu ve tepkileri ifade etme.

5. Anne-babanın boşanması ile ilgili duygu ve tepkilerin doğal ve kabul edilebilir olduğunu kabul etme,
6. Aile ilişkilerinde karşılaşılan problemleri tanıma.
7. Sosyal ilişkilerinde karşılaşılan problemleri tanıma.
8. Aile ve sosyal yaşamında karşılaştığı problemlerin çözmede etkili olacak yöntemleri tanıma.
9. Boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkmada yararlı olacak kişisel özelliklerinin farkına varma.
10. Kendine yönelik olumlu bakış açısı geliştirme.
11. Aile yaşamına yönelik olumlu bakış açısı geliştirme.
12. Gelecek yaşamına yönelik olumlu bakış açısı geliştirme.

Yukarıda da belirtildiği gibi verilen genel hedef ve davranışlar, genel uyumu belirleyen, kişisel ve sosyal uyuma yöneliktir. Örneğin, duyguları anlama, ifade etme, kabul etme ile ilgili hedef “kişisel uyuma” yöneliktir. Aynı şekilde “boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkmada etkili olacak yöntemler” den kastedilen “problem çözme tekniği, sen-dili, ben-dili, olumlu-olumsuz özelliklerini tanıma ve kabul etme, duygu-düşünce ve davranış arasındaki ilişkiyi anlama” gibi konulardır. Bu konular oturumlarda yer almaktadır.

Programda Kullanılan Teknikler

Programın uygulanmasında grup tartışması, anlatım, soru-cevap, rol oynama, örnek olay gibi öğretim yöntem ve teknikleri (Küçükahmet, 1997) kullanılmıştır. Ayrıca model alma, ödev verme tekniklerinin yanısıra, yazılı ve görsel materyallerden yararlanılmış, asetatlar ve kitaplardan hikayeler kullanılmış ve bazen de resim yaptırılmıştır. Oturumlarda formlar sıkça kullanılmıştır. Bunun nedeni, bu ailelerde boşanma olayı genellikle sorunlu bir biçimde yaşandığından, duygu ve düşüncelerini sözel olarak ifade etmekte çekingen davranacakları ve bu formlarla daha etkin katılım sağlayacakları düşünülmüştür.

Grup rehberliğinin bilgilendirme boyutunun ağırlıklı olmasına karşın, oturumların tek yönlü bilgi verme şeklinde geçmemesine özen gösterilmiştir. Grup üyelerinin duygu, düşünce ve yaşantılarını, soru-cevap, tartışma, örnek olay gibi yöntem ve tekniklerle paylaşımları sağlanmıştır. Ayrıca oturumlar sırasında içerik ve duygu yansıtması, özetleme, yorumlama, kendini açma gibi psikolojik danışma teknikleri de kullanılmıştır.

Programda kullanılan tekniklerle ilgili aşağıda kısa açıklamalar verilmektedir:

1. Grup Tartışması Tekniği: Grup tartışması yöntemi özde, öğrencilerin bir konu ya da sorun üzerinde birlikte konuşarak mümkün olan çözüm yollarını aramalarına dayanır. Yöntemin esası tüm grubun etkinliğe katılmasıdır. Bu yöntemde iki önemli husustan birincisi açık bir amacının olması, ikincisi ön hazırlığı gerektirmesidir (Küçükahmet, 1997: 86).

Her öğrenci grup tartışması tekniği ile kendininkinden farklı görüş, duygu ve inanışlarla karşılaştıkça kendini özeleştiriye tabi tutabilir. Böylece, bireylere yalnız dinleme değil, kendilerini anlatma, tepkilerini açığa vurma imkanı veren grup tartışmaları yolu ile iletilecek bilgi, geçerli, anlamlı ve bir “karar verme” durumunda işe yarar bilgi olma niteliği kazanacaktır (Kuzgun, 1997: 94).

2. Anlatım Yöntemi: Anlatma yöntemi, öğretmen merkezli bir öğretmen yöntemi olup daha çok öğretmenin bilgiyi öğrenenlere aktarması sürecini içermektedir. Bu yöntem sözlü anlatıma ağırlık verdiği için anlatmayı gerektiren her türlü derste kullanılır (Demirel, 2000: 82). Anlatım yöntemi öğrencilerin çalışma yapabilmeleri için gerekli temel materyallerin sunumu ya da yeni bir çalışmayı başlangıç için faydalı yoldur. Konu düzenli bir biçimde sunulacağı için zamanın iyi kullanımını sağlar (Küçükahmet, 1997: 64).

3. Soru – Cevap Yöntemi: Soru-cevap öğretmenin formüle ettiği soruları öğrencilerin sözel olarak cevaplamalarına dayanan bir öğretim yöntemidir. Sorular öğrencilerin kendi bilişsel yeteneklerini kullanmalarına imkan hazırlamalıdır. İyi soru

sorma tekniği öğrencilerin düşünmelerine, değerlendirmelerine ve yaratıcılıklarına imkan sağlamalıdır (Küçükahmet, 1997: 67). Soruların belli bir cevaba zorlayıcı, kapalı uçlu sorular olmaması gereklidir. Çünkü böyle soruların cevabı kısa olacağı için yeni bir sorunun sorulmasını gerektirir (Kuzgun, 1997: 143).

4. Rol Oynama Tekniği: Bennet’e (1963) göre rol-oynama, gerçek hayat problemlerine paralel durumları “oynayarak” insan ilişkileri alanında beceri ve içgörü geliştirmeye yönelik bir tekniktir (Akt: Bacanlı, 1995: 96). Bu tekniğin uygulanmasında, öğrencilere rol dağıtılırken dikkatli olunmalı, özellikle ilk uygulama için gönüllü ve başarılı öğrencilerin rol almasına özen gösterilmelidir. Roller ve oynayacak kişiler belirlendikten sonra sahne düzeni ya da durum öğrencilere açıklanır. Rol yaparken öğrencilerden öğrendikleri diyalogda ya da bir konuşma metninde geçen aynı cümleleri kullanma yerine o durumda söylenmesi gereken ve öğrendikleri cümle kalıbına uygun düşen kendi cümlelerini kullanmaları istenir (Demirel, 2000: 96).

5. Örnek Olay Yöntemi: Bu yöntem öğrencilerin sorunlu bir olaya aktif olarak katılmalarını gerektiren bir yöntemdir. Sorunlu olay gerçek ya da hayali olabilir. Olayı anlatan ve gerekli verileri kapsayan bir rapor üzerinde çalışan öğrenciler, olayı öğrenir, verileri analiz eder, sorunu değerlendirir. Tartışarak nedenlerine ya da çözümüne ilişkin öneriler getirirler (Küçükahmet, 1997: 83).

Programın Uygulanması

Grup rehberliği programına, 19-22 Mart 2004 tarihleri arasındaki ön-test uygulamalarından sonra başlanmıştır. Program, 26 Mart 2004 ile 26 Mayıs 2004 tarihleri arasında 10 hafta süreyle, ortalama 60 dakikalık oturumlar şeklinde uygulanmıştır. Son-test uygulaması ise 28 Mayıs – 01 Haziran tarihleri arasında yapılmıştır. Oturumların, öğrencilerle bireysel olarak görüşüldükten ve görüşleri alındıktan sonra Çarşamba günleri 14:30 -15:30 saatleri arasında yapılmasına karar verilmiştir. İlk haftada iki oturum gerçekleştirilmiştir.

Uygulama deney grubunun oluşturulduğu okulun toplantılar ve seminerler için kullanılan salonunda yapılmıştır. Salondaki tepegöz ve yazı tahtasından yararlanılmıştır. Salonda yer alan tekli sıralar oturumlara başlamadan önce 'U' şekline dönüştürülmüştür. Grup lideri (araştırmacı) bütün üyelerle yüz yüze gelebileceği yerde bulunmuştur. Grup üyelerine bir araştırmaya katılacakları başta söylenmemiş, bütün okullarda yürütülen rehberlik çalışmaları kapsamında yapıldığı vurgulanmıştır. Uygulamalar tamamlandıktan sonra öğrencilere açıklama yapılmıştır. Gruba devamı önem verilmiştir. Uygulama süresince bir öğrenci iki hafta, iki öğrenci ise birer hafta çalışmalara gelmemiştir. Uygulamalarda gönüllük, gizlilik ve saygı temel ilke olarak benimsenmiştir.

Uygulamalar, oturumun konusunun açıklanması, işlem basamakları, grup lideri veya üyeler tarafından özetleme yapılması aşamalarıyla sürdürülmüştür. Ayrıca her oturumun başında ev ödevleri değerlendirilmiş ve bir önceki oturumun özeti yapılmıştır. Oturumda işlenen konularla ilgili özetler ekte (Ek-1) verilmiştir.

Programda Uygulanması Gereken Kurallar

Grup çalışmalarında aşağıdaki kurallar geçerlidir:

1. Grup üyeleri, grup çalışmaları sırasında konuşulanları ve yapılan etkinlikleri grup dışında başkaları ve birbirleri ile konuşmazlar.
2. Grup çalışmaları sırasında, grup üyelerinin konuştuğu, paylaştığı her şeye bütün üyeler saygı gösterirler. Birbirlerinin duygularını, düşüncelerini ve anlattığı yaşantılarını eleştirmezler, saygı gösterirler.
3. Grup üyeleri yapılan etkinliklere aktif katılım gerçekleştirirler.
4. Grup üyeleri grup çalışmalarına düzenli bir biçimde devam ederler.
5. Grup üyeleri çalışmalar sırasında öğrendiklerini günlük yaşamlarında uygulamak ile sorumludurlar.
6. Grup üyeleri grup çalışmaları ile ilgili oturum sonunda verilen ödevleri yaparlar.

Oturumlar

Aşağıda grup rehberliği program oturumlarının hedef, davranış ve işlem basamaklarının yanı sıra, kullanılan materyaller hakkında bilgi verilmiştir.

Oturum No : 1

Hedef :

- 1) Üyelerin grup ortamına alışabilmeleri,
- 2) Üyelerin grup rehberliğinin amacını kavrayabilmeleri,

Davranışlar :

- 1) Kendilerini gruba tanıtır,
- 2) Grubun amacını tanıtır,
- 3) Grup çalışmalarıyla ilgili beklenti ve amaçlarını yazma,
- 4) Grup sürecinde uyulacak kuralları tanıtır,
- 5) Grup sürecinde uyulacak kuralları tartışma,
- 6) Grup çalışmalarına katılmayla ilgili duygu ve düşüncelerini söyleme.

Materyal :

- 1) Her üye için kâğıt-kalem ve grup kurallarının yazılı olduğu kâğıtlar.

İşlem :

- 1) Lider kendisini gruba tanıtır,
- 2) Üyelerden kendilerini (adı-soyadı, sınıf, hobiler vb.) gruba tanıtmaları istenir.
- 3) Üyelere grup rehberliğinin amacı, programın içeriği, süresi ve kullanılacak yöntemler hakkında bilgi verilir.
- 4) Üyelere grup çalışmaları sonucunda aile ve diğer yaşamlarında başarmak istedikleri, amaçları ve beklentileri sorulur ve bunları kâğıtlara yazmaları istenir.
- 5) Gönüllü üyelere amaçlarıyla ilgili yazdıklarını grupla paylaşmaları istenir.
- 6) Grupta uyulacak kurallar hakkında bilgiler verilir.
- 7) Grup kurallarının üyeler tarafından tartışılması sağlanır. Kâğıtlara yazılı kurallar (Ek-1) üyelere dağıtılır.

8) Lider grup sürecine katılımın önemi üzerinde durur. Üyelere kendi yaşantılarını, duygu ve düşüncelerini paylaşmanın, etkinliklere katılımın önemini vurgular.

9) Üyelere onları bir araya getiren özelliklerinin boşanmış ailelerden gelen bireyler olduğu tekrar belirtilir. Kısaca boşanmanın ne olduğu üzerinde durulur.

10) Üyelerin grup çalışmalarına katılmayla ilgili duygu ve düşünceleri sorulur.

Oturum No : 2

Hedef :

1) Üyelerin, anne ve babalarının boşanmasının aile içerisinde meydana gelebilecek evrensel bir yaşam olayı olduğunu kavrayabilmeleri.

Davranışlar :

1) Ailenin tanımını, işlevlerini ve aile içerisinde meydana gelebilecek yaşam olaylarını söyleme.

2) Kendi ailesinin diğer ailelerden farklı olan yönünü resimle gösterme.

3) Boşanma ve nedenleri konusunda bir anlayış geliştirme.

4) Kendi anne ve babasının boşanma nedenlerini söyleme.

5) Anne ve babası boşanmış da olsa bir aileye sahip olduğunu kavrama.

Materyal :

1) Ailenin tanımı, işlevleri, boşanma ve nedenleri hakkında bilgilerin yer aldığı asetat.

2) Aile üyelerinin isimlerinin (anne, baba, vb) yazılı olduğu kağıtlar.

3) Her üye için birer adet **Form 1**. Mantar pano, boya kalemleri, tepegöz.

İşlem :

1) Bir önceki oturum lider tarafından özetlenerek çalışmaların amacı ve kurallar tekrar hatırlatılır.

2) Üyelere ailenin tanımı, kimlerden oluştuğu ve işlevlerinin neler olduğu ile ilgili sorular sorulur.

3) Lider tarafından tepegözden ailenin tanımı, işlevleri ve aile içerisinde meydana gelebilecek yaşam olayları hakkında bilgi verilir.

4) **Form-1** dağıtılarak üyelere tanıtılan aileye uygun bir aile, yanına da kendi ailelerinin resmini çizmeleri istenir. Kendi aileleri ve diğer aileler arasındaki farklılığın nedenleri tartışılır.

5) Üyelere çizdikleri aile resimlerindeki farklılığa neden olan boşanmanın ne olduğu, boşanma nedenlerinin neler olabileceği sorulur. Eksiklikleri tamamlanarak bu konularda açıklamalar yapılır.

6) Gönüllü üyelere, kendi anne ve babalarının boşanma nedenlerini paylaşmaları istenir.

7) Üyelere boşanmanın aile içerisinde meydana gelebilecek bir yaşam olayı olduğu, olumsuz etkilerinin olabileceği ancak herkesin yaşayabileceği evrensel bir olay olduğu açıklanır. Evlilik ile bir araya gelen iki insanın bazen anlaşamama ve mutlu olamama gibi nedenlerle ayrılmak zorunda kalabilecekleri vurgulanır. Onlara, anne ve babaları boşanmış da olsa bir aileye sahip oldukları ve yaşamın devam ettiğine ilişkin açıklamalar yapılır.

8) Oturumun sonunda üyelere oturumu özetlemelerini istenir ve bir sonraki oturuma kadar yaşadıkları olaylarla ilgili duyguları ve gösterdikleri tepkileri değerlendirmeleri, bu duyguların adlarını bir kağıda yazmaları **ev ödevi** olarak verilir.

9) Aile ile ilgili yapılan resimler herkesin görebileceği bir yere asılarak, bütün üyelerin incelemeleri istenir.

Oturum No : 3

Hedef :

1) Üyelerin anne ve babalarının boşanması ile ilgili duygularının farkına varabilmeleri.

Davranışlar :

1) Duygu çeşitlerini söyleme.

2) Değişik durumlarda hangi duygular yaşadığını ayırt etme.

3) Anne ve babalarının boşanmaları ile ilgili şu anda yaşadıkları duyguların farkına varma.

4) Benzer yaşantıya sahip bireylerin duyguları ile kendi duyguları arasında ilişki kurma.

Materyal :

- 1) Çeşitli duyguları yansıtan yüz ifadeleri, duygu listesi (Ek-1)
- 2) Boşanma ile ilgili hikayeler (Ek-1)
- 3) Her üye için birer adet **Form 2, Form 3**
- 4) Tepegöz, kağıt-kalem

İşlem :

1) Bir önceki oturumda işlenenler lider tarafından kısaca tekrarlanır ve ev ödevlerinin yapıp yapılmadığı takip edilir.

2) Üyelere duygunun tanımı sorulur ve bildikleri duygu çeşitlerini söylemeleri istenir.

3) Lider tarafından çeşitli yüz ifadelerinin olduğu resimler tepegözden gösterilir ve üyelere bunların duygularını söylemeleri istenir.

4) Duygu listesi üyelere dağıtılır, anne ve babası boşanan çocuğun yaşadıklarının anlatıldığı hikaye okunur. Üyelere bu kişinin ne tür duygular yaşayabileceğı sorulur ve gönüllü üyelere söylemeleri istenir.

5) **Form-2** dağıtılarak boşanmış aileden gelen çocuğun yaşadıklarını anlatan hikayede boş bırakılan yerlere uygun olan duyguları yazmaları istenir. Üyelerle birlikte değerlendirilerek duyguları tanıyıp-tanımadıklarına bakılır.. Örnek boşanma olayıyla ilgili hikayede kendi duygularını yansıtıp-yansıtmadıklarına dikkat edilir.

6) Daha sonra üyelerin duygularını belirlemeye yönelik olarak **Form-3** dağıtılarak, boşanma ile ilgili şu anki duygularını yazmaları istenir. Gönüllü olan üyeler varsa paylaşmaları istenir.

7) Lider tarafından anne-baba boşanması ile ilgili çeşitli duygular yaşanabileceğı, çeşitli tepkiler gösterilebileceğı vurgulanır. Bu duyguların ve tepkilerin normal olduğu belirtilir. Her olayın ve yaşantının bireyler üzerinde etkilerinin olabileceğini, olumlu veya olumsuz duygular yaşanabileceğı ifade edilir. Yaşanan olumsuz duyguları ifade etmenin önemi üzerinde durulur. Bir sonraki oturumda bu konu üzerinde durulacağı hatırlatılır.

8) Üyelere **ev ödevi** olarak anne ve babalarının boşanmaları ile ilgili duygularını ve yaşadıklarını kompozisyon şeklinde yazmaları istenir.

Oturum No : 4

Süre : 65 dakika

Hedef :

1) Üyelerin anne ve babalarının boşanması ile ilgili yaşadığı duyguları ifade edebilmeleri.

2) Üyelerin anne ve babalarının boşanması ile ilgili yaşadığı duyguları ve gösterdiği tepkileri kabullenebilmeleri.

Davranışlar :

1) Duyguları ifade etmenin önemini tartışma.
2) Anne ve babasının boşanma ile ilgili duygularını söyleme.
3) Anne ve babasının boşanması ile ilgili yaşadığı duyguları ve gösterdiği tepkileri tartışma.

4) Anne ve babasının boşanması ile ilgili yaşadığı duyguların ve gösterdiği tepkilerin normal olduğunu destekleme.

5) Boşanma ile ilgili başkalarının da benzer duyguları olduğunu farkına varma.

Materyal :

1) Bardak ve bir şişe su.
2) Yüz ifadelerinin yer aldığı duygu kartları ve duygu adlarının yazılı olduğu kesilmiş kağıtlar (Ek-1).

İşlem :

1) Lider tarafından bir önceki oturumda işlenen konuların özeti yapılır.
2) Lider tarafından bardak ve su deneyi yapılır. Üyelere deneyden ne anladıkları sorulur, deneyle ilgili yorumları tartışılır.

3) Üyelere yaşanan olaylarla ilgili çeşitli duygular yaşanabileceğini, bunların olumlu ya da olumsuz olabileceği belirtilir. Özellikle olumsuz duyguların ifade edilmesinin insan sağlığı ve mutluluğu için önemli olduğu üzerinde durulur.

4) Üyelere yüz ifadelerinin yer aldığı kartlar ve bunların karşılığı olan duygu ifadeleri ayrı ayrı dağıtılır ve bunları eşleştirmeleri istenir.

5) Lider boşanma ile ilgili olmayan örnek durumlar okur ve bu durumda neler hissettiklerini kartları kaldırarak ifade etmeleri istenir. Daha sonra boşanma ile ilgili örnek cümleler okunarak bu durumdaki duyguları sorulur ve kartları kaldırarak ifade etmeleri istenir.

6) Üyelerden boşanma ile ilgili kaldırdıkları duygu kartlarını birbirlerine göstermeleri ve herkesin birbirinin duygularını incelemeleri istenir.

7) Gönüllü öğrencilerden anne ve babalarının boşanması ile ilgili yaşadıkları duygularını ifade etmeleri istenir. Etkileşim ortamı oluşturulur. Üyelerin zorlanmaları halinde lider farklı yaşantılardan örnekler vererek duygularını paylaşır.

8) Gönüllü üyelerden ev ödevi olarak verilen kompozisyonları okumaları istenir.

9) Lider boşanmanın çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu, bu olayı yaşayan herkesin benzer duygular yaşayabileceğini ve bunun normal bir durum olduğunu vurgular. Önemli olanın bu duyguları ifade etmenin, yakın hissedilen bir kişiyle bunları konuşmanın ve paylaşmanın önemi üzerinde durur. Zor zamanlarda yardım istemenin gerekli olduğu vurgulanır. İçer atmanın zararları üzerinde durulur. Duyguları ifade etmenin önemi belirtilir.

10) Üyelerden oturumun özetini yapmaları istenir.

11) Üyelerden oturumun özetini yapmaları istenir. **Ev ödevi** olarak boşanma ile ilgili yaşadıkları duyguları kendilerini yakın hissettikleri birisiyle paylaşmaları istenir. Ayrıca şu anda aile yaşamlarında karşılaştıkları sorunları belirleme ve yazmaları **ev ödevi** olarak verilir.

Oturum No : 5

Hedef :

1) Üyelerin boşanmadan sonra aile ilişkilerinde yaşadığı sorunların farkına varabilmeleri.

2) Üyelerin aile üyelerine karşı isteklerini ifade edebilmede etkili olacak “bir isteği ifade edebilme” yöntemini tanıyabilmeleri.

Davranışlar :

- 1) Aile üyeleriyle yaşadıkları sorunları söyleme.
- 2) Aile üyeleriyle yaşadıkları sorunları çözme yöntemlerini söyleme.
- 3) Boşanma ile ilgili veya farklı, aile içerisinde bazı problemler yaşanabileceğini kabul etme.
- 4) Aile üyelerine duygularını, düşüncelerini ve isteklerini ifade etme yöntemlerini söyleme.
- 5) İsteklerini uygun ve etkili bir biçimde söylemenin önemini ayırt etme.

Materyal :

- 1) “Bir İsteği İfade Edebilme” ile ilgili örnek durumların yer aldığı asetat (Ek-1), tepegöz.

İşlem :

- 1) Lider tarafından daha önceki oturumların özeti niteliğinde olabilecek bir açıklama yapılır. Duyguları ifade etme ile ilgili ev ödevleri değerlendirilir.
- 2) Üyelere boşanmadan sonra aile içerisinde bazı zorluklar ve problemler yaşanabileceğine ilişkin açıklamalar yapar. Yaşanabilecek problemlerle ilgili resimler gösterilir.
- 3) Üyelerden şu an birlikte ve ayrı yaşadıkları aile üyeleriyle olan ilişkilerini değerlendirmeleri ve yaşadıkları sorunların neler olduğunu belirlemeleri istenir.
- 4) Gönüllü öğrencilerden yaşadıkları sorunları grupla paylaşmaları istenir. Üyelerin belirttiği problemler tahtaya yazılır.
- 5) Üyelere yaşanan sorunları nasıl çözdükleri ve isteklerini nasıl ifade ettikleri sorulur ve uyguladıkları yöntemleri tartışmaları istenir.
- 6) “Bir isteği ifade edebilme” yöntemi hakkında lider tarafından açıklama yapılır. Bazen aile üyelerinin davranışlarının farkında olamayacağını, isteklerin ifade edilerek bu sorunların giderilebileceği vurgulanır. Özellikle boşanmayla ilgili sorunlardan kullanılabileceği belirtilir.
- 7) Rol oynama tekniği ile gönüllü üyelere “bir isteği ifade etme” ile ilgili alıştırmalar yapılır. Lider gerektiğinde model olur.
- 8) Lider tarafından, duyguları ifade etmek gibi, istekleri uygun ve etkili bir biçimde ifade etmenin olumlu yanları üzerinde durulur. Anne ve babalarının

boşanması ile ilgili olarak karşılaştıkları sorunların çözümünde istekleri uygun bir biçimde ifade etmenin önemi anlatılır.

9) Üyelerden oturumun özetini yapmaları istenir.

10) Üyelere birlikte ve ayrı yaşadıkları aile üyelerine en az 5 farklı isteği öğrendikleri şekilde ifade etmeleri **ev ödevi** olarak verilir. Ayrıca arkadaşlık ilişkilerinde karşılaştıkları sorunları gözlemeleri istenir.

Oturum No : 6

Hedef :

- 1) Üyelerin sosyal ilişkilerinde yaşadığı problemlerin farkına varabilmeleri.
- 2) Üyelerin sosyal ilişkilerde yaşadıkları problemlerin çözümünde uygun olan “problem çözme tekniğini” tanıyabilmeleri.

Davranışlar :

- 1) Sosyal ilişkilerde karşılaştıkları problemleri söyleme.
- 2) Sosyal ilişkilerde karşılaştıkları problemlerde hatalı oldukları durumları kabul etme.
- 3) Sosyal ilişkilerde karşılaştıkları problemleri çözmede kullandıkları yöntemleri grupta paylaşma.
- 4) Problem çözme tekniğinin aşamalarını tanıma.
- 5) Örnek problemlerin çözüm yollarını problem çözme tekniğini kullanarak yazma.

Materyal :

- 1) Problem Çözme Tekniğini anlatan asetatlar (Ek-1).
- 2) Her öğrenci için **Form-4** , **Form-5**.
- 3) Her öğrenci için kalem, tepegöz.

İşlem:

- 1) Lider tarafından bir önceki oturumun özetini yapılır. “Bir isteği ifade etme” ile ilgili ev ödevleri değerlendirilir.
- 2) **Form-4** dağıtılarak arkadaşlık ilişkilerinde karşılaştıkları problemleri, bu problemleri çözmede uyguladıkları yöntemleri ve kendi hatalarını yazmaları istenir.
- 3) Gönüllü öğrencilerden yazdıklarını paylaşmaları istenir.

4) Üyelerden söylenen problemlerle ilgili çözüm önerilerini grupta paylaşımları istenir. Uygulanan çözüm yöntemlerinin uygun olup-olmadığı sorularak etkileşim ortamı oluşturulur.

5) Lider tarafından tepegözden “**Problem Çözme Tekniği**”nin (Erkan, 2001: 146) aşamaları açıklanır. Örnekler verilir. Soru-cevap yöntemi ile grup üyelerinin konuyu anlayıp-anlamadıkları değerlendirilir. Örnek problemler okunarak üyelerden problem çözme tekniğini kullanarak çözmeleri istenir.

6) Her üyeye **Form-5** dağıtılır ve problem çözme tekniğini kullanarak örnek durumda belirtilen problemi çözmeleri istenir. Gönüllü üyelerden grupta paylaşımları istenir.

7) Üyelerden oturumun değerlendirmesini yapmaları istenir.

8) Lider, insanın yaşamı boyunca birçok problemle karşılaşabileceğini ifade eder. Önemli olanın bu problemleri çözmeye çalışmak olduğu vurgulanır. Ayrıca bütün problemlerin çözülemeyeceğini, bazı problemlerin insanın iradesi dışında gelişebileceği belirtilir. Boşanma örneği verilir. Boşanma ile ilgili karşılaşılan problemlerde bu teknikten yararlanılabileceği hatırlatılır.

9) Üyelere **ev ödevi** olarak “**Problem Çözme Tekniği**” ile ilgili ödev verilir.

Oturum No : 7

Hedef :

1) Üyelerin başkalarıyla olan ilişkilerinde başarılı olmada etkili olacak yöntemlerden “sen dili – ben dili” ile “etkin dinleme” öğelerini tanıyabilmeleri.

Davranışlar :

- 1) İletişimde kullanılan sen dili – ben dili arasındaki farkları tanıma.
- 2) Başkalarıyla olan ilişkilerinde kullandıkları iletişim dilini tanıma.
- 3) Başkalarıyla olan ilişkilerinde kullandıkları iletişim dili ile ilgili hatalarını söyleme.
- 4) Başkalarını dinlemede hatalı oldukları yönlerini söyleme.
- 5) Etkin dinlemenin öğelerini tanıma.

Materyal :

1) Sen Dili - Ben Dili (Navaro, 2001) ile ilgili çeşitli durum ifadelerinin yer aldığı asetat.

2) Etkin dinlemenin öğelerinin (Navaro, 2001) ve örneklerin verildiği asetat.

3) Tepegöz.

İşlem :

1) Lider tarafından bir önceki oturumla ilgili olarak 'Problem Çözme Tekniği'nin aşamaları hatırlatılır. Ödevler değerlendirilir.

2) Lider başkalarıyla olan ilişkilerde kullanılan dilin önemli olduğunu vurgular. Daha sonra sen dili ve ben dilini tanımlanır ve arasındaki farklar örneklerle gösterilir.

3) Üyelere başkaları ile ilişkilerinde yaşadıkları sorunların çözümünde kullandıkları dili değerlendirmeleri ve gruba paylaşmaları istenir. Kullandıkları iletişim dili ile ilgili hatalarını ifade etmeleri istenir.

4) Rol oynama yöntemiyle örnek durumlar, sen dili ve ben dili kullanılarak iki ayrı şekilde canlandırılır. Lider gruba model olur.

5) Üyelere hangi dilin daha etkili olduğu sorulur ve tartışılır.

6) Lider tarafından etkin dinlemenin öğeleri örnekler verilerek tanıtılır.

7) Çiftler oluşturularak örnek durumlar üzerinde rol oynama tekniği ile etkin dinlemenin öğeleri kullanılır. Her örnek durum etkisiz ve etkin dinleme olmak üzere iki farklı şekilde canlandırılır. Lider gruba model olur.

8) Üyelerden oturumu değerlendirmeleri istenir.

9) Üyelerden günlük yaşamda kullandıkları dil ve dinleme becerilerine yönelik gözlem yapmaları istenir. Ev ödevi olarak bu yöntemleri kullanmaları istenir. Ayrıca olumlu ve olumsuz özelliklerini değerlendirmeleri ödev olarak verilir.

Oturum No : 8**Hedef :**

1) Üyelerin olumlu ve olumsuz özelliklerini tanıyabilmeleri.

2) Üyelerin boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkma, bütün özellikleriyle kendilerini kabullenmenin önemini kavrayabilmeleri.

Davranışlar :

- 1) Olumlu ve olumsuz özelliklerini tanıma.
- 2) Olumlu ve olumsuz özelliklerini söyleme.
- 3) Olumlu ve olumsuz özellikleriyle önemli ve değerli birisi olduğunu söyleme.
- 4) Boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkmada olumlu yönleri geliştirmenin önemini açıklama.

Materyal :

- 1) Her üyenin fotoğrafı, makas, yapıştırıcı.
- 2) Her üye için birer adet **Form-6** ve kalem.
- 3) Benlik saygısını anlatan hikaye (Ek-1).
- 4) Teyp ve kaset

İşlem :

- 1) Lider tarafından bir önceki oturumun özeti yapılır. Ev ödevleri değerlendirilir.
- 2) Üyelere her insanın olumlu ve olumsuz özellikleriyle var olduğu açıklanır, örnekler verilir. **Form-6** dağıtılarak olumlu ve olumsuz özelliklerini yazmaları istenir. Üyelerin yazmakta zorlanmaları durumunda lider tarafından olumlu ve olumsuz özelliklerle ilgili örnekler verilir.
- 3) Bütün üyelerin ikişerli eşleşerek özellikleri hakkında eşleriyle konuşmaları istenir. Gönüllü üyelere olumlu ve olumsuz özelliklerini grupla paylaşmaları istenir.
- 4) Üyelere olumlu ve olumsuz özellikleri tanımının önemi sorulur.
- 5) Lider tarafından “hikaye” okunur. Hikaye okunduktan sonra temel düşünce tartışılır.
- 6) Üyeler müzik eşliğinde rahatlama durumuna geçerler ve etkinlik (Ek-1) uygulanır. Üyeler gözlerini açtıktan sonra, olumlu ve olumsuz özelliklerinin yer aldığı formun altına kendilerini kabullendiklerine ilişkin birer cümle yazmaları ve bunu söylemeleri istenir.
- 7) Lider olumlu ve olumsuz özelliklerle kendini olduğu gibi kabul etmenin, olumlu özellikleri geliştirmeye çalışmanın önemi üzerinde durur. Olumsuz özellikler nedeniyle bireyin kendini suçlamasının doğru olmadığı, bunları değiştirmeye

çalışmanın uygun olduğu vurgulanır. Bireyin kendini kötü hissettiğinde olumlu yönlerini ve başarılarını düşünmenin önemini açıklar. Boşanmanın olumsuz etkileriyle başa çıkmada olumlu ve güçlü yönlerden yararlanmanın önemi üzerinde durulur.

8) **Ev ödevi** olarak üyelere anne ve babalarının durumu ve kendileriyle ilgili olumsuz düşüncelerini belirlemeleri istenir.

Oturum No : 9

Hedef :

1) Üyelerin yaşamında karşılaştıkları güçlüklerle baş etmede olumlu düşünmenin önemini kavrayabilmeleri.

Davranışlar :

- 1) Kendine ve başkalarına yönelik olumsuz düşünce ve yargılarını söyleme.
- 2) Duygu, düşünce ve davranış arasındaki ilişkiyi yorumlama.
- 3) Boşanma ile ilgili olumsuz düşüncelerini ayırt etme.
- 4) Boşanmanın etkileriyle baş etmede olumlu düşünmenin önemini kavrama.

Materyal :

- 1) Duygu-düşünce ve davranış arasındaki ilişkiyi anlatan örnek durumlar.
- 2) Olumsuz düşünce örneklerinin yer aldığı asetat.
- 3) Tepegöz.

İşlem :

- 1) Lider tarafından bir önceki oturumun özeti yapılır.
- 2) Üyelere kendilerine ve yaşamlarına yönelik olumsuz düşünceleri sorulur.

Üyeler zorlanırlarsa lider olumsuz düşüncelere bazı örnekler verir.

3) Üyelerden anne ve babalarının boşanma ile ilgili olumsuz düşüncelerini paylaşmaları istenir. Bu düşüncelerin kendileri üzerinde ne tür duygular yaşattığı tartışılır.

4) Lider üyelere duygu, düşünce ve davranış arasındaki ilişkiyi anlatır. Asetattan örnek durumlar (Ek-1) verilerek olumsuz düşüncelerin hangi duygu ve tepkilere neden olabileceği gruba sorulur.

5) Yaşam zorluklarına karşı olumlu düşünmenin yaşam üzerindeki olumlu etkileri paylaşılır. Olumsuz düşünceleri olumluya çevirmenin etkiler tartışılır. Boşanmanın insanların yaşayabileceği bir gerçek olduğu, ancak bu tür olayların getirdiği sorunlarla baş etmenin çoğunlukla bireyin kendisine bağlı olduğu vurgulanır.

6) Aile yaşamlarına ve aile üyelerine karşı olumlu düşüncelerin sorunların çözümünde etkili olacağı anlatılır.

7) Üyelerin birbirlerine ilişkin olumlu duygu ve düşüncelerini grupta ifade etmeleri istenir.

8) Üyelere bir sonraki oturumun son oturum olduğu hatırlatılarak özetleme yaptırılır.

Oturum No : 10

Hedef :

- 1) Üyelerin geleceğe ilişkin yaşam amacı belirleyebilmeleri.
- 2) Üyelerin grup çalışmalarını değerlendirebilmeleri.

Davranışlar :

- 1) Gelecek yaşamı hakkındaki düşünce ve duygularını söyleme.
- 2) Kendisine uygun gerçekçi amaç saptama.
- 3) Grup sürecine ilişkin duygu ve düşüncelerini söyleme.
- 4) Grup çalışmalarının yararlarını değerlendirme.

Materyal :

- 1) Her üye için resim kartonu, boya kalemleri.
- 2) Her üye için hazırlanmış sertifika

İşlem:

1) Üyelere gelecek yaşamlarıyla ilgili duygu ve düşünceleri sorulur. Gönüllü üyelerin duygu ve düşüncelerini grupla paylaşmaları sağlanır.

2) Üyelere yaşam amaçlarının ne olduğu sorulur. Bunun üzerinde düşünceleri istenir. Yaşam amacının içerisinde, aile yaşamı, seçilecek meslek ve diğer öğelerin olabileceği vurgulanır.

3) Daha sonra üyelere resim kartonları dağıtılarak bu yaşam amacını resimleştirmeleri istenir.

4) Resimler tamamlandıktan sonra gönüllü üyelere resimlerini ve amaçlarını grupla paylaşmaları istenir.

5) Üyelerden grup rehberliği programı hakkındaki duygu ve düşünceleri alınır. Amaçları ve beklentileri açısından grup çalışmalarını değerlendirmeleri istenir. Ayrıca üyelere anne ve babalarının boşanması ile karşılaştıkları zorlukları aşmada, yaşamda daha başarılı, uyumlu ve mutlu olmada grup çalışmalarının katkıları ile ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşmaları istenir. Değerlendirme yapılır.

6) Lider oturumların kısaca özetini yaparak üyelere sertifikalarını (Ek-1) verir. Oturum sonunda üyeler birbirlerine olumlu duygu ve düşüncelerini söylerler.

Verilerin Analizi

Deneyssel araştırmalarda oluşturulan grupların, deney değişkeni dışında, deney öncesinde diğer koşullar açısından denk düzeyde olmaları beklenmektedir. Grupların denk olmaları sağlanamadığı durumlarda, eğer deney grubunda bir değişim söz konusu ise bunun gerçekten bağımsız değişkene bağlı olduğunu söylemek güçleşmektedir. Bu nedenle deney ve kontrol gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri'nin öntest uygulamasından almış oldukları genel uyum puanlarına "Levene's Testi" uygulanmış, uyum düzeyleri açısından gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmiştir. Elde edilen veriler Tablo-4'de verilmiştir.

Tablo-4
Deney ve Kontrol Gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest Genel Uyum Puanlarının Ortalama, Standart Sapma ve F Değeri

Gruplar	n	x	s	F
Deney	15	73.13	8.09	.497
Kontrol	15	71.10	8.79	P>0.05

Tablo-4’de görüldüğü gibi verilerin analizi sonucunda, deney ve kontrol gruplarının Hacettepe Kişilik Envanterinin öntestten almış oldukları puanlar üzerinden hesaplanan F değerinin .05 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Böylece, deney öncesinde grupların bağımlı değişken olan boşanmış aile çocuklarının genel uyum düzeyleri açısından eşit düzeyde oldukları anlaşılmıştır.

Parametrik testlerin temel varsayımları karşıladığı anlaşılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri’nden aldıkları öntest ve sontest puanları (Ek-4) arasındaki farklılıkları test etmek amacıyla istatistiksel teknik olarak “t testi” seçilmiştir. Her grubun öntest ve sontestleri arasındaki farklılığa “bağımlı gruplar için t testi”, gruplar arasındaki farklılık ise “bağımsız gruplar için t testi” ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 11.0 paket programı kullanılarak çözümlene işlemi yapılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında .05 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır. Verilerin çözümlenmesine ilişkin elde edilen sonuçlar bulgular kısmında verilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada ele alınan problemlerin test edilmesi için yapılan istatistiksel işlemler ve bu işlemler sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Grup rehberliği programının ilköğretim 2. kademedeki okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisine ilişkin bulgular alt problemlerin sırasına göre verilmiştir.

Alt Problemlerin Test Edilmesine İlişkin Bulgular

Alt problemlerin test edilmesinden önce, deney ve kontrol gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri'nin öntest ve sontest uygulamalarından aldıkları puanların ortalama ve standart sapmaları Tablo-5'de sunulmuştur.

Tablo-5
Deney ve Kontrol Gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri
Öntest ve Sontest Genel Uyum Puanlarına İlişkin
Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	Uygulama	n	x	ss
Deney	Öntest	15	73.13	8.09
	Sontest	15	84.73	14.15
Kontrol	Öntest	15	71.60	8.79
	Sontest	15	73.07	15.17

Tablo 5'de görüldüğü gibi deney grubunun HKE sontest genel uyum puan ortalaması kontrol grubu sontest genel uyum puan ortalamasına göre yüksek görülmektedir. Bu puanlara ilişkin "t testleri" aşağıda verilmektedir.

Aşağıda alt problemler sırasıyla test edilmiş ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

1. Alt Problem: Deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri öntest genel uyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının, grup rehberliği programı uygulaması öncesi Hacettepe Kişilik Envanteri genel uyum puan ortalamaları arasında, .05 düzeyinde anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız gruplar için “t testi” ile kontrol edilmiş ve sonuçlar Tablo-6’da sunulmuştur.

Tablo-6
Deney ve Kontrol Gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri
Öntest Genel Uyum Puanlarına İlişkin
t Testi Sonuçları

Gruplar	n	x	ss	sd	t
Deney Grubu Öntest	15	73.13	8.09	28	.497
Kontrol Grubu Öntest	15	71.60	8.79		P>.05

Başlangıçta, deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri’nden aldıkları öntest genel uyum puanları ortalamasının (73.13), kontrol grubundaki boşanmış aile çocuklarının puan ortalamasına (71.60) yakın olduğu Tablo 6’da görülmektedir. Yapılan t testi sonuçlarında da görüldüğü gibi, deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının, Hacettepe Kişilik Envanteri öntest uygulamasından aldıkları, genel uyum puanlarının ortalamaları arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık yoktur. Deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının genel uyum düzeyi açısından uygulama öncesinde birbirine denk gruplar olduğu görülmektedir.

2.Alt Problem: Deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ve sontest genel uyum puanları ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının grup rehberliği öncesi ve sonrasında uygulanan Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ve sontest genel uyum puan ortalamaları arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir farkın olup olmadığı, bağımlı gruplar için “t testi” ile kontrol edilmiştir. Bu ölçümden elde edilen sonuçlar Tablo-7’de gösterilmiştir.

Tablo-7
Deney Grubunun Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest ve Sontest
Genel Uyum Puanlarına İlişkin
t Testi Sonuçları

Gruplar	N	x	ss	sd	t
Deney Grubu Öntest	15	73.13	8.09	14	4.503
Deney Grubu Sontest	15	84.73	14.15		P<.05

Tablo-7 incelendiğinde, deney grubuna uygulanan grup rehberliği programı öncesinde boşanmış aile çocuklarının genel uyum puan ortalaması 73.13’tür. Sontest uygulamasında ise belirgin bir artış olarak 84.73’e çıkmıştır. Yapılan t testi sonucunda, deney grubunun Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ve sontest uygulamasından aldıkları genel uyum puanlarının ortalamaları arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Grup rehberliği programı uygulaması öncesine göre boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerinde olumlu yönde, anlamlı bir gelişme görülmektedir. Araştırmanın ikinci problemi olan “deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ve sontest genel uyum puanları ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna olumlu yönde cevap vermek mümkündür. Bu bulgunun önemli sayılabilmesi için kontrol grubunun öntest ve sontest genel uyum puan ortalamaları arasındaki farklara bakmak gerekmektedir.

3. Alt Problem: Kontrol grubundaki boşanmış aile çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ve sontest genel uyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Kontrol grubundaki boşanmış aile çocuklarının, grup rehberliği uygulaması öncesi ve sonrasında uygulanan Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ve sontest genel uyum puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı bağımlı gruplar için “t testi” ile kontrol edilmiştir. Bu ölçümden elde edilen sonuçlar Tablo-8’de gösterilmiştir.

Tablo-8
Kontrol Grubunun Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest ve Sontest
Genel Uyum Puanlarına İlişkin
t Testi Sonuçları

Gruplar	n	x	ss	sd	t
Kontrol Grubu Öntest	15	71.60	8.79	14	.595
Kontrol Grubu Sontest	15	73.07	15.17		P>.05

Tablo-8 incelendiğinde, kontrol grubundaki boşanmış aile çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri öntest genel uyum puanlarının 71.60 olduğu görülmektedir. Yapılan t testi sonucunda, kontrol grubundaki boşanmış aile çocukların Hacettepe Kişilik Envanteri öntest ile sontest uygulamalarından aldıkları genel uyum toplam puanlarının ortalamaları arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır.

4. Alt Problem: Deney ve kontrol grubundaki boşanmış aile çocuklarının Hacettepe Kişilik Envanteri sontest uygulamaları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının grup rehberliği programı uygulaması sonrasında, Hacettepe Kişilik Envanteri sontest genel uyum

puan ortalamaları arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız gruplar için “t testi” ile kontrol edilmiş ve sonuçlar Tablo-9’da sunulmuştur.

Tablo-9
Deney ve Kontrol Gruplarının Hacettepe Kişilik Envanteri
Sontest Genel Uyum Puanlarına İlişkin
t Testi Sonuçları

Gruplar	n	x	ss	sd	t
Deney Grubu Sontest	15	84.73	14.15	28	2.178
Kontrol Grubu Sontest	15	73.07	15.17		P<.05

Tablo-9 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarının sontest genel uyum puan ortalamaları arasında bir farklılık görülmektedir ($X_d=84.73$, $X_k=73.07$). Grup rehberliği uygulaması öncesine göre deney grubunda kontrol grubuna göre yaklaşık “12” puanlık bir farklılık bulunmaktadır. Tablo-9’da görüldüğü gibi yapılan t testi sonucunda, deney ve kontrol grubundaki boşanmış aile çocuklarının, Hacettepe Kişilik Envanteri sontest uygulamasından aldıkları, genel uyum toplam puanlarının ortalamaları arasında $\alpha=0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($t=2.178$, $p<.05$).

Deney grubunun öntest ve sontest puanları ortalamaları arasında anlamlı farklılık ($t=4.503$, $P<.05$) bulunmuştu. Kontrol grubunun ise öntest ve sontest puanları ortalamaları arasında anlamlı farklılık ($t=.595$, $P>.05$) bulunmamıştı. Bu bulgular sonucunda, “İlköğretim 2. kademedede okuyan boşanmış aile çocuklarından, grup rehberliği programı uygulanan grup ile uygulanmayan grubun genel uyum puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusunun cevabı olumlu yöndedir. Yani, deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının genel uyum puanlarındaki olumlu yönde anlamlı farklılığın, “grup rehberliği” uygulamasından kaynaklandığı söylenebilir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde, “grup rehberliği programının ilköğretim 2. kademedeki okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisi” ne ilişkin elde edilen bulgular tartışılmakta ve yorumlanmaktadır.

Araştırmanın, grup rehberliği programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri üzerinde etkisi olup olmadığına ilişkin problemi bulunmaktaydı. Ayrıca, deney grubunun öntest ve sontestleri arasında, kontrol grubunun öntest ve sontestleri arasında ve her iki grubun öntest ve sontestleri arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığına ilişkin alt problemler bulunmaktaydı. Araştırmada elde edilen bulgular (Bkz. Tablo-6, Tablo-7, Tablo-8 ve Tablo-9) boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerinde olumlu yönde gelişme sağlandığı görülmektedir.

Deney grubunun öntest ve sontestleri arasındaki farklılığın (Bkz. Tablo-7) anlamlı olduğu görülmektedir. Grup rehberliği öncesine göre deney grubundaki öğrencilerin genel uyum puanlarının anlamlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin ise sontest uygulamalarının öntest uygulamalarına göre genel uyum puanlarında bir miktar artış olduğu (Bkz. Tablo-8), ancak bu artışın anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu artış, boşanma sürecine zamana bağlı olarak uyum sağlama ile ilgili olabilir veya uygulanan ölçek maddelerinin etkisi de olabilir. Deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının sontest genel uyum puan ortalamaları arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığına ilişkin test sonucu da (Bkz. Tablo-9) deney grubunun lehine anlamlı bir farklılığın olduğunu göstermektedir.

Araştırmada elde edilen bulgular daha önce yurt dışında yapılan araştırma bulguları ile de desteklenmektedir. Örneğin Pedro-Carroll ve Cowen’in (1985) 4-6. sınıflarda okuyan boşanmış aile çocuklarına uyguladığı program sonucunda, bu

çocukların uyum düzeylerinde olumlu yönde anlamlı bir değişim söz konusu olmuştur. Araştırma bulguları, bu araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Yine, Bankowski ve arkadaşlarının (1984) yaptığı araştırmada uygulanan programın, ilkokulda okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine olumlu yönde etki ettiği ortaya konulmuştur. Bu araştırmanın bulgularınca da desteklenmektedir. Çeşitli programların uygulandığı araştırma bulguları (Goldman ve King, 1985; Tedder ve başk., 1987; Pedro-Carroll ve başk., 1989; Garvin ve başk., 1991; Wolchik ve başk., 1993; Sanders ve Riestler, 1996; Forgatch ve DeGarmo, 1999; Wolchik ve başk., 2000) değerlendirildiğinde, çoğunlukla boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri, benlik kavramları, depresyon düzeyleri vb. üzerinde olumlu etkileri olduğu gözlenmiştir.

Pedro-Carroll ve arkadaşlarının (1985, 1989, 1997) yaptığı bir dizi araştırmanın bulgularının, bu araştırmanın bulguları ile paralellik gösterdiği belirtilmiştir. Ancak Pedro-Carroll ve arkadaşlarının uyguladıkları programlar 9-12, 8-9 ve 4-5 yaşlarındaki boşanmış aile çocuklarına yöneliktir. Ergenlik çağına giren, 12-14 yaş boşanmış aile çocuklarına yönelik deneysel bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Ancak bazı kaynaklarda bu araştırmaların yapıldığına ilişkin atıflar bulunmaktadır.

Araştırma bulgularının ışığında, çocukların, boşanmadan sonraki süreçte karşılaştıkları sorunlarla baş etmesinde yardıma ihtiyaçları olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü boşanma, çocuğun içinde bulunduğu dönemin gelişim görevlerini başarıyla tamamlamasına engel olabilecek bir yaşam olayıdır. Uygulanan grup rehberliği programı ile bu çocukların boşanmayı değerlendirebilmelerine, anlamalarına, duygularını paylaşmalarına, başkalarının da bu duyguları yaşadığını görmelerine, boşanmayla ilgili karşılaştıkları problemleri çözmede hangi yöntemlerin var olduğunu öğrenmelerine, boşanmanın olumsuz etkileriyle baş etmede olumlu özelliklerinin var olduğunu görmelerine yardımcı olunduğu görülmektedir.

Araştırmanın başında, boşanmış aile çocuklarının belirtilen konularda yardıma ihtiyaçları olduğu düşüncesinden hareket edilmişti. Grup oturumları sırasında da üyelerin birçoğu, daha önce bu konuyla ilgili hiç kimseyle

konuşmadıkları, bu konuda yardım almadıklarını ve bu konuyla ilgili sorunlarını içlerine attıklarını belirtmişlerdir. Grup oturumları sonunda yapılan değerlendirmelerde üyelerde olumlu gelişmeler olduğu gözlenmiştir. Üyeler, ilk oturumlarda boşanma konusunda konuşmaktan çekinirken, son oturumlarda artık rahatlıkla bu konuları konuştukları gözlenmiştir. Ayrıca boşanma olayını kabullenme ve bu şekilde de mutlu olabileceklerine yönelik olumlu düşüncelerinin geliştiği gözlenmiştir. Hatta birçoğu, anne ve babasının boşanmadan önceki hallerini düşündüklerinde, boşanmanın olumlu yönlerini düşünmeye başladığına ilişkin görüşler belirtmişlerdir. Bu da, boşanmadan sonraki yaşamlarına ilişkin olumlu bakış açısı geliştirmede ve yeni yaşam biçimini kabullenmede grup rehberliğinin yararlı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yine son oturumda yapılan değerlendirmelerde üyeler kendilerini ilk defa bu kadar değerli hissettiklerini, yaşadıkları olaylara ilişkin daha olumlu baktıklarını, bu durumdan utanma, sıkılma, saklama gibi tutum ve davranışlardan uzaklaştıklarına ilişkin değerlendirmeler yapmışlardır. Uygulamanın “kendisi ve aile yaşamına ilişkin olumlu bakış açısını geliştirme” hedeflerine ulaşmada etkili olduğunu göstermektedir.

Grup rehberliği programının en faydalı olan yönü ise üyelerin, aynı olayı yaşayan başka kişilerin olduğunu görmeleridir. Üyeler, boşanma konusunda genellikle konuşmaktan kaçındıklarını, bu konular açıldığında o ortamlardan uzaklaştıklarını ve bu durumu sakladıklarını belirtmişlerdir. Ancak benzer yaşantılara sahip olan birçok insanın olduğunu gördükten sonra daha rahat davrandıklarını belirtmişlerdir.

Diğer bir olumlu gelişme ise, grup üyelerinin ayrı olunan ebeveyne yönelik olumsuz bakış açıları ve duygularında değişmedir. Oturumların başında üyelerin ayrı olunan ebeveyne yönelik öfke, suçlama, nefret gibi duygular belirttikleri gözlenmişti. Ancak oturumlar sonunda bu duygularda azalma ve daha gerçekçi bakış açısı geliştirdikleri gözlenmiştir. Onun da bir ebeveyni olduğunu kabullenmeye yönelik bir gelişme olduğu görülmüştür. Grup çalışmalarının diğer bir olumlu etkisi ise gelecek yaşamlarına yönelik çizdikleri resimlerde gözlenenlerdir. Genellikle oturum başında yazdırılan kompozisyonlarda anne ve babayı bir araya getirme gibi gerçekçi olmayan

bir düşünce ve bekleyiş olduğu gözlenmiştir. Ancak son oturumda yaptırılan resimlerde hiçbir üye anne ve babanın bir arada olduğu resimlerin çizilmediği gözlemlendi. Bu da üyelerin boşanmayı kabullenmelerinde olumlu bir gelişme sağlandığını ortaya koymaktadır.

Uygulamalar sonucunda öğrencilerin öğretmenleri ve aileleri ile yapılan görüşmelerde de, olumlu yönde gelişmeler olduğuna ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı aileler, çocuklarının oturumlar sonunda verilen sertifikaları çerçeveletip evlerinin duvarlarına astıklarını belirtmişlerdir.

Grup rehberliğinin boşanmış aile çocuklarını uyum düzeyleri üzerinde uzun süreli etkileri olup olmadığını belirlemeye yönelik bir izleme çalışmasının yapılmaması araştırmanın sınırlı yönü olarak yorumlanabilir.

Sonuç olarak bu araştırma ile, grup rehberliği programının, ilköğretim 2. kademedeki okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine olumlu yönde etki ettiği ortaya konmuştur.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, grup rehberliği programının ilköğretim 2. kademede okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla, deney ve kontrol gruplarındaki boşanmış aile çocuklarının genel uyum düzeylerine ilişkin öntest ve sontest ölçümleri arasındaki farklılık grup rehberliği uygulaması sonucunda değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda, deney grubuna uygulanan 10 haftalık grup rehberliği programının, bu gruptaki boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerinde olumlu yönde anlamlı bir gelişme sağladığı gözlenmiştir. Kontrol grubundaki boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerinde ise olumlu yönde anlamlı bir gelişme kaydedilmemiştir.

Türkiye’de bu alanda yeterli çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Araştırma, Türkiye’de yapılan ilk deneysel çalışma olarak değerlendirilebilir. Araştırma sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler yapılmıştır.

1. Farklı öğretim kademelerindeki (ilköğretim, ortaöğretim, yüksek öğretim) boşanmış aile çocuklarına yönelik programlar (grup rehberliği, destek programları, psiko-eğitim programları, önleyici veya müdahale edici programlar, grupla psikolojik danışma) hazırlanarak bu özellikteki çocukların boşanma sonrası uyum süreçlerine yardımcı olunabilir. Bu uygulamalarda okullarda çalışan psikolojik danışmanlar etkin rol üstlenebilirler.

2. Ayrıca bu uygulamalar çeşitli sosyal hizmet kurumlarındaki boşanmış, parçalanmış ailelerden gelen çocuklara yönelik yapılabilir.

3. Çeşitli yaş dönemlerinden oluşturulan gruplara yönelik programlar, davranış ve beceri kazandırmaya yönelik planlanabileceği gibi, terapötik amaçlı olarak da planlanabilir. Ancak literatürde eğitimsel özellikteki çalışmaların, terapötik

4. yaklaşımlardan daha yararlı olacağına ilişkin yaygın bir anlayış bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların çoğu da bu özelliğindedir.

5. Boşanmış aile çocuklarına yönelik özsaygı, özgüven kazandırma, sosyal beceri eğitimi şeklinde program uygulamasına dayalı çalışmalar yapılabilir.

6. Özellikle ebeveynleri boşanmış ergenlere yönelik çalışmalara ağırlık verilebilir. Çünkü boşanma ergenlik dönemindeki birey için risk oluşturabilmektedir. Bu çalışmalarda, öfke kontrolü, iletişim becerileri, problem çözme becerileri, rahatlama becerileri, benlik saygısı gibi konular işlenerek ergenlerin boşanmanın etkileriyle başa çıkmalarına yardım edilebilir.

7. Literatürde, 4-6 yaş grubu çocuklar boşanmadan en çok olumsuz etkilenen grup olarak geçmektedir. Çünkü daha küçük yaşlardaki çocukların boşanma olayını kavramaları güçleşmekte, boşanmanın getirdiği yaşam zorluklarına karşı daha savunmasız ve güçsüz kalabilmektedirler. Bu dönemdeki çocuklara yönelik müdahale programları uygulanabilir. Bu tür grup çalışmalarında, anne ve babaya yönelik duyguları paylaşma, boşanmaya yönelik duyguları paylaşma, boşanma ile ilgili problemler ve çözüm yolları gibi konular işlenebilir.

8. Araştırmada hazırlanan grup rehberliği ile boşanmış aile çocuklarının uyum düzeyleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda, grup rehberliği programının boşanmış aile çocuklarının benlik saygıları, umut düzeyleri, kaygı düzeyleri, depresyon düzeyleri vb. üzerindeki etkilerine bakılabilir.

9. Okullarda uygulanan rehberlik ve psikolojik danışma programlarında aile dengesini sarsıcı yaşam olayları ile ilgili konulara yer verilebilir. Yaşam olaylarının etkileri, sorunlarla baş etme gibi konular işlenebilir.

10. Araştırmalar ve uygulamalar daha geniş bir örneklem grubu ile daha uzun süreli yapılabilir. Bunun yanı sıra bu araştırmalara öğretmenlerin, ailelerin değerlendirmeleri ve ölçümleri de katılabilir.

11. Ayrıca bu tür programların etkileri daha uzun süreli olarak izleme testleriyle ölçülebilir. Böylece bu tür uygulamaların boşanmış aile çocuklarının boşanma sonrası uyum süreci gözlenebilir.

Bu tür grup programı uygulamasına dayalı deneysel çalışmaların yanı sıra, boşanmanın etkileriyle ilgili betimsel araştırmalara da ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Boşanmanın, Türkiye’deki profilini çıkaracak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Boşanma gün geçtikçe yaygınlaşan bir olgudur.

Sonuç olarak boşanma, ocuk için sevdiği insanlardan birinden ayrılmak zorunda kaldığı, zor ve sarsıcı bir olaydır. Ancak “evlilik” var olduğu ve toplumlarda anlamını koruduğu sürece, boşanmalar değişik nedenlerle yaşanabilecektir. Asıl önemli olan aile kurumunun, evlilik ve boşanma sürecinde, sağlığını ve dengesini korumasına yardımcı olacak mekanizmaların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerektiğidir.

KAYNAKÇA

ATO . (2004). **Tutunamayanlar Dosyası: Neler Oluyor Bize.** Ankara.

AKYÜZ, Emine. (1983). **Boşanmanın Çocuk Gelişimine Etkileri.** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi).

ALPERT-GILLIS, Linda J., JoAnne L. PEDRO-CARROLL, Emory L. COWEN. (1989). *The Children Of Divorce Intervention Program: Development, Implementation, and Evalution Of A Program For Young Urban Children.* **Journal Of Counselling and Clinical Psychology**, **57 (5)**, 583-589.

AMATO, Paul R., Bruce KEITH. (1991). *Parental Divorce and The Well-Being Of Children: A Meta-Analysis.* **Psychological Bulletin**, **110**, 26-46.

AMATO, Paul R. (1993). *Children's Adjustment To Divorce: Theories, Hypotheses, and Empirical Support.* **Journal Of Marriage and The Family**, **55**, 23-38.

ASLIHAN, M. Neslihan. (1998). **Parçalanmış Veya Tam Aileye Sahip Çocukların Öz-Kavramı Depresyon Düzeyleri ve Akademik Başarılarının Yaş ve Cinsiyet Yönünden Karşılaştırılması.** Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

AYAZ, Sabiha. (1983). **Parçalanmış Ailelerin Çocuklarında Görülen Uyumsuz Davranışlar.** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

BACANLI, Hasan. (1999). **Gelişim ve Öğrenme.** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- BACANLI, Feride. (1995). **Mesleki Grup Rehberliğinin Lise Öğrencilerinin Mesleki Olgunluk Düzeylerine Etkisi**. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- BANKOWSKI, Sara E., Shelly Q. BEGUETTE ve Sara BOOMHOWER. (1984). *A Group Design to Help Children to Parental Divorce*. **The Journal of Contemporary Social Work**, 65, 131-137.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem. (1974). **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- BENEDEK, P. Elissa ve C.F. BROWN. (1997). **Boşanma ve Çocuğunuz**. (Çev. Serap KATLAN), Ankara: HYB Yayıncılık.
- BUEHLER, Cheryl ve Belinde B. TROTTER. (1990). *Nonresidential and Residential Parents' Perceptions Of The Former Spouse Relationship and Children's Social Competence Following Separation: Theory and Programmed Intervention*. **Family Relations**, 39 (4), 395-404.
- BULUT, Işık. (1996). *Korunmaya Muhtaç Genç Kızların Ruh Sağlığına Etki Eden Faktörler*. **Kriz Dergisi**. Ankara: A.Ü. Basımevi, s.120.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener. (2001). **Deneyisel Desenler: Öntest – Sontest Kontrol Grubu Desen ve Veri Analizi**. Ankara: Pegem A Yayınevi.
- CANTRELL, Roslyn Garden. (1986). *Adjustment to Divorce: Three Components to Assist Children*. **Elementary Scholl Guidance and Counseling**, 20, 163-173.
- CHERLIN, Andrew J. (1992). **Marriage, Divorce and Remarriage**. Cambridge, MA: Harvard University Press.

CÜCELOĞLU, Doğan. (1999). **İçimizdeki Çocuk**. İstanbul. Remzi Kitabevi.

..... (2000). **İnsan ve Davranışı**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

COREY, Gerald. (1996). **Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy**. Fifth Edition. California: An International Thomson Publishing Company.

ÇABUK, Talip. (1986). **Ergenlerde Anababa Yoksunluğunun Früstrasyon Toleransına Etkisi**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÇAKMAKLI, Kemal. (1996). **Sorunlu Aileler**. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

ÇELİKOĞLU, Ceyhan. (1997). **Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

ÇIRAK, Yüksel. (1999). **Grup Rehberliğinin Disiplin Cezası Almış Lise Öğrencilerinin Uyum Düzeylerine Etkisi**. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

DEMİREL, Özcan. (2000). **Öğretme Sanatı**. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

..... (2004). **Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.

DİE. (2000). **Boşanma İstatistikleri**. Ankara.

DOĞAN, Emine. (1998). **Evli ve Boşanmışlarda Yalnızlık, Depresyon, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İnancı**. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- DUBOW, Eric F. ve Diğerleri. (1993). **Development And Evalution Of A School-Based Stres And Coping Curriculum**. ERIC NO: 360051. New Orleans.
- ELMACI, Figen. (2001). **Parçalanmış ve Bütünlüğünü Koruyan Aileye Sahip Ergenlerin Depresyon ve Uyum Düzeylerinde Sosyal Desteğin Rolü**. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- EMERY, Robert. E. (1988). **Marriage, Divorce, and Children's Adjustment**. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- ERDEN, Münire ve Y. AKMAN. (1997). **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- ERKAN, Gönül. (1986). **Boşanmanın Çocukların Benlik Tasarımı Düzeyine Etkisi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ERKAN, Serdar. (2001). **Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programlarının Hazırlanması**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- FORGATCH, Marion S., David S. DEGARNÖ. (1999). *Parenting Through Change: An Effective Prevention Program For Single Mothers*. **Journal Of Consulting and Clinical Psychology**, 67 (5), 711-724.
- GANDER, Mary J. ve H. W. GARDINER. (1993). **Çocuk ve Ergen Gelişimi**. (Çev. Bekir Onur, Ail Dönmez, Nilgün Çeken), Ankara: İmge Kitabevi.
- GARVİN, Vicki, Douglas LEBER, Neil KALTER. (1991). *Children Of Divorce: Predictors Of Change Following Preventive Intervention*. **American Orthopsychiatric Association**, 61 (3), 438-447.
- GEÇTAN, Engin. (1981). **Psikoanaliz ve Sonrası**. İstanbul: Hür Yayın.

-(2000). **Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar**.
İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GOEDE, Martijn ve Ed SPRUIJT. (1996). *Effects Of Parental Divorce And Youth Unemployment On Adolescent Health*. **Patient Education and Counseling**, 29, 269-276.
- GOODMAN, Clair ve Jeffrey PICKENS. (2001). *Self-Blame and Self Esteem In College-Aged Children From Divorced Families*. **Journal Of Divorce & Remarriage**, 34 (3/4), 119-135.
- GÖKTAŞ, Kazım. (2004). *Aile Mahkemeleri'yle Boşanmak Şimdi Daha Zor*. **PazarVatan Gazetesi**, s. 9.
- GRYCH, John H. ve Frank D. FINCHAM. (1990). *Marital Conflict and Children's Adjustment: A Cognitive-Contextual Framework*. **Psychological Bulletin**, 108, 267-90.
- (1997). *Children's Adaptation To Divorce: Toward Greater Integration Of Research And Action*. **Psychological Bulletin**, 111, 434-454.
- HETHERINGTON, E. Mavis, M. COX, R. COX. (1978). **The Aftermath of Divorce. Mother-Child, Father-Child Relations**. Washington, D.C. National Association For The Education of Young Children.
- HETHERINGTON, E. Mavis ve diğerleri. (1992). *Coping With Marital Transitions: A Family Systems Perspective*. **Monographs Of The Society For Research In Child Development**, 57 (Serial No, 227), 2-3.

- HETHERINGTON, E. Mavis, E. A. BLECHAM. (1996). **Stres, Coping, and Resiliency in Children and Families**. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- HETHERINGTON, E. Mavis, S.H. HENDERSEN, D. REISS. (1999). *Adolescent Siblings In StepFamilies: Family Functioning And Adolescent Adjustment*. **Monographs of The Society For Research In Child Development**, 64 (4), 127-149.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem. (1999). **Yeni İnsan ve İnsanlar**. İstanbul: Evrim Yayınevi ve Bilgisayar San. Tic. Ltd. Şti.
- KALMIJN, Matthijs, Paul M. De GRAAF ve Anne-Rigt POORTMAN. (2004). *Interactions Between Cultural And Economic Determinants Of Divorce In The Netherlands*. **Journal Of Marriage and Family**, 66 (February), 75-89.
- KALTER, Neil, Jeffrey PICKAR ve Marsha LESOWITZ. (1984). *School-Based Developmental Facilitation Groups For Children Of Divorce: A Preventive Intervention*. **American Orthopsychiatric Association**, 54 (4), 613-623.
- KARASAR, Niyazi. (1999). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KELLY, Joan B. ve Robert E. EMERY. (2003). *Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives*. **Family Relations**, 52 (4), 352-362.
- KILIÇCI, Yedigörmüş. (1992). **Okulda Ruh Sağlığı**. Ankara: Anı Yayıncılık.

- KRAMER, Laurie ve Christine A. WASHO. (1993). *Evaluation Of A Court-Mandated Prevention Program For Divorcing Parents*. **Family Relations**, 42 (2), 179-186.
- KULAKSIZOĞLU, Adnan. (2002). **Ergenlik Psikolojisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KUNZ, Jenifer. (2000). *The Intergenerational Transmission Of Divorce: A Nine Generation Study*. **Journal Of Divorce**, 34 (1/2), 169-175.
- KURÇ, Güzin. (1989). **Bazı Kişisel, Sosyo-Ekonomik, Kültürel Değişkenlerin Lise Öğrencilerinin Uyum Alanları ve Uyum Yöntemlerine Etkisi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- KURDEK, Lawrence A. (1988). *Cognitive Mediators Of Children's Adjustment To Divorce*. (In S. A. Wolchik & P. Karoly Eds), **Children Of Divorce: Empirical Perspectives On Adjustment** (Sf. 233-264). New York: Gardner Press.
- KUZGUN, Yıldız. (1997). **Rehberlik ve Psikolojik Danışma**. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- KÜÇÜKAHMET, Leyla. (1997). **Eğitim Programları ve Öğretim, Öğretim İlke ve Yöntemleri**. Ankara: Gazi Kitabevi.
- MASLOW, Abraham. **İnsan Olmanın Psikolojisi**. (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık (Çeviri Tarihi: 2001).
- MAZUR, Elizabeth ve Sharlene WOLCHIK. (1993). **Negative Cognitive Errors and Positive Illusions: Moderators Of Relations Between Divorce Events And Children's Psychological Adjustment**. ERIC NO: ED356884, New Orleans.

- MYRICK, Robert D. (1997). **Developmental Guidance and Counselin: A Practical Approach**. Third Edition. Minneapolis: Educational Media.
- NAVARO, Leyla. (2001). **Beni Duyuyor musun?**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- NEEDLE, H. Richard, S. Susan SU, William J. DOHERTY. (1990). *Divorce, Remarriage, and Adolescent Substance Use: A Prospective Longitudinal Study*. **Journal Of Marriage And The Family**, 52 (1), 157-170.
- OMIZO, M. Micheal ve Sharon A. OMİZO. (1987). *Group Counseling With Children Of Divorce: New Findings*. **Elemantary School Guidance & Counseling**, 22 (1), 46-52.
- ONUR, Bekir. (1986). **Ergenlik Psikolojisi**. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık.
- (1997). **Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm**. Ankara: İmge Kitabevi.
- ÖNER, Necla. (1997). **Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- ÖZGÜVEN, İ. ETHEM. (1992). **HKE – Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı**. Ankara: Odak Ofset Matbaacılık.
-(2000). **Evlilik ve Aile Terapisi**. Ankara: PDREM Yayınları.
-(2001). **Ailede İletişim ve Yaşam**. Ankara: PDREM Yayınları.

- ÖZKAN, Zülfikar. (1989). **Türkiye’de Boşanmaların Sebep ve Sonuçları.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- (2004). **NLP Teknikleriyle Aile Sorunlarına Çözüm Önerileri.** İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- PEDRO-CARROLL, JoAnne, L., Emory L. COWEN. (1985). *The Children of Divorce Intervention Program: An Investigation of The Efficacy of A School-Based Prevention Program.* **Journal of Consulting and Chincial Psychology**, 53, 603-611.
- PEDRO-CARROLL, JoAnne L. ve Linda. J. ALPERT-GILLIS. (1997). *Preventive Interventions for Children of Divorce: A Developmental Model For 5 and 6 Year Old Children.* **The Journal of Primary Prevention**, 18 (1), 5-23.
- RICHARDSON, Christina D. Ve Lee A. ROSEN. (1999). *School-Based Intervention Children Of Divorce.* **Professional School Counseling**, 3 (1), 21-26.
- SANDERS, D. R., ve A. E. RIESTER. (1996). *School-Based Counseling Groups For Children Of Divorce: Effects On The Self-Concepts Of 5th Grade Children.* **Journal Of Child And Adolescent Group Therapy**, 6 (1), 147-156.
- SENEMOĞLU, Nuray. (1997). **Gelişim Öğrenme ve Öğretim.** Ankara: Ertem Matbaacılık.
- SÖNMEZ, Fatih. (2001). **Anne-Babası Boşanmış Ergenlerle Anne-Babası Boşanmamış Ergenlerin Benlik İmgelerinin Karşılaştırılması.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- SÖNMEZ, Veysel. (1994). **Öğretmen El Kitabı**. Dördüncü Basım. Ankara: Anı Yayıncılık.
- STEVEN, J. Danish, A. R. D'AUGELLI, A. L. HAUER. (1994). **Yardım Becerileri: Temel Eğitim Programı**. (Çev. Füsün Akkoyun), Ankara: Form Ofset.
- STEVENSON, Micheal R., K. N. BLACK. (1995). **How Divorce Affects Offspring: A Research Approach**. Arizona: Westview Press.
- STOLBERG, Arnold L., Katherine M. GARRISON. (1985). *Evaluating a Primary Prevention Program For Children of Divorce*. **American Journal of Community Psychology**, 13 (2), 111-124.
- TAN, Hasan. (1992). **Psikolojik Danışma ve Rehberlik, M.E.B. Öğretmen Kitapları Dizisi**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- TÜRK DİL KURUMU. (2004). *Güncel Türkçe Sözlük*.
- TEDDER, Sandra L., Avraham SCHERMAN ve Richard A. WANTZ. (1987). *Effectiveness Of A Support Group For Children Of Divorce*. **Elementary School Guidance & Counseling**, 22 (2), 102-109.
- TEZCAN, Mahmut. (1995). **Sosyolojiye Giriş**. Ankara: Feryal Matbaası.
- ULUĞTEKİN, Sevda. (1991). **Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma**. Ankara: Bizim Büro.
- ÜLTANIR, Emel. (2003). **İlköğretim Birinci Kademedeki Rehberlik ve Danışma**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- WALCZAK, Yvetti ve S. BURNS. (1999). **Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri**. (Çev. İsmail Ersevrim), İstanbul: Özgür Yayınları.

WALLERSTEIN, Judith S., J. B. KELLY. (1980). **Surviving The Breakup**. New York: Basic Books.

WALLERSTEIN, Judith S. (1983). *Children Of Divorce: Stress and Developmental Tasks*. In N. Garmezy & M. Rutter (Eds). **Stress, Coping, and Developmental İn Children**, New York: McGraw-Hill, 265-302.

..... (1987). *Children Of Divorce: Report Of a Ten-Year Follow-Up Of Early Latencey-Age Children*. **American Journal Of Orthopsychiatry**, 46, 256-269.

WALLERSTEIN, Judith S. J. LEWIS ve S. BLAKESLEE. (2000). **The Unewpected Legacy Of Divorce**. New York: Hyperion.

WEYBURNE, Darlene. (2000). **Annemle Babam Boşaniyor**. (Çev. Hülya Koşar), İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

WOLCHIK, Sharlene A., Stephen G. WEST, Susan WESTOVER, Irwin N. SANDLER. (1993). *The Children Of Divorce Parenting Intervention Outcome Evaluation Of An Empirically Based Program*. **American Journal Of Community Psychology**, 21 (3), 293-325.

WOLCHIK, Sharlene A. ve diğerleri. (2000). *An Experimental Evaluation Of Theory-Based Mother and Mother-Child Programs For Children Of Divorce*. **Journal Of Consulting And Clinical Psychology**, 68 (5), 843-856.

WOLF, Anthony E. (2002). **Boşanmanız Şart Mıydı?**. (Çev. Emel Aksay), İstanbul: Sistem Yayıncılık.

YANBASTI, Gülgün. (1996). **Kişilik Kuramları**. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

YAUMAN, Beth E. (1991). *School-Based Group Counseling For Children of Divorce: A Review of The Literature. Elementary School Guidance & Counseling*, **26**, 130-137.

YAVUZER, Haluk. (2001). **Çocuk Eğitimi El Kitabı**. İstanbul Remzi Kitabevi.

.....(2002). **Çocuk Psikolojisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

..... (2003). **Ana-Baba ve Çocuk**. İstanbul: Remzi Kitabevi

YEŞİLYAPRAK, Binnur. (2001). **Eğitimde Rehberlik Hizmetleri**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

YILDIRIM, Ali. (2001). **Boşanma İle Eşlerin Empatik Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YURTAL, Filiz. (1999). **Üniversite Öğrencilerinin Akılcı Olmayan İnançlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi**. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

YÖRÜKOĞLU, Atalay. (1998). **Çocuk Ruh Sağlığı**. İstanbul: Özgür Yayınları.

EKLER

1. Grup Oturumlarının Özeti
2. Hacettepe Kişilik Envanteri
3. Kişisel Bilgi Formundan Elde Edilen Bilgiler
4. Deney ve Kontrol Grubundaki Boşanmış Aile Çocuklarının
Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest ve Sontest Ölçümlerinden
Almış Oldukları Genel Uyum Puanları
5. İzin Yazıları

EK-1

Grup Oturumlarının Özeti

1. Oturumun Özeti

Süre: 55 dakika

Oturuma başlamadan önce toplantı ve seminerler için kullanılan salondaki tekli sıralar “U” biçimine getirildi, bütün üyelerin birbirlerini görebilmesi sağlandı. Bütün oturumlarda bu oturma biçimi korundu. Lider her üyenin görebileceği şekilde grubun önünde oturdu. Ayrıca yazı tahtasını ve tepegözü görebilecekleri şekilde oturuldu. Oturumun başında lider kendisini gruba tanıtarak, üyelere kendilerini (adı-soyadı, sınıfı, hobiler vb.) gruba tanıtmaları istendi. Üyelerin başlangıçta çekingen davrandıkları gözlemlendi. Gruba alıştırmak amacıyla lastik top kullanılarak tanışma gerçekleştirildi. Kendilerini tanıtan grup üyesinin isminin yazılı olduğu kağıt panoya yapıştırıldı. Tanışmadan sonra grup lideri, grubun amacı, programın içeriğinde nelerin olacağı, ne kadar süreceği, yapılacak etkinlikler hakkında bilgi verdi. Lider, üyelere onları bir araya getirenin anne ve babası boşanmış ailelerden gelmek olduğunu tekrar vurguladı, aile üyeleriyle, kendimizle ve başkalarıyla olan ilişkilerde, yaşamda daha başarılı olmak, boşanmanın olumsuz etkileriyle baş edebilme yöntemlerini tanımak amacıyla bir arada olduğuna ilişkin açıklamalar yaptı. Üyelerin grubun amacını anladıkları görüldü.

Her üyeye grup kurallarının yer aldığı kağıtlar dağıtıldı. Daha sonra üyelere boş kağıtlar dağıtılarak grup çalışmaları ile ilgili amaçlarını, beklentilerini ve başarmak istediklerini yazmaları istendi. Burada hem üyelerin boşanma ile ilgili yaşadıkları problem alanlarını tespit edebilmek, hem de üyelerin problemlerle baş etmede kendilerine olan güvenlerini artırmak amaçlanmıştır. Gönüllü üyelere paylaşımları istendi. Bazı üyelerin “anne ve babamın boşanması yüzünden bozuk olan psikolojimi düzeltmek istiyorum”, “babamla olan yaşantımdaki bağları güçlendirmek istiyorum”, “ içime attığım sıkıntılardan uzaklaşma yöntemlerini öğrenmek istiyorum” gibi amaçlar belirledikleri gözlemlendi. Daha sonra tepegözden

grupta uyulması gereken kurallar ve çalışmalarla ilgili ilkeler grup üyeleriyle paylaşıldı ve sırayla tartışıldı.

Lider grup sürecine katılımın önemi üzerinde durdu, öğrenilenleri yaşamda uygulamanın önemi üzerinde durdu. Oturumun sonunda lider kısaca boşanma hakkında konuşarak, üyelerin gruba katılımı ile ilgili duygu ve düşüncelerini sordu. Üyelerin bu konuda duyarlı oldukları ancak çekingen davrandıkları gözlemlendi. İlk oturumda genel olarak üyelerin pasif kaldıkları, bazı üyeler arasında çatışma yaşandığı gözlemlendi, bunun grup ortamına alışma ile ilgili bir sorun olduğu düşünüldü.

GRUP ÇALIŞMALARIYLA İLGİLİ KURALLAR

Grup çalışmalarında aşağıdaki kurallar geçerlidir.

- ☺ Grup üyeleri, grup çalışmaları sırasında konuşulanları ve yapılan etkinlikleri grup dışında başkaları ve birbirleri ile konuşmazlar. **(GİZLİLİK)**
- ☺ Grup çalışmaları sırasında, grup üyelerinin konuştuğu, paylaştığı her şeye bütün üyeler saygı gösterirler. Birbirlerinin duygularını, düşüncelerini ve anlattığı yaşantılarını eleştirmezler, saygı gösterirler. **(SAYGI)**
- ☺ Grup üyeleri yapılan etkinliklere aktif katılım gerçekleştirirler. **(AKTİF KATILIM)**
- ☺ Grup üyeleri grup çalışmalarına düzenli bir biçimde devam ederler. **(DEVAM)**
- ☺ Grup üyeleri eğitim çalışmaları sırasında öğrendiklerini günlük yaşamlarında uygulamak ile sorumludurlar. **(YAŞAMDA UYGULAMA)**
- ☺ Grup üyeleri grup çalışmaları ile ilgili oturum sonunda verilen ödevleri yaparlar. **(ÖDEVLER)**

2. Oturumun Özeti

Süre: 60 dakika

Oturuma, grup çalışmalarıyla ilgili amaç ve kurallar hatırlatılarak başlandı. Bütün üyelerin oturuma katıldıkları gözlemlendi. Üyelerin grup ortamına alışmaları amacıyla kısa bir oyun oynandı.

Lider panoya bir ev resmi yapıştırdı. Daha sonra bu ev resminin içine anne, baba ve çocuk yazılı kağıtları yapıştırdı. Üyelere resmin ne anlama geldiği soruldu.

Üyeler aile olduğunu ifade ettikten sonra lider tarafından ailenin tanımı, işlevleri, evlilik konularında sorular soruldu. Üyeler, tarafından “anne, baba ve çocuktan oluşan topluluk” gibi aile tanımlarının yanı sıra, “maddi, manevi ihtiyaçları ve sağlık ihtiyaçlarımızı karşılar” gibi ailenin işlevleriyle ilgili açıklamalar yaptılar. Evlilik konusunda da “beraber karar vererek bir araya gelme” gibi açıklamalar yapıldı. Üyelerin açıklamaları lider tarafından özetlendi. Lider tepegözden ailenin tanımı, işlevleri, evlilik hakkında açıklamalarda bulundu.

Daha sonra üyelere **Form-1** dağıtılarak tanımlanan aile yapısına uygun bir resim ve yanına da kendi ailelerinin resmini yapmaları istendi. Bununla, üyelerin kendi ailelerindeki farklılığı ve anne-babası boşanmış da olsa bir aileye sahip olduklarını anlamaları amaçlanmıştır. Daha sonra üyelere ne çizdikleri soruldu. Kendi ailelerindeki farklılığın ne olduğu soruldu. “Boşanma” cevaplarını verdiler. Lider üyelere boşanma ve nedenleri hakkında açıklamalar yaptı. Üyelerle boşanma ve nedenleri tartışıldı. Gönüllü üyelerden kendi anne ve babalarının boşanma nedenlerini gruba paylaşmaları istendi. Üyelerin kendi anne ve babalarının boşanma nedenlerini genel boşanma nedeni olarak ifade ettikleri gözlemlendi. Lider tarafından üyelere boşanmanın aile üyelerini olumsuz etkileyebilecek bir olay olduğu, ancak herkesin yaşayabileceği evrensel bir olay olduğuna ilişkin açıklamalar yapıldı. Üyeler bu gerçeği onaylayıcı açıklamalarda bulundu.

Oturum sonunda üyelerin yaptıkları resimler duvara yapıştırıldı ve bütün üyelerin incelemeleri istendi. Üyelerin genellikle kendi aileleri olarak birlikte kaldıkları üyeleri çizdikleri gözlemlendi. Ayrı oldukları aile üyelerini çizmedikleri gözlemlendi. Lider tarafından boşanmış da olsa bir aileye sahip oldukları ile ilgili konuşmalar yapıldı. Üyelerin oturuma katılmada bir önceki oturuma göre daha istekli ve birbirleriyle kaynaşmış oldukları gözlemlendi. Gruba katılım daha fazlaydı. Ancak kişisel konularda konuşmaktan kaçındıkları gözlemlendi. Bazı üyelerin kurallara uymakta zorluk çektikleri, hareketli ve dikkatsiz oldukları gözlemlendi. Kurallar hatırlatıldı. Ev ödevi olarak günlük yaşamdaki duygularını gözlemlenmeleri istendi.

AİLE

- Aile, anne, baba ve çocuktan oluşan toplumun en küçük temel birimidir.
- Aile, kan bağına dayanan karı, koca, çocuklar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük “birlik” tir.

Ailenin İşlevleri: Aile birçok ihtiyacımızı karşılar,

1. Korunma ve barınma,
2. Sevme – sevilme, sevgiyi paylaşma,
3. Bağlılık ve ait olma,
4. Güven duyma,
5. Çocukların bakımı ve eğitimi,
6. Toplumsal kültürün yeni kuşaklara aktarılması,
7. Üreme,

Evlilik: İki kişinin yaşamlarını birleştirmeleri.

Aile Yaşamını Etkileyebilecek Olaylar:

- ⊗ Ölüm
- ⊗ Hastalık
- ⊗ Geçimsizlik
- ⊗ Boşanma

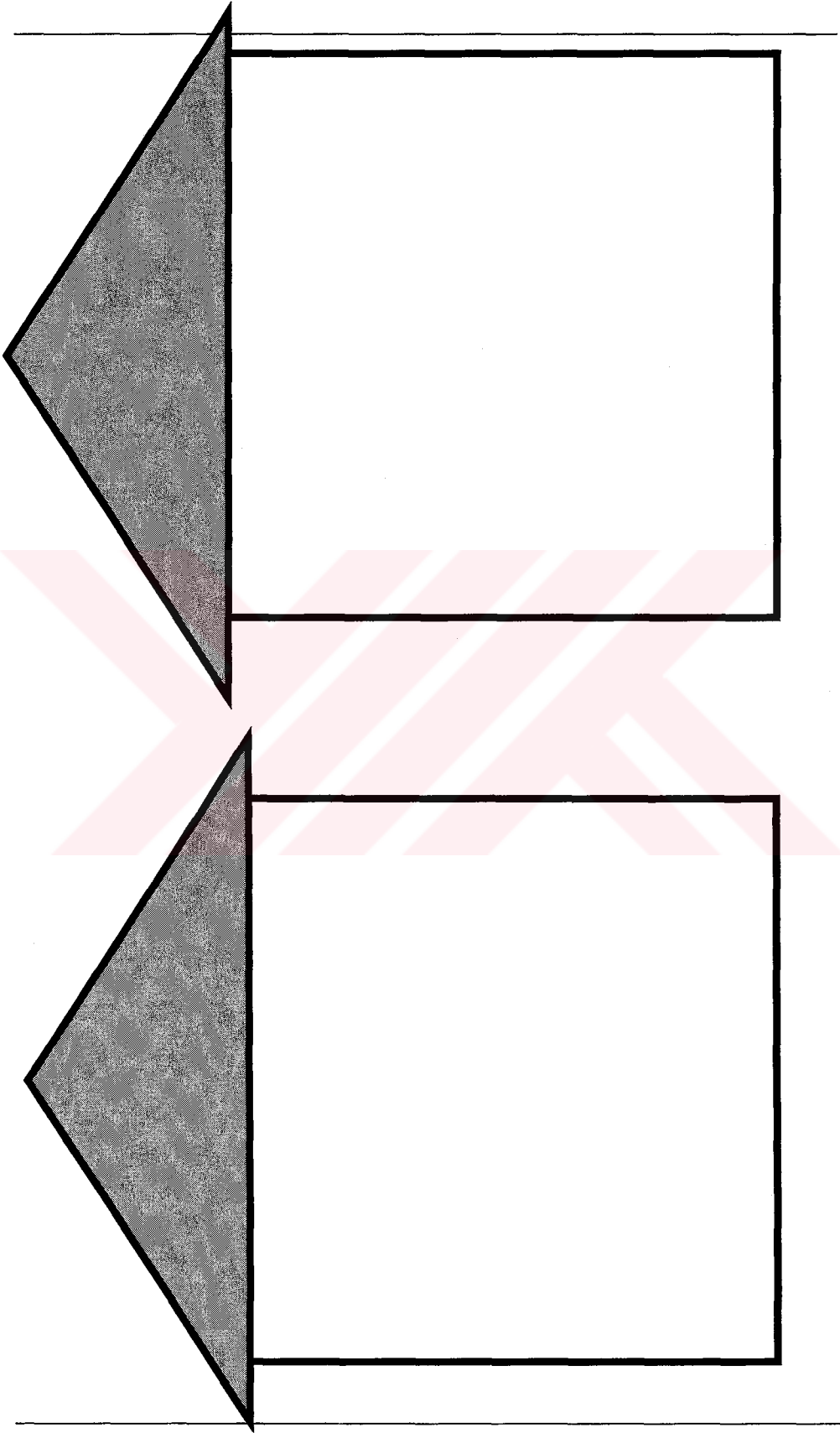
BOŞANMA

Eşlerin kurdukları birliğin bozulması ve bitmesidir. Ailenin bölünmesine ya da tümünden dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini sarsan bir olaydır.

Boşanmanın Nedenleri

- Geçimsizlik,
- Ekonomik sorunlar,
- Sevgi eksikliği,
- Eşlerden birinin alkol bağımlısı olması,
- Hastalıklar,
- Eşlerden birinin hapse girmesi veya terk etmesi,

FORM - 1

3. Oturumun Özeti

Süre: 65 dakika

Oturuma bir önceki oturumla ilgili özet yapıldıktan sonra başlandı. Oturumun konusu açıklandıktan sonra üyelere “duygu”nun ne anlama geldiği soruldu. Üyeler duyguyu “bir şey karşısında hissedilenler”, “hisler” gibi ifadelerle tanımladılar. Lider duygunun tanımını yaparak, insana özgü bir özellik olduğunu vurguladı. Üyelere bildikleri duygu çeşitleri soruldu. Üyelerin duygu ile düşünce ve davranışı karıştırdıkları gözlemlendi. Duygunun düşünce ve davranışlardan farkı açıklandı. Üyeler bildikleri duygu çeşitleri olarak üzüntü, mutluluk gibi duyguları örnek olarak verdiler. Lider tepegözden yüz ifadelerinin yer aldığı resimler göstererek bu kişilerin duygularını sordu. Üyelerin genellikle doğru tanıdıkları gözlemlendi. Duyguları olumlu ve olumsuz olarak ayırtabildikleri gözlemlendi. Üyelere günlük yaşamda en çok yaşadıkları duygular sorularak duygularını tanımlarını sağlandı.

İkinci kısımda duygu listeleri dağıtıldı. Listede tanımadıkları duygular olup olmadığı soruldu. Üyeler bu listeden en çok yaşadıkları duyguların mutsuzluk ve yalnızlık olduğunu belirttiler. Daha sonra anne ve babası boşanmış, üyelerle yaşıt bir çocuğun yaşadığı olaylarla ilgili hikaye okundu. Üyelere bu çocuğun ne tür duygular yaşıyor olabileceği soruldu. Üyeler mutsuzluk, üzüntü, endişe, karamsarlık, hayal kırıklığı gibi duygular yaşayabileceğini belirttiler. Üyelerin kendi duygularını yansıttıkları gözlemlendi. Hikayenin arkasından **Form-2**'ler dağıtılarak anne-babası boşanmış çocuğun duygularını formdaki boşluklara doldurmaları istendi. Üyeler benzer yaşantıya sahip bu çocuğun yaşadığı duyguları genellikle doğru tanımladıkları gözlemlendi. Ancak her üyenin aynı durumda farklı duygular belirttikleri gözlemlendi. Örneğin boşanma nedeniyle ayrı yaşadığı babasıyla ilişkileri iyi olan üyenin formda babayla ilgili duygunun yer aldığı boşluğa olumlu duygular, babasıyla ilişkileri kötü olan üyenin olumsuz duygular yazdıkları gözlemlendi. Üyelerin bu şekilde kendi duygularını ifade ettikleri gözlemlendi.

Oturumun sonunda üyelere **Form-3** dağıtılarak şu anda anne ve babalarının boşanmaları ile ilgili duygularını ve ebeveynlerine yönelik duygularını yazmaları istendi. Oturum özetlendi.

Bir sonraki oturumda duyguların paylaşılacağı belirtildi. Lider herkesin farklı olaylar karşısında değişik duygular yaşayabileceğini vurguladı. Boşanma ile ilgili de değişik duygular yaşanabileceğini, yaşanan duyguların normal olduğu vurgulandı. Bu duyguları ifade etmenin önemi üzerinde durdu. Üyelerden ev ödevi olarak boşanma ile ilgili duygu ve düşüncelerini içeren birer kompozisyon yazmaları istendi.

DUYGU LİSTESİ

• Üzüntü • Korku • Mutsuzluk • Mutluluk • Yalnızlık • Öfke • Suçluluk • Kızgınlık • Huzur • Kaygı • Endişe • Karamsarlık • Memnuniyet	• Neşe • Nefret • Umutsuzluk • Coşku • Hayal Kırıklığı • Özlem • Kin • Sevinç • Sevgi • Sinirlilik • Şaşkınlık • Kıskanma • Acı
---	---

Danish ve arkadaşlarının (1994:41) kitabından yararlanılmıştır.

ÖRNEK HİKAYE

DUYGU'NUN YAŞADIKLARI

Duygu, 7. sınıfta okuyan, dersleri orta derecede bir kızdı. Uzun zamandır, annesi, küçük kardeşi Mete ve anneanneleri ile birlikte küçük bir ilçede yaşıyorlardı. Duygu 3. sınıftayken anne ve babası boşanmıştı. Babası ile birlikte geçirdikleri zamanları güçlükle hatırlıyordu. Şimdi onun başka bir şehirde yaşadığını biliyordu. Ne işle uğraştığını, kiminle yaşadığı konusunda bir fikri yoktu.

Bu olayların üstünden uzun zaman geçmişti. Ancak Duygu hala bu durumun etkisindeydi. Çünkü artık yaşamı daha iyi anlıyor, kendi yaşam şartları ile başkalarının yaşamını karşılaştırıyor ve farklılığı anlıyordu. Bu durumun arkadaşları arasında konuşulmasını, bu konunun açılmasını istemişti.

Babasının, küçükken ona aldığı hediyeleri hala saklıyordu. Anne ve babasının bir gün tekrar bir araya geleceklerini umut ediyordu. Ancak onların ayrılmadan önceki hallerini hatırladıkça bunun imkansız olacağını da biliyordu. Tartışmalar, kavgalar hiç bitmezdi. Belki de babası başka birisiyle evlenmiş olabilirdi. Bazen yalnız kaldığında bu olup bitenleri düşünüyor ve sessizce ağlıyordu. Son birkaç yıldır okul başarısında da düşüş olmuştu.

Üzerinden birkaç yıl geçmesine rağmen bu durum hala onu etkiliyordu. Duygu'nun hissettiği duygular neler olabilir.

FORM – 2

Adı-Soyadı:

Aşağıdaki boşluklara uygun olan duyguları yazınız.

“Tolga 12 yaşındaydı. Okuldan eve döndüğünde her zamanki gibi evde kimse yoktu. Kendini yine hissetti. Mutfığa girdi ve bir şeyler yemek için dolabın kapağını açtı. Ancak dolapta yiyecek hiçbir şey yoktu. Bu duruma

Tolga'nın anne ve babası üç yıl önce boşanmıştı. Babası ve ablası ile birlikte yaşıyorlardı. Şimdi annesi olsaydı ona çeşit çeşit yemekler hazırlardı. Annesi ve babasının boşanmalarını düşündükçe Ablası da okuldan gelmemişti. Her zaman ki gibi kanepenin üzerine uzandı ve ailenin bu durumunu düşünmeye başladı. Ne olacaktı?. “Annem yok. Herkesin anne ve babası birlikte ve yaşıyorlar. Benim ki niye böyle”. Annesine karşı duyuyordu. Bir sorunu olduğunda anlatacak kimse bulamıyordu. Ablası kendi işleriyle uğraşıyordu. Babası da zaten işten geç ve yorgun geliyordu. Anne ve babasının bu durumundan dolayı kendisineBabasına karşı duyuyordu. Geleceğe ilişkin vardı. Şu anki durumu da onu Bazı şeyleri kendi başına yapması gerekiyordu. Hatta bazen çamaşırlarını bile kendisi yıkıyordu. Her an bunları düşünüyor, düşündükçe Okulda da başarısı düşmüştü. Derslerde aklına bu konular geliyor, dersi dinleyemiyordu. Arkadaşları arasında da geçimsizlik yaşıyordu. Onları Arkadaşları onun davranışlarını anlayamıyordu. Çünkü bazen Tolga onlara karşı olumsuz davranabiliyordu.

Tolga iki, üç ayda bir annesiyle görüşüyordu. Tolga annesiyle görüştüğünde oluyordu. Onun eve dönmesini hayal ediyordu. Dönemeyeceğini düşündüğünde ise

Artık annesinin ve babasının bir araya gelmeyeceğini biliyordu.

FORM – 3

ANNE VE BABAMIN BOŞANMASI İLE İLGİLİ DUYGULARIM			
ŞU ANDA YAŞADIĞIM DUYGULARIM?	ANNEME YÖNELİK DUYGULARIM?	BABAMA YÖNELİK DUYGULARIM?	GELECEK YAŞAMIMA YÖNELİK DUYGULARIM?
hissediyorum	hissediyorum	hissediyorum	hissediyorum

4. Oturumun Özeti

Süre: 65 dakika

Lider tarafından bir önceki oturum özetlendi. Oturumun konusu açıklandı. Lider üyelerin görebileceği şekilde bardak ve su deneyini yaptı. Üyelere duygularla ilişkilendirmeleri ve anladıklarını paylaşmaları istendi. Üyeler duyguları ifade etmenin önemi üzerinde durdular. Lider üyelere özellikle olumsuz duyguları içe atmanın ve biriktirmenin zararları üstünde durdu. Duyguları ifade etme ile ilgili üyelerin düşüncelerini paylaşmaları sağlandı.

Daha sonra üyelere yüz ifadelerinin yer aldığı duygu kartları ve bu ifadelerin karşılığı olan duygu isimleri dağıtıldı. Bunları eşleştirmeleri istendi. Üyelerin genellikle doğru eşleştirdikleri gözlemlendi. Üyelerin bu tür etkinliklerden hoşlandıkları ve gruba katılımının arttığı gözlemlendi. Üyelere boşanma ile ilgili çeşitli durumlar okunarak bu durumlarda yaşadıkları duyguları kartları kaldırarak ifade etmeleri ve sözlü olarak da söylemeleri istendi. İlk başta günlük yaşamdaki olaylardan örnek verildi. Daha sonra ise boşanma ile ilgili ifadeler okundu.

Örnek durumlar:

- Sınavdan düşük not aldın, neler hissedersin? Kartları kaldıralım.
- Yeni aldığınız kaleminizi arkadaşınız kırdı, neler hissedersin?
- Öğretmenin seni olumlu davranışların yüzünden takdir etti, neler hissedersin?
- Aynı yaşadığın (anne, baba) ebeveyninle görüşemiyorsun?
- Arkadaşlarını anne ve babasıyla birlikte gezerken gördüğünde?
-
- Anne ve babanın boşanmış olduğunu düşündüğünde?

Üyelerin genellikle olumsuz duygular yaşadığı gözlemlendi. Son olarak “anne ve babanızın boşanması ile ilgili ne hissediyorsunuz?” ifadesi okunduktan sonra üyeler duygularını belirten kartları kaldırdılar. On dört üyenin “mutsuzluk”, bir üyenin “yalnızlık” kartını kaldırdığı gözlemlendi. Bu duygularla ilgili kartlar panoya asılarak gözlemlenmeleri istendi. Lider gönüllü üyelerden boşanma ile ilgili yaşadıkları duygularla ilgili konuşmalarını istedi. Üyelere örnek olmak amacıyla lider yaşamından yaşantılar paylaştı. Bazı üyeler yaşadıkları duyguları ve olayları anlattı.

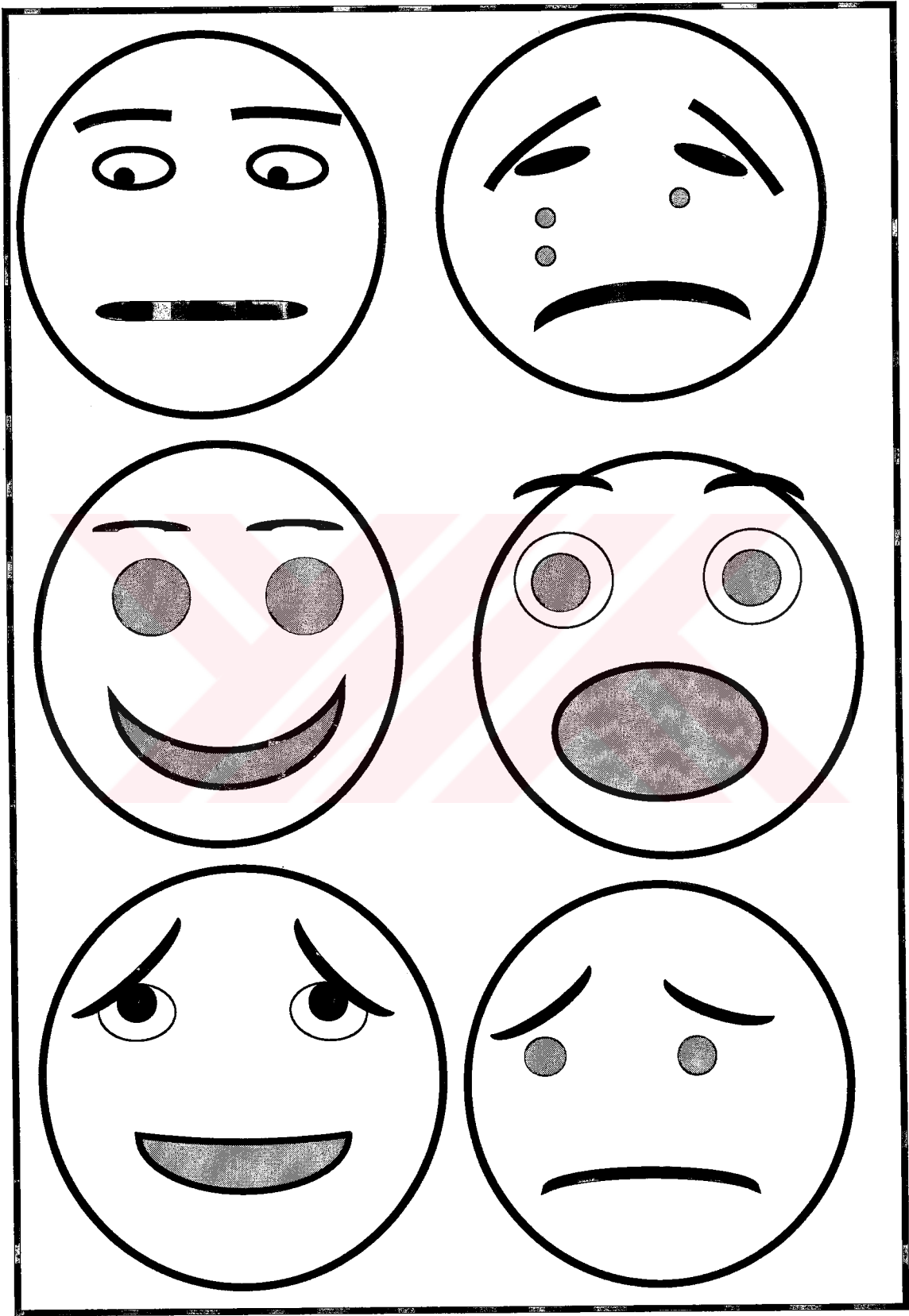
Diğer üyeler de destekleyici konuşmalar yaptılar. Lider duyguların paylaşıldığı ile ilgili geribildirimler verdi. Gönüllü üyelere ev ödevi olarak verilen kompozisyonları okumaları istendi. Gönüllü üyeler anne ve babalarının boşanması ile ilgili duygularını anlattıkları kompozisyonları okudular. Bu kompozisyonlarda genellikle, boşanma olayına karşı bir öfke, kabullenmeme, bazılarında ayrı olunan ebeveynlere yönelik özlem gibi duyguların olduğu gözlemlendi.

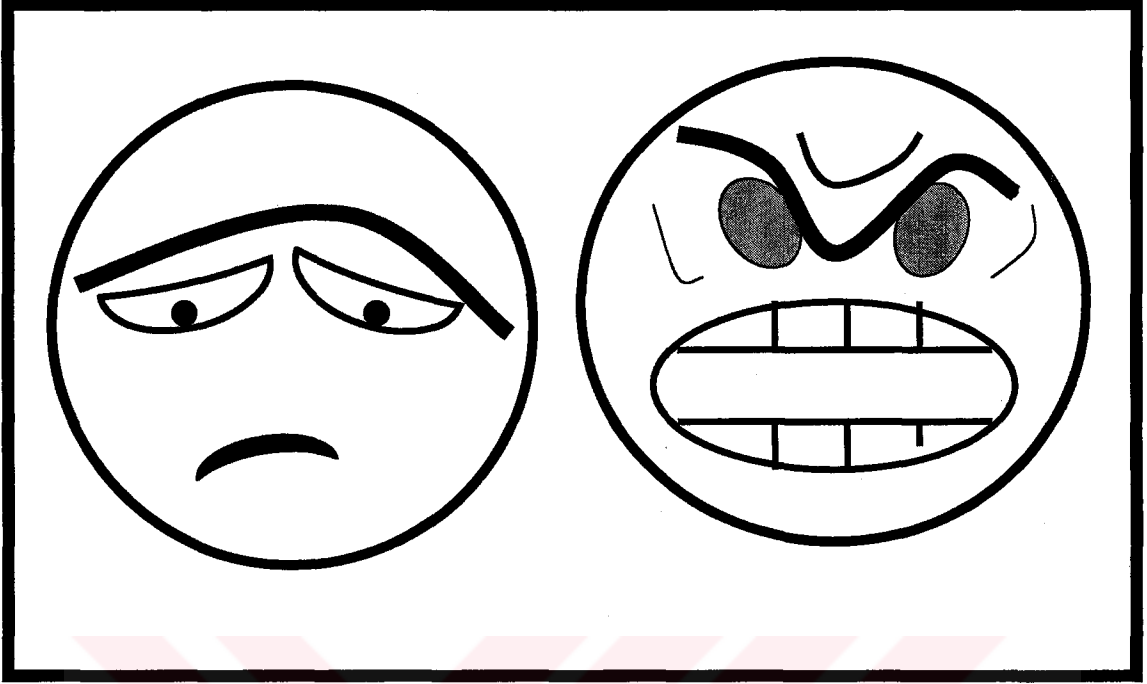
Lider oturumun sonunda, boşanmanın özellikle çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirtti. Bu olayı yaşayan herkesin olumsuz etkilenebileceği, benzer tepkileri gösterebileceğini belirtti. Duyguları ifade etmenin ve başkalarıyla paylaşmanın önemi üzerinde durdu. Duyguları ifade etme ile ilgili örnek cümleler verdi. Günlük yaşamda da yaşanan duyguları ifade etmenin gerekliliğini anlattı. İlişkilerde başarılı olmada duygu ve düşünceleri ifade etmenin önemini belirtti. Üyeler tarafından oturumun özeti yapılarak, oturumdan öğrendikleri paylaşıldı. Üyelerin çalışmalarla ilgili olumlu duygu ve düşünceler taşıdığı gözlemlendi. Duyguları ifade etmenin onları rahatlattığı gözlemlendi. **Ev Ödevi** olarak boşanma ile ilgili duygularını kendilerine yakın hissettikleri birisiyle paylaşmaları istendi. Ayrıca aile içerisinde yaşadıkları problemleri belirlemeleri istendi.

DENEY

Materyal: Bardak ve Su

Bardak ve Su Deneyi: Bir şişe su ve plastik bardaklar oturumdan önce hazır bulundurulur. Üyelerin görebileceği bir yerde bardaklardan birine bir miktar su konulur ve bunu bir duygu adı verilir (öfke, üzüntü vb.). Adım adım bardaktaki su miktarı artırılır ve en sonunda taşırılır. Bardağın etrafına da kağıt, kalem, defter gibi nesneler rastgele konulur. Taşan suyun bu nesneleri ıslatması sağlanır. Daha sonra grup üyeleriyle duyguları içe atmanın, birikmesine ve bir süre sonra başkalarına zarar vermesine neden olabileceği anlatılır.

Araştırmacı tarafından Word ortamında hazırlanmıştır. Sırasıyla: Suçluluk, üzüntü, mutluluk, şaşkınlık, rahatlamış, yalnızlık, mutsuzluk, öfke.

5. Oturumun Özeti

Süre: 60 dakika

Üyelere bir önceki oturumda işlenen konular soruldu. Daha sonra lider bir önceki oturumun özetini yaptı. Duyguları etkili bir biçimde ifade etmenin önemi üzerinde durdu. Ayrıca lider boşanma olayının nedenleri, boşanma ile ilgili yaşanan duygular, bu duyguların ifade edilmesi ile ilgili özet niteliğinde bir açıklama yaptı. Bundan sonraki oturumların, daha çok yaşamda karşılaşılan problemlerle başa çıkabilmede etkili olan yöntemleri tanımayla ilgili olacağını ifade etti.

Oturumun konusu açıklandı. Lider aile içerisinde bazı yaşam olayları olabileceğini, herkesin bu olaylarla herkesin karşılaşabileceğini ve evrensel olduğunu hatırlattı. Boşanma olayının aile üyelerinin yaşam tarzları üzerinde bazı etkileri olabileceğini, bazı zorluklar ve sorunlara yol açabileceğini vurguladı. Birlikte olunan ebeveynin çalışmak zorunda olması, ev ve okul değişikliği, ekonomik

zorluklar gibi sorunlar yaşanabileceğini vurguladı. Boşanmanın getirdiği zorluklara rağmen, boşanma öncesi ev ortamının daha huzursuz ve kötü olabileceği vurgulandı. Üyelere boşanma olayından sonra aile içerisinde karşılaşılan zorluklar ve aile üyeleriyle yaşanan sorunları düşünmeleri ve paylaşmaları istendi. Bu konu önceki oturumda ödev olarak verilmişti. Üyeler aile üyeleriyle; ilişkilerde çatışmalar, okul başarısı, eve gidip gelme saatleri, arkadaşları, ayrı olunan ebeveynle ilgili konuşma gibi konularda birlikte oldukları aile üyeleriyle problemler yaşadıklarını ifade ettiler. Lider üyelere, yaşanabilecek problemlerden örnekler verdi. Karşılaştıkları sorunları nasıl çözdüklerini sordu. Üyeler içe attıklarını, sessiz kaldıklarını, bazen azarlandıklarını, kızgınlığını başkalarına yansıttıklarını, bağırarak gibi olumsuz tepkiler gösterdiklerini, üzüldüklerini belirttiler. Üyelerin genellikle uygun olmayan çözüm yolları uyguladıkları, bu problemlerle başa çıkmada etkili olacak becerileri kullanmadıkları gözlemlendi. Üyelerden bu sorunlara uygun çözüm yolları önermeleri istendi. Lider üyelere bu yöntemlerin hem kendilerine hem de karşısındaki kişiye zarar verebileceğini belirtti. Üyelere bu sorunları çözmede etkili olabilecek yöntemlerden “bir isteği ifade edebilme” becerisi açıklandı. Bir önceki hafta “duyguları ifade etme” yönteminin de bazı sorunların çözümünde kullanılabileceğini belirtti. “Bir isteği ifade etme” ile ilgili tepegözden örnek ifadeler uygun ve uygun olmayan şekilde üyelere gösterildi. Daha sonra gönüllü üyeler seçilerek birisi ebeveyn diğeri çocuk rolünde oldu. Bir isteği ifade edebilme ile ilgili örnek durumlar canlandırıldı. Üyelerin isteklerini uygun biçimde ifade etmede başarılı oldukları gözlemlendi.

Oturumun sonunda lider duyguları ifade etmek gibi istekleri uygun ve etkili bir biçimde ifade etmenin olumlu yanları üzerinde durdu. Oturum üyeler tarafından özetlendi. İsteği ifade etme ile ilgili ev ödevi verildi. Bir sonraki oturum için sosyal ilişkilerinde karşılaştıkları problemleri belirlemeleri istendi.

AİLE ÜYELERİYLE YAŞANABİLECEK SORUNLAR

- Ayrı olunan ebeveyn ile görüşmeler,
- Ayrı olunan ebeveyn ile ilgili konular,
- Maddi konular,
- Okul başarısı ile ilgili sorunlar,
- Eve gidiş-geliş,
- Ev dışındaki faaliyetler,
- Giyim-kuşam,
- Arkadaşlıklar,
- Kardeşlerle ilişkiler,
- Davranışlar, alışkanlıklar,
- İletişim sorunları vb.

BİR İSTEĞİ İFADE ETME

İstekleriniz, uygulanabilir, karşı tarafın yapabileceği düzeyde ve ölçülü olmalıdır. Örnekler:

- Anne, bana sarılmana ihtiyacım var !
- Anne seninle konuşmaya ihtiyacım var!
- Senin sevgine ihtiyacım var!
- Bunun nedenini bana açıklayabilir misin?
- Boşanmanız ile ilgili bana açıklama yapar mısın?
- Bana biraz yardım edebilir misin?
- Dışarı çıkmama izin verir misin?
- Baba seninle görüşmeye ihtiyacım var.
- Beni dinlemeni istiyorum.
- Duygularımı paylaşır mısın?
- Ödevimi yapmama yardım eder misin?
- Bu akşam ki diziyi izleyebilir miyim?
- Seni görmeye ihtiyacım var.
- İçimdeki sıkıntıları sana anlatmak istiyorum.
- Arkadaşlarla buluşmama izin verir misin?
-

6. Oturumun Özeti

Süre: 65 dakika

Lider tarafından beşinci oturumun değerlendirmesi yapıldı. Bir isteği ifade etme ile ilgili ev ödevleri değerlendirildi. Bazı üyelerin ev ödevlerinde, birlikte oldukları ebeveynlerinden diğer ebeveyniyle barışmalarını istediklerine yönelik isteklerde bulunduklarını ifade ettiler.

Lider tarafından oturumun konusu açıklandı. Lider insanın başkalarıyla yaşamaya, paylaşmaya, yardımlaşmaya ihtiyacı olan, toplu olarak yaşayan bir varlık olduğuna ilişkin açıklamalarda bulundu. İnsanların bazen sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşayabileceğini vurguladı. İnsan hayatı boyunca birçok problem yaşanabileceğini, problemsiz bir hayat olamayacağını vurguladı. Daha sonra üyelerle sosyal ilişkilerde yaşanan problemler tartışıldı ve **Form-4**'ler dağıtılarak sosyal ilişkilerde karşılaştıkları problemleri, yaşanan problemlerde hatalı olunan yönleri ve problemleri çözmede kullanılan yöntemleri ifade etmeleri istendi. Üyelerin en çok karşılaştıkları problem alanları olarak ifade ettikleri başlıklar şöyleydi:

- Kavga etme, alay edilme, dışlanma, kıskançlık, geçimsizlik, çekingenlik

Daha sonra gönüllü olanlardan paylaşımları istendi. Bazı üyeler karşılaştıkları sorunları, hatalı oldukları yönleri ve çözüm yöntemlerini ifade ettiler. Genellikle ifade ettikleri çözüm yöntemleri olarak konuşarak, arkadaşlığını bitirerek, kavga ederek, bağırarak, özür dileyerek, içime atarak gibi çözüm yöntemleri ifade ettiler. Belirttikleri çözüm yöntemleri ile ilgili üyelere doğru olup olmadığı soruldu. Tartışma yapıldı. Lider tarafından yanlış çözüm yöntemleri belirtildi.

Lider tepegözden “Problem Çözme Tekniğinin” aşamalarını açıkladı. Soru-cevap yöntemi ile tekniğin anlaşılıp anlaşılmadığı değerlendirildi. **Form-5** dağıtılarak örnek durumu “Problem Çözme Tekniği”ni uygulayarak çözmeleri istendi. Gönüllü üyelere paylaşımları istendi. Üyelerin tekniği yeterince anladıkları görüldü. Oturumun sonunda problem çözme tekniğinin aşamalarının anlatıldığı formlar öğrencilere verildi. Üyelere problem çözme tekniğini anlayıp anlamadıkları değerlendirildi. Problem çözme tekniği ile ilgili ev ödevi verildi.

FORM- 4

ARKADAŞLARIMLA YAŞADIĞIM PROBLEMLER

Adı-Soyadı:.....

- Arkadaşlarınızla yaşadığınız en önemli problemleri aşağıya yazınız:

.....

.....

.....

.....

.....

- Arkadaşlarınızla yaşadığınız problemlerde sizin kusurlu olduğunuz yönlerinizi aşağıya yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- Arkadaşlarınızla veya başkaları ile yaşadığınız problemleri nasıl çözüyorsunuz. Aşağıya kısaca yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

PROBLEM ÇÖZME TEKNİĞİ

Problem: İnsan yaşamının her alanında (arkadaşlık, okul, aile vb.) karşılaşılabileceği çeşitli engeller ve zorluklardır. Hayatın bir parçasıdır.

Aşamaları

Bir problemin (sorunun) çözümünde aşağıdaki aşamalar uygulanır:

1. PROBLEMİN GERÇEKTEN SİZE AİT OLUP OLMADĞINA KARAR VERİN !

- Problem benim mi? Yoksa başkasına mı ait?

2. PROBLEMİ TAM OLARAK TANIMLAYIN !

- Problemim ne?

3. PROBLEMİ ÇÖZMEK İÇİN YARDIMA İHTİYACINIZ OLUP OLMADIĞINA KARAR VERİN !

- Kendi başıma çözebilir miyim? Yoksa birisinden yardım istemeli miyim?

4. PROBLEMİN TÜM ÇÖZÜM YOLLARINI BELİRLEYİN !

- Hangi çözüm yolları var?

5. HER ÇÖZÜM YOLUNUN SONUÇLARINI DÜŞÜNÜN !

- Şunu yaparsam ne olur? Bunu yaparsam ne olur?

6. BİR KARAR VERİN !

- Bu çözüm yolu en uygunu, bunu uygulamalıyım?

7. KARARINIZI UYGULAYIN !

- Şimdi uygulama zamanı.....

Erkan'dan (2001) yararlanılmıştır.

FORM-5

Adı-Soyadı.....

Öğrendiğiniz “**PROBLEM ÇÖZME TEKNİĞİNİ**” kullanarak aşağıdaki problemi nasıl çözebileceğinizi adım adım yazınız.

Örnek Durum

Sınıfta arkada oturarak bir arkadaşın seni sürekli rahatsız ediyor. Dersi dinlemeni engelliyor. Ders dışında ise seninle sürekli alay ediyor ve arkadaşların arasında küçük düşürmeye çalışıyor. Bazen de sana karşı kötü sözler kullanıyor. Bu problemi aşağıdaki aşamaları kullanarak nasıl çözersin?

1. PROBLEM GERÇEKTEN SANA MI AİT?

.....

2. PROBLEM SANA AİT İSE TAM OLARAK TANIMLA ? PROBLEM NE?

.....
.....
.....

3. PROBLEMİ ÇÖZMEK İÇİN YARDIMA İHTİYACIN VAR MI?

.....
.....
.....

4. PROBLEMİN TÜM ÇÖZÜM YOLLARI NELER?

-
-
-
-

5. HER ÇÖZÜM YOLUNUN SONUÇLARINI DÜŞÜN !

-
-
-
-

6. BİR KARAR VER. UYGULAYACAĞIN ÇÖZÜM YOLU NE?

.....
.....

7. KARARINI UYGULA. ŞİMDİ NE YAPACAKSIN?

7. Oturumun Özeti

Süre: 60 dakika

Oturuma lider tarafından bir önceki oturumun özeti yapılarak başlandı. Problem Çözme Tekniği ile ilgili ödevler değerlendirildi.

Lider aile ve sosyal ilişkilerde problemlerin çözümünde kullanılan dilin önemli olduğunu vurgulayıcı açıklamalar yaptı. Lider üyelere bir önceki oturumda sorunların çözümünde “konuşmanın” üyeler bir çözüm yolu olarak belirtildiğini ancak nasıl konuşulacağını da önemli olduğunu vurguladı. “Sen dili ve ben dili” tanımlandı. Sen dili’nin, karşımızdakini suçlamaya, olumsuz yargılar iletmeye, küçümsemeye yönelik bir dil olduğu, ben dilinin ise karşımızdaki suçlamadan, rahatsız olunan konunun nasıl bir duygu uyandırdığına ilişkin ifadelerin yer aldığı bir dil olduğu vurgulandı. Aralarındaki farklar tepegözden örneklerle gösterildi. Lider gönüllü üyelerle birlikte, sen dili ve ben dili arasındaki farkları gösteren canlandırmalar yaptı. Daha sonra gönüllü üyelerden rol oynama yöntemiyle örnek problemleri “sen dili ve ben dili”ni kullanarak çözmeleri istendi. Üyelerin farklılıkları anladıkları gözlemlendi. Üyelerden günlük yaşamda, aile ilişkilerinde, sosyal ilişkilerde kullandıkları dili değerlendirmeleri ve grupla paylaşımları istendi. Nasıl bir dil kullandıkları soruldu. Genellikle “sen”le başlayan konuşmalar yaptıklarını ifade ettiler. “Ben dili”nin etkililiği üzerinde duruldu. Birkaç örnek problem üzerinde gönüllü üyelerle sen dili – ben dili rol oynama yöntemiyle ayrı ayrı canlandırıldı.

Daha sonra lider gönüllü bir üyeyle grup önünde oturdu. Üyeden kendisine bir şeyler anlatmasını istedi. Lider etkili dinlemedi. Üyelere düşünceleri soruldu. Liderin iyi dinlemediğini ifade ettiler. Daha sonra etkili dinleme yöntemleri kullanılarak rol oynandı. Lider grup üyelerine model oldu. Üyeler tarafından değerlendirildi. Lider üyelere etkili dinlemenin öğelerini tepegözden açıkladı. Örnekler verildi. Oturumun sonunda grupta işlenenler değerlendirildi. Üyelere sen dili-ben dili ve etkili dinlemenin öğeleri ile ilgili sorular soruldu. Problemlerin çözümünde, ilişkileri düzeltmede ben dili ve etkili dinlemenin önemi üzerinde duruldu. Üyelerin genellikle bu yöntemleri anladıkları gözlemlendi. Yaşamda uygulamaları istendi.

SEN DİLİ - BEN DİLİ

SEN – DİLİ

Bir problemle karşılaşıldığında, karşıdaki kişiyi suçlamak, eleştirmek ve olumsuz sözler söylenmesidir. Kızgınlığımızı, öfkemizi karşımızdaki kişiyi suçlayarak, eleştirerek ve aşağılayarak ifade ederiz. Bu yöntem problemlerin çözümünde etkili değildir.

Örneğin:

- sen çok kötüsün
- sen aptalsın
- ne laf anlamaz şeysin sen
- ne biçim arkadaşsın sen
- beni hiç düşünmüyorsun
- bıktım senden, hep böyle yapıyorsun sen

BEN – DİLİ

Bir problemle karşılaşıldığında, duygu ve düşüncelerin karşıdaki kişi suçlanmadan söylenmesidir. Kendimizi rahatsız eden davranışın, bizde nasıl bir duygu uyandırdığını ifade eden bir dildir. Problemlerin çözümünde etkili olan bir dildir.

Örneğin:

- böyle yapmana çok üzuldüm
- bu sözü söylemene çok kırıldım
- bana bağırmana çok sinirlendim
- hakkımda dedikodu yapmana çok kızdım
- çok zoruma gitti

Navaro'dan (2001) yararlanılmıştır.

ÖRNEK DURUMLAR

SEN – DİLİ	BEN – DİLİ
1. Ne biçim konuşuyorsun <u>sen...</u>	1. Benimle bu şekilde konuşman <u>beni</u> kırıyor
2. Ne laf anlamaz şeysin <u>sen</u> . Çok kabasın.	2. Bu davranışlarından <u>beni</u> çok kızdırıyor.
3. Doğru dürüst konuşmayı bilmiyorsun sen..Hiç terbiyen yok mu <u>senin</u> ?	3. Bu sözlerinden <u>bana</u> saygı duymadığını düşünüyorum.
4. Aptal niye kalemimi kır <u>dın</u> !	4. Kalemimi kırmana çok <u>sinirlendim</u> .
5. Anne <u>sende</u> hep bana bağıriyors <u>un</u> . Bana böyle bağırmasana...	5. Anne, bana bağırdığında <u>beni</u> sevmediğini düşünüyorum ve <u>üzülüyorum</u> .
6. Baba, benimle hiç ilgilenmiyors <u>un</u> .	6. Baba, benimle yeterince ilgilenmemene <u>üzülüyorum</u> .
7. Aptal mısın <u>sen</u> ? Dersi dinlememe engel oluyorsun. Ne zaman adam olacaksın <u>sen</u> .	7. Derste konuştuğun zaman dikkatim dağılıyor ve dersi dinleyemiyorum. Bu <u>canımı sıkıyor</u> .
8. Çok kabasın <u>sen</u> . Ne biçim davranıyorsun öyle. Biraz yavaş ol.	8. Bu davranışlarına çok <u>kızıyorum</u> . Biraz daha kibar davranman beni çok mutlu edecek.
9. Ne laf anlamaz şeysin <u>sen</u> . Sana alay etmekten vazgeç demedim mi.	9. <u>Benimle</u> alay etmene tahammül edemiyorum. Çok <u>kırıldım</u> .
10. Benimle hiç ilgilenmiyorsunuz. Beni hiç düşünmüyorsunuz.	10. <u>Benim</u> sorunlarımla ilgilenmemenize çok <u>üzülüyorum</u> .

ETKİLİ DİNLEME

Etkili dinlemek, karşımızdaki kişinin ne söylediğini anlamak için gerekli koşulları yerine getirmektir.

ETKİLİ DİNLEMENİN KOŞULLARI

1. BEDENSEL DİNLEME

- bedenimiz konuşan kişiye dönük olmalıdır,
- konuşan kişinin gözlerine bakılmalıdır,
- arada bir başımızı sallayarak dinlediğimiz onu anladığımız gösterilmelidir.

2. SESSİZ OLMAK

Konuşan kişinin sözlerini kesmeden, konuşmasını bitirinceye kadar sessizce dinlemektir.

3. UYGUN TEPKİLER VERMEK

Karşımızdaki kişiyi anladığımızı ve dinlediğimizi gösteren uygun tepkiler vermek gerekir.

- Anlıyorum,
- Öyle mi?
- Nasıl yani?
- Biraz açabilir misin?
- Bana her şeyi anlat
- Sen ne düşünüyorsun bu konuda..

4. KISACA TEKRAR ETMEK

Karşımızda konuşan kişinin anlattıklarını ve duygularını tekrar etmek ve özetlemek etkin dinlemenin diğer bir koşuludur.

- Demek arkadaşların sana küstüler ve aralarına almıyorlar.
- Annen ve babanın boşanmış olmasına üzülüyorsun.....

5. ANLAMAYA ÇALIŞMAK

Karşımızdaki kişinin ne demek istediğini, ne anlatmak istediğini özümsemeye çalışmak etkili dinlemenin diğer bir koşuludur.

8. Oturumun Özeti

Süre: 65 dakika

Lider tarafından bir önceki oturum özetlendi. Lider güneş örneğini vererek oturuma başladı. Güneşin, canlıların yaşam kaynağı olduğunu, bu olumlu özelliğinin yanı sıra, uzun süreli ışınlarına maruz kalmanın hastalıklara neden olması gibi olumsuz bir özelliğinin de olduğunu vurguladı. Lider üyelere, her insanın bir güneş gibi olduğunu, tek ve önemli olduğunu, güneşin renkleri gibi farklı özelliklere sahip olduğunu belirtti. Her insanın olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olduğunu vurguladı. Lider üyelere kişisel özelliklerini tanıyıp tanımadıklarını sordu. Üyeler sinirlilik, paylaşımcılık, öfkeli olma gibi özellikler belirttiler. Lider bu özellikleri üzerinde düşünmelerini istedi.

Daha sonra **Form-6**'lar dağıtılarak getirdikleri fotoğrafları formun üstüne yapıştırmaları, altına da olumlu ve olumsuz özelliklerini yazmaları istendi. Üyelerden ikiyeşerli eşleşmelerini ve olumlu-olumsuz özelliklerini eşiyile paylaşmaları istendi. Üyelere özellikleri tanımanın önemi soruldu. Yaşamda karşılaşılan zorlukları yenmede olumlu özellikleri bilmenin ve geliştirmeye çalışmanın önemiyle ilgili açıklamalar yapıldı. Daha sonra gönüllü üyelere olumlu ve olumsuz özelliklerini paylaşmaları istendi. Bazı üyeler girişken olmak, iyi futbol oynamak, kendine güvenmek gibi olumlu özelliklerin yanı sıra, nefret duymak, öfkelenmek, arkadaşlara kötü davranmak gibi olumsuz özellikler ifade ettiler. Daha sonra hikaye (Çatlak Kova-Sağlam Kova) okunarak üyelere anlatılmak istenen düşünce tartışıldı. Olumlu ve olumsuz özellikleriyle kendini kabul etmenin önemi üzerinde duruldu. Olumlu özellikleri geliştirmeye çalışmanın doğru olduğu, olumsuz özellikler nedeniyle suçluluk hissetmenin yanlış olduğu vurgulandı. Kendimizi kötü hissettiğimizde olumlu özelliklerimizi ve başarılarımızı düşünmenin önemi açıklandı. Boşanma nedeniyle yaşanan zorluklarla başa çıkmada olumlu özelliklerden yararlanılabileceği vurgulandı. Müzik eşliğinde rahatlama egzersizi yapıldı. Bu etkinlikle üyelerin olumlu özellikleri ve başarılarını yoğunlaşmaları sağlandı. Rahatlama egzersizinden sonra olumlu ve olumsuz özelliklerini yazdıkları formların altına bütün özellikleriyle önemli ve değerli olduklarına ilişkin yazılar yazmaları istendi. Örneğin "bütün özelliklerimle tek ve önemliyim" gibi.

Oturumun sonunda değerlendirme yapıldı. Oturum özetlendi. Üyelerin olumlu duygularla ayrıldıkları gözlemlendi. Özellikle müzik eşliğinde yapılan etkinlikten hoşlandıkları gözlemlendi. Ev ödevi olarak kendilerine ve yaşamlarına yönelik olumsuz düşüncelerini belirlemeleri istendi.

FORM - 6

FOTOĞRAF 	
OLUMLU ÖZELLİKLERİM	OLUMSUZ ÖZELLİKLERİM
1 2 3 4 5 6 7	1 2 3 4 5 6 7
BEN, OLUMLU VE OLUMSUZ ÖZELLİKLERİMİLE TEK VE ÖZEL BİRİYİM. KENDİMİ SEVİYORUM VE KENDİMİ OLDUĞUM GİBİ KABUL EDİYORUM	

BEN BİR GÜNEŞİM

Gözlerinizi kapatın ve rahatlayın. Bedeninizi iyice serbest bırakın ve gevşeyin.....

Şimdi kendinizi güneş gibi düşünün. Önemli ve değerlisiniz. Olumlu özellikleriniz var.....Tıpkı güneşin farklı renkleri gibi..... Bu özelliklerinizle tek ve özel birisiniz.....

Şimdi tek tek bu olumlu özelliklerinizi düşünün..... olumlu özelliklerinizle başarılı ve mutlu olduğunuz anları düşünün. Başkalarına yararınız var. Olumlu özelliklerinizin kendinize ve başkalarına yararlarını düşünün.

Çevrenizde önemli bir yeriniz var. Çünkü bu olumlu özellikleriniz başkalarını da mutlu ediyor. Sizde bu olumlu özelliklerinizle gurur duyuyorsunuz. Çünkü bu özelliklerinizle mutlu ve başarılı oluyorsunuz.

Yaşamınızda karşılaştığınız zorlukları olumlu özellikleriniz sayesinde yenebileceğinizi düşünün..... Zorluklarla baş edebilecek güçtesiniz, çünkü olumlu özellikleriniz size güç veriyor.

Olumsuz özelliklerinizi düşünün..... Bu özellikleriniz de sizin bir parçanız. Her insanın olumlu ve olumsuz özellikleri olabileceğini düşünün. Olumsuz özelliklerinizi değiştirebilirsiniz.....

Şimdi kendinize şu sözleri söyleyin:

“BEN, OLUMLU VE OLUMSUZ ÖZELLİKLERİMLE TEK VE ÖZEL BİRİYİM. KENDİMİ SEVİYORUM VE KENDİMİ OLDUĞUM GİBİ KABUL EDİYORUM”

.....

Şimdi gözlerinizi açabilirsiniz.

9. Oturumun Özeti

Süre: 50 dakika

Lider bir önceki oturumun özetini yaptı. Üyelerin kısa değerlendirme yapmaları sağlandı.

Lider düşüncelerin, inançların insan hayatındaki etkisi üzerine kısa bir açıklama yaptıktan sonra üyelere kendilerine ve yaşamlarına yönelik ne tür düşünceler taşıdıkları, bunların olumlu ya da olumsuz olup olmadığını sordu. Üyeler yaşama ve kendilerine ilişkin bazı düşüncelerini belirttiler. Üyeler, “yaşadığım sorunlar hiç bitmeyecek” gibi düşünceler belirttiler. Üyelerin belirttikleri düşüncelerin ne gibi etkileri olduğu üyelere sorularak duygu, düşünce ve davranış arasındaki ilişkinin kavranmasına çalışıldı. Lider tartışmalardan sonra tepegözden duygu, düşünce ve davranış arasındaki ilişkiyi anlatan açıklamalar yaptı. Örnekler verilerek pekiştirilmeye çalışıldı. Daha çok annesi ve babası boşanmış çocukların taşıyabilecekleri olumsuz düşünceler örnek verildi. Boşanma olayı yaşayan kişilerin duygu ve davranışlarıyla ilgili örnek durumlar okunarak bu kişinin düşünceleri buldurulmaya çalışıldı. Üyelere boşanma ile ilgili taşıdıkları olumsuz düşünceler soruldu. Grup olarak bu düşünceler tartışıldı. Problemlerle baş etmede, boşanmanın olumsuz etkileriyle baş etmede olumlu düşünmenin faydaları paylaşıldı. Lider tarafından olumsuz düşünceleri olumluya çevirmenin insanı daha mutlu ve zorluklarla baş etmede daha güçlendireceğini vurgulandı. “Annem ve babam boşanmış da olsa bu dünyanın sonu değil”, “bütün zorluklara rağmen hayatımı en iyi şekilde sürdürmeliyim” gibi olumlu düşüncelere örnekler verildi.

Üyeler sırayla birbirlerine yönelik olumlu duygu ve düşüncelerini ifade ettiler. Her üye grup önüne kalkarak grubun karşısında durdu. Diğer üyeler olumlu duygu ve düşüncelerini söylediler. Bu etkinliğe üyeler olumlu tepki gösterdiler. Grup olarak oturum değerlendirildi. Bir sonraki oturumun son oturum olduğu hatırlatıldı.

DÜŞÜNCE – DUYGU – DAVRANIŞ

Düşünce, duygu ve davranışlarımız arasında ilişkin vardır. Düşüncelerimiz, duygu ve davranışlarımızı etkiler.		
DÜŞÜNCE	DUYGU	DAVRANIŞ
“Ben aptalın tekiyim”	Üzüntü, mutsuzluk	Yalnız kalma, insanlardan uzaklaşma
“Her zaman böyle kötü olaylar yaşayacağım”	Umutsuzluk, korku, kaygı,	Yaşam faaliyetlerinden uzak kalma, çaba harcamama
“Anne ve babası boşanması utanılacak bir şey”	Suçluluk, kaygı, üzüntü vb.	Bu özelliğini saklama, arkadaşlardan uzaklaşma
“Annem ve babam birgün tekrar bir araya gelecekler”	Umut, üzüntü, kaygı, hayal kırıklığı	Onları bir araya getirmeye çabalamak

ÖRNEKLER

OLUMLU DÜŞÜNCELER	OLUMSUZ DÜŞÜNCELER
• Ben değerli biriyim • Çeşitli zorlukları aşabilirim • Sevilecek bir insanım • Anne ve babamın boşanması üzücü ama bunu herkes yaşayabilir. • Herşeye rağmen yaşamımı en iyi şekilde sürdürmeliyim. • Yapabilirim.	• Sevilecek biri değilim. • Bütün kötülükler beni bulur. • Annem ve babamın boşanmasından ben sorumluyum. • Ben kötü bir insanım, iyi olsam ailem böyle olmazdı. • Önemsiz ve değersiz biriyim. • Hep böyle kötü olacak.....

10.Oturumun Özeti

Süre: 65 dakika

Üyeler tarafından bir önceki oturumun özeti yapıldı. Lider üyelere gelecek yaşamlarına ilişkin duygu ve düşüncelerini sordu. Daha sonra üyelere gelecek yaşamlarına ilişkin amaçlarını düşünmeleri istendi. Bu amaçlar içerisinde aile yaşamı, meslek seçme gibi öğelerin olabileceği vurgulandı. Üyelerden bu amaçlarını resimle ifade etmeleri istendi. Resim kartonları dağıtılarak amaçlarını çizmeleri istendi.

Resimler tamamlandıktan sonra gönüllü üyelere gelecek yaşamlarına ilişkin amaçlarını anlatan resimleri grupla paylaşmaları istendi. Üyelerin çoğunluğunun mesleklerle ilgili amaçlar çizdiklerini ve bu resimlerde şu an birlikte yaşadıkları aile üyeleriyle birlikte olduklarını anlatan resimler yaptıkları gözlemlendi. Bütün üyelerin amaç belirledikleri ve resimle anlattıkları gözlemlendi. “Öğretmen”, “ressam”, “hemşire”, “mühendis” gibi meslekleri çizdikleri gözlemlendi. Üyelerin gelecek yaşama ilişkin gerçekçi bakış açısına sahip oldukları gözlemlendi. Resimler duvara asılarak üyeler incelendiler.

Son olarak bütün oturumların değerlendirmesi yapıldı. Üyelerden grup oturumları ile ilgili duygu ve düşünceleri soruldu. Grup çalışmalarıyla ulaştıkları hedefler ve hangi konularda gelişme kaydettikleri soruldu. Üyeler kendilerini değerli hissettiklerini, anne ve babalarının boşanmalarıyla ilgili sorunların etkisinin hafiflediğini, bu konuda daha rahat davrandıklarını ve eskisi kadar kendilerini olumsuz etkilemediğini belirttiler. Ayrıca günlük yaşamda bazı eksiklerinin farkına vardıklarını ve öğrendikleri yöntemlerin yararlı olduğunu söylediler. Üyelerin değerlendirmelerinin genellikle olumlu olduğu görüldü. Lider son olarak bütün oturumların özeti niteliğinde bir konuşma yaptı. Yaşama bağlı olmanın, yaşam amacına sahip olmanın ve bu doğrultuda çabalamanın zorlukları yenmede etkili olacağını vurguladı. Bütün üyelere bireysel özelliklerini vurgulayan renkli kartonlara yazılmış sertifikalar dağıtıldı. Üyelerin çok neşeli oldukları gözlemlendi.

EK- 2

HACETTEPE KİŞİLİK ENVANTERİ (HKE)

(Takım A)

(İKİNCİ REVİZYON)

Prof. Dr. İbrahim Ethem ÖZGÜVEN

“Telif Hakları Saklıdır”

ACIKLAMA:

Envanter içinde EVET ya da HAYIR şeklinde cevaplandırılabilir sorular vardır. Bu sorular çeşitli durumlarda sizin genellikle ne düşündüğünüz, nasıl uygulandığınız ve ne şekilde davranışta bulunduğunuz ile ilgilidir.

Her soruyu cevaplandırırken önce sizin için cevabın Evet’mi yoksa Hayır’mı olduğunu kararlaştırınız, sonra da cevap kağıdında uygun yeri karalayarak işaretleyiniz. Cevaplandırmanın nasıl yapılacağını görmek için aşağıdaki iki örnek verilmiştir.

ÖRNEKLER:

	<u>EVET</u>	<u>HAYIR</u>
1. Geceleri sık sık rüya görür müsünüz?	/ /	/ /
2. Arkadaşlarınızdan memnun musunuz?	/ /	/ /

Eğer sık sık rüya görmüyorsanız HAYIR, arkadaşlarınızdan memnunsanız EVET cevabını, yukarıdaki örnekte olduğu gibi işaretleyeceksiniz.

Açıklamanın tamamını okuduktan sonra cevaplamaya başlayınız. Envanter üzerine hiçbir şey yazmayınız, cevaplarınızı **CEVAP KAĞIDI** üzerine işaretleyiniz. Cevaplandırırken bir kişi olarak sadece kendi gerçek durumunuzu ifade ediniz. Bir soru üzerinde fazla zaman harcamayınız. İlk aklınıza gelen cevabı işaretleyiniz. Atlamadan soruların hepsini cevaplandırınız.

1. Başkaları sizinle tartışmaya kalkınca hemen rahatsız olur musunuz?
2. Zıt görüşte olanlara rağmen planınızı genellikle uygulayabilir misiniz?
3. Yaptıklarınıza üzüldüğünüz zamanlar çok oluyor mu?
4. Bazı anlamsız düşünceler zihninizi meşgul edip sizi rahatsız eder mi?
5. Bir şanssızlığa uğrayacağınızdan korkuyor musunuz?
6. Oturduğunuz yerde duramaz hale geldiğiniz zamanlar olur mu?
7. Sık sık önemsiz şeyleri kendinize dert edinir misiniz?
8. Diğer insanlarla tanışmakta zorluk çeker misiniz?
9. Çözemediğiniz ve cesaretinizi kıran sorunlarınız ve sorumluluklarınız var mı?
10. Bazen hiç kimsenin sizi iyi anlayamadığını düşündüğünüz olur mu?
11. Arkadaşlarınızla dışarıda çok fazla zaman harcadığınızı düşündüğünüz olur mu?
12. Aile içinde kararlar alınırken sizin de fikrinizi alırlar mı?
13. İnsanları birbirleri ile tanıştırmak size kolay gelir mi?
14. Olabildiğince kalabalıktan uzak kalma eğiliminiz var mı?
15. Arkadaşlarınız sosyal ilişkilerinizi istenilen düzeyde bulurlar mı?
16. Tanışmadığınız yeni birisine de dostça davranmak gerekir mi?
17. Yasalara uymayan davranışları için insanlar haklı görülebilir mi?
18. Başkalarına sır vermek size güç gelir mi?
19. Saygısız oluşlarından dolayı gençlerden öç almak istediğiniz zamanlar oluyor mu?
20. Çoğu zaman yanlış veya kötü bir şey yapacağınızdan kaygılanır mısınız?
21. Size kötü davrandıkları için öç almayı istediğiniz kişiler oldu mu?
22. Fikirlerinizi başkalarına kabul ettirmenin güç olduğu kanısında mısınız?
23. Çoğu zaman başkalarının aynı konuda ne karar verdiklerini öğrenme zorunluluğu duyar mısınız?
24. Hoş olmadığı için sizi uzun zamandır üzen bir yaşantınız var mı?
25. Duygularınızı kontrol altında tutabiliyor musunuz?
26. Güç bir durumla karşılaşacağınızı düşününce heyecanlanır ve terler misiniz?
27. Görme gücünüzdeki bozukluklardan sık sık yakınır mısınız?
28. Aileniz bireyleri ile sık sık tartışmalarınız olur mu?
29. Beklentinizin üstünde dostluk gösteren insanlara karşı dikkatli olmaya çalışır mısınız?
30. Dikkatinizi bir konu üzerinde toplamada çok güçlük çeker misiniz?
31. Çoğu zaman tüm vücudunuzda bir kırıklık, halsizlik hissedersiniz mi?
32. Aileniz, onlara karşı düşünceli davrandığınız kanısında mıdır?
33. Aileniz bireyleri genellikle birbirlerine karşı sakın davranırlar mı?

34. Birbiri ile şakalaşan kimseler arasında olmak ister misiniz?
35. Diğer insanlarla ilişki kumada sizi yetenekli bulurlar mı?
36. Genellikle karşı cinsten birisi ile çalışmaktan hoşlanır mısınız?
37. Sahibine haber vermeden bazı şeyleri ödünç almak doğru sayılabilir mi?
38. Kişinin toplumdaki adet ve geleneklere uyması sizce önemli midir?
39. Kendini beğenmiş oldukları için çevrenizdeki çoğu kişileri uyarmak zorunda kaldığınız oluyor mu?
40. Hakkınızda dedikodu yapacaklarından kuşkulandır mısınız?
41. Zararsız yalanlar söyleyerek zor durumlardan kurtulmak size kolay gelir mi?
42. Arkadaşlarınız sizi, 'eğriye eğri doğruya doğru', diyen bir kişi olarak mı bilirler?
43. Çevrenizdeki kişiler önemli konularda sizin görüşünüzü de öğrenmek isterler mi?
44. Arkadaşlarınızın çoğu kadar sizde güçlü ve sağlıklı mısınız?
45. Çevrenizdeki kişilerden kolayca hastalık kapın bir yaradılıştasınız mı?
46. 'Başaramadım' gibi bir duygudan rahatsız mısınız?
47. Sağlığınıza çok dikkat etmek ihtiyacında mısınız?
48. İçinde bulunduğunuz koşullardan dolayı sık sık sinirlendiğiniz olur mu?
49. Belli etmeseniz bile çevrenizdekilere sık sık darıldığınız olur mu?
50. Moraliniz bozulduğu ve bundan kurtulmanın çok zor olduğu zamanlar oluyor mu?
51. Çevrenizdeki kişilerin çoğu ile arkadaşlık etmek yerine yalnız olmayı tercih eder misiniz?
52. Tanıdıkların bulunmadığı bir çevrede sıkılganlık çeker misiniz?
53. Ailenizdeki kişilerin bazıları size karşı çok cimri davranıyor mu?
54. Ailenizin çoğu kez herşeye itaat etmenizi beklemeleri sizi kızdırır mı?
55. Mutlu olacağınız sayıda ve nitelikte arkadaşlarınız var mı?
56. Gürültülü eğlencelere katılmaktan hoşlanır mısınız?
57. Sosyal etkinlikler sırasında başkalarını eğlendirmek size zor gelir mi?
58. İş ve sorumluluklardan kaçma her zaman hatalı mıdır?
59. İnsan verdiği sözü her zaman yerine getirmeli midir?
60. Kapılarını açık bırakan kişilerin eşyalarının çalınmasını hak ettikleri görüşüne katılır mısınız?
61. Karşıt cinsten birisi ile birlikte olunca genellikle onun cinsiyeti ile ilgili şeyler mi düşündürsünüz?
62. Bulunduğunuz çevrede çok fazla konu-komşu dedikoduları yapılıyor mu?
63. İnsan ilişkilerinde utangaç bir kişi misiniz?

64. Kişileri birbirine tanıştırmak ve başkalarına tanıştırmak size kolay gelir mi?
65. Başkaları sizi yetenekli ve cesur bulur mu?
66. Alıngan bir kişi misiniz?
67. Fiziki görünüşünüzden dolayı duygusal hassasiyetiniz var mı?
68. Duygularınıza olan güveninizden dolayı görüşlerinizin esnek olduğu kanısında mısınız?
69. Sık sık kabızlıktan ve miğde ağrılarından şikayetiniz olur mu?
70. Ara sıra zihninizin ağır işlediğini hissedersiniz mi?
71. Başkalarının mutluluğunu kıskandığınız zamanlar oluyor mu?
72. Başarmayı arzu ettiğiniz şeyleri düşünmek, onları yapmaktan daha çok haz veriyor mu?
73. Size açık olan avantajlı durumlardan bazı kişilerin yararlanma çabasında oldukları kanısında mısınız?
74. İstekli olduğunuz toplantı veya etkinliklere katılmanız genellikle engellenir mi?
75. En az anlayış gördüğünüz yerin aileniz olduğunu düşündüğünüz oluyor mu?
76. Koşulsuz olarak her insana yardım eder misiniz?
77. Sönük geçmekte olan bir toplantıya öncülük edip canlandırmak size kolay gelir mi?
78. Çabuk arkadaş edinen bir kişi misiniz?
79. Ortaya çıkan fırsatlarda otobüse ücret ödemeden binmek bir şerefsizlik midir?
80. İşlerini düze çıkarmak için pek çok kişinin yalan söylediği kanısında mısınız?
81. Sosyal kurallardan oldukça bağımsız bir yaşantı içinde misiniz?
82. Çevrenizdeki çoğu kişilerin politik görüşleri sizinkine ters düşer mi?
83. Başkalarının saflığını kendi çıkarlarına kullanan kimseleri ayıplar mısınız?
84. Aileniz, sizin başarılı olduğunuz kanısında mıdır?
85. İsteddiğiniz bir işe veya mesleğe girmenizin engellendiği oldu mu?
86. Öneli olmayan konular yüzünden sık sık eleştirildiğiniz olur mu?
87. Yaptığınız bir yanlış kabul etmek size zor gelir mi?
88. Ailenizin düşündüğü gibi olmama duygusu sizi rahatsız ediyor mu?
89. Belirli bir nedeni olmadan duygularınız kolayca neşeden üzüntüye, üzüntüden neşeye dönüşür mü?
90. Çevrenizdeki insanlara gerçeği kabul ettirmenin güç olduğu zamanlar olur mu?
91. Zihninizi dolduran türlü düşünceler uykunuzu kaçırır mı?
92. Genellikle sakın ve meseleleri soğukkanlı olarak ele alan bir kişi misiniz?
93. Zaman zaman aleyhinize çalışan insanların varlığından şüphelendiğiniz olur mu?

94. İnsanların içinde iken bile kendinizi yalnız hisseder misiniz?
95. Aileniz, yeterli düzeyde başarılı olduğunuz kanısında mıdır?
96. akşamları eve dönüş sizi kaygılandırır mı?
97. Ailenizdeki kişilerden bazılarının yakınlık ve sevginize yeterince karşılık vermediği oluyor mu?
98. Yeni tanıştığınız bir kimse ile konuşmaktan çekinir misiniz?
99. Çevrenizdeki insanlar çoğu zaman sizi hayal kırıklığına uğrattılar mı?
100. Sizce geçinilmesi güç kişilere de nazik davranılmalı mıdır?
101. Davranışınızın çevredekilere aykırı düşmesi sizi rahatsız eder mi?
102. Söz dinlemeyip kendisini problemin içine atmakta ısrar eden kişiler cezalarını çekmeli midir?
103. Bazı konularda kendi kendinizle kavga içinde misiniz?
104. İnatçı kişilere biraz zor kullanmanın onları ikna etmede yararlı olacağı kanısında mısınız?
105. Başkalarının mutluluğunu kıskandığınız zamanlar oluyor mu?
106. Başkalarının sizden hoşlandığını duygusu içinde misiniz?
107. Yeteneğinizi küçümseyip başladığınız bazı işleri yarım bıraktığınız oluyor mu?
108. Kafesleri içinde olsa da vahşi hayvan görmekten heyecanlanır mısınız?
109. Sizi eleştirdikleri zaman sakın kalabiliyor musunuz?
110. Kendinizi sinirli bir kişi olarak mı görürsünüz?
111. Üzüntülü veya heyecanlı olduğunuz zaman konuşmanızda kekemelik olur mu?
112. Sonradan pişman olacağınız çok şeyi yaptığınız oluyor mu?
113. Kaslarınızda bazen asabi hareketler veya tikler olur mu?
114. Belirli bir neden yokken kendinizi son derece neşeli veya üzüntülü hissettiğiniz zamanlar olur mu?
115. Yaşı sizden küçük olanların daha rahat bir yaşam sürdürdükleri kanısında mısınız?
116. Hoşlanmadıkları için ailenizin evde misafir etmek istemedikleri arkadaşlarınız var mı?
117. Ailenizle aranızdaki değer yargıları ve inanç farkları nedeniyle öneli sorunlarla karşılaştığınız oluyor mu?
118. Aileniz sizden çok fazla şeyler mi bekliyor?
119. Kız ve erkeklerin birlikte bulunduğu durumlarda kendinizi rahat hisseder misiniz?
120. İnsan ilişkilerinde utangaç bir kişi misiniz?
121. Çıkarlarını korumak için pek doğru olmayan yollara sapanları ayıplar mısınız?
122. Bir şeyi bulan kişiye onu saklama hakkı verilmeli midir?

123. İnsanların inançlarında kusur etmeleri, bir diğerine bunu başkalarına yayma hakkı verir mi?
124. Yaptığınız şeylerin yanlış anlaşılacağı kaygısı içinde misiniz?
125. İnsanların koşulsuz olarak serbest davranmalarına izin verilse toplumun daha iyi olacağı kanısında mısınız?
126. İçinde bulunduğunuz koşullardan dolayı sık sık sinirlendiğiniz olur mu?
127. Arkadaşlarınız istediğiniz bir davranışta bulunduğu zaman, çoğunlukla bunu, çekinmeden kendisine söyleyebilir misiniz?
128. Gerçek yeteneklerinizi gösterebildiğiniz kanısında mısınız?
129. Kendinize özgü bir plan yapmaktansa arkadaşlarınızın önerilerini uygulamak size daha kolay gelir mi?
130. Açlık hissi duymadan yemek yediğiniz zamanlar oluyor mu?
131. Akşama doğru ya da sabahları kendinizi çok yorgun hisseder misiniz?
132. Ne okuduğunuzun farkında olmadan bir süre okuyup sonra dikkatinizi topladığınız olur mu?
133. Çoğu zaman kendinizi yorgun ve halsiz hisseder misiniz?
134. Eleştirilmek sizi çok kırar mı?
135. Hoşlanmadığınız birisi ile karşılaşmamak için yolunuzu sık sık değiştirdiniz oluyor mu?
136. Cinsel konularda kendinizi rahat hisseder misiniz?
137. Başka bir aile veya grubun üyesi olmayı istediğiniz zamanlar olur mu/
138. Aile bireylerinin kişisel meselelerinizi bilmek istemelerinden şikayetçi misiniz?
139. Aileniz karşı cinsten olan arkadaşlarınızı genellikle reddeder misiniz?
140. Bulunduğunuz çevrede halk tarafından seilmeyen çok kişi var mı?
141. Topluluk içinde tanıştığınız insanlarla çabucak kaynaşabiliyor musunuz?
142. Uzlaşma kabul etmeyen kişilere nazik davranır mısınız?
143. Arkadaşlarınız sizi, eğriye eğri doğruya doğru diyen bir kişi olarak mı bilirler?
144. Saygısızlık gösterenlere aynı şekilde cevap verir misiniz?
145. Onlara aldırmamak yerine öç almanın daha iyi olduğu kanısında mısınız?
146. Yasalara aykırı davranmadan yasanın bir açısından yararlanmada bir sakınca görür müsünüz?
147. Duygularınızı kontrol altında tutabiliyor musunuz?
148. Arkadaş edinmede zorluk çekiyor musunuz?
149. Doğru yargılarınızı bile, doğru bulmadıkları olur mu?

150. Cesaret verilmediği zaman işlerinize devam etmek size zor gelir mi?
151. Heyecanlı olaylar sizi karamsarlıktan kurtarır mı?
152. İşler kötü gittiği zaman çabuk heyecanlanan bir kişi misiniz?
153. Bazen içinizden insanlara küfretmek gelir mi?
154. Sık sık başınız ağrır mı?
155. Ayrıntılı konuşmadıkları için sık sık kişilerin söylediklerini tekrarlatmak zorunda kalırmısınız?
156. Bazen sevdiğiniz kişiyi kırmaktan hoşlanır mısınız?
157. Sizden gelen bir neden yokken işleriniz ters gittiği zamanlar oluyor mu?
158. Evden kaçıp başka bir yere gitmeyi düşündüğünüz zamanlar oluyor mu?
159. Aileniz bireylerinin hepsini denk ölçüler içinde seviyor musunuz?
160. Evde sakin olmak için ya susmak ya da dışarıya çıkmak zorunda olduğunuz zamanlar oluyor mu?
161. Taşındığınız sorumlulukların ağırlığı sizi fazlaca hareketsiz hale getiriyor mu?
162. Neşeli arkadaşlar arasına katılınca üzüntülerinizi unutabiliyor musunuz?
163. Sıkışık zamanlardan kurtulmak için gerçeği söylemediğiniz zamanlar olur mu?
164. Bulunmuş olan bir eşyayı her zaman iade etmek gerekli midir?
165. Yaşamının bir döneminde her insanın bir şeyler çalmış olabileceği görüşüne katılır mısınız?
166. Bazı insanların mal ve mülklerini tahrip etmeyi hak ettiklerini düşündüğünüz olur mu?
167. Size kötü davrandıkları için öç almayı istediğiniz kişiler oldu mu?
168. Başkaları sizinle tartışmaya kalkışınca hemen rahatsız olur musunuz?

EK - 3

Kişisel Bilgi Formu

Bu anket size ait bilgileri doğru bir şekilde elde etmek amacıyla hazırlanmıştır. Tüm bilgiler gizli kalacaktır. Lütfen aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Teşekkürler !

1. Adın ve Soyadın ?Cinsiyet: E K	
2. Okuduğun Okul ?	
3. Kaçınıcı Sınıftasın?	
4. Doğum Tarihin?/...../.....	5. Doğum Yerin?
6. Kaç kardeşsiniz (sen dahil) ? () Tek çocuk () 2 () 3 () 4 () 5 () 6 ve yukarı	
7. Kaçınıcı çocuksun? () Büyük () Ortanca () Küçük () İkiz	
8. Şuanda evde birlikte yaşadığın bütün kişileri yazar mısın?	
9. Annen ve babanın durumu nedir? () Birlikteler () Boşandılar	
10. Annenin öğrenim durumu nedir? () Okuma yazma bilmiyor () Okur yazar () İlkokul () Ortaokul () Lise ve dengi okul () Üniversite	
11. Annenin mesleği nedir?	
12. Babanın öğrenim durumu nedir? () Okuma yazma bilmiyor () Okur yazar () İlkokul () Ortaokul () Lise ve dengi okul () Üniversite	
13. Babanın mesleği nedir?	

14. Evinize giren ortalama aylık gelir miktarı (maaş, kira vb. tüm kaynaklar) ne kadar ? () 250 milyondan az () 250 – 500 milyon arası () 500 milyon – 1 milyar arası () 1 – 3 milyar arası () 3 milyardan fazla
15. Annen ve baban boşandıktan bu yana kaç yıl geçti ? () 1 yıldan az () 1 yıl () 1 – 3 yıl arası () 3 – 6 yıl arası () 6 – 10 yıl arası () 10 yıldan fazla
16. Annen ve baban boşandığında sen kaç yaşındaydın ? () 0 – 2 yaş () 3 – 6 yaş () 7 – 11 yaş () 12 – 15 yaş () 15 yaşından büyük
17. Annen ve baban boşanmadan önce ilişkileri nasıldı? () Genellikle iyiydi () Genellikle kötüydü
18. Annen ve babanın boşanmasının nedeni sence ne olabilir?
19. Annen ve babanın boşanmalarından dolayı (öz annen ve babanın birlikte olmamasından dolayı) kendini nasıl hissediyorsun? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz) () Mutlu () Mutsuz () Öfkeli () Kaygılı () Yalnız () Korku
20. Ayrı yaşadığın (anne veya babanla) kişiyle görüşme sıklığın nedir ? () Hiç görüşmüyorum () Bir yıldan fazla arayla görüşüyorum () Yılda bir kez görüşüyorum () Yılda iki ya da üç kez görüşüyorum () Ayda bir kez görüşüyorum () Haftada bir kez görüşüyorum () Hemen hemen her gün görüşüyorum

Kişisel Bilgi Formundan Elde Edilen Bilgiler

Boşanmış ailelerden gelen öğrenciler hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacı tarafından 20 maddelik form kullanılmıştır. Formda yer alan maddelere ilişkin sonuçlar aşağıda verilmektedir.

İlköğretim 2. kademede okuyan 36 boşanmış aile çocuğundan 19'u erkek, 17'si kız öğrencidir.

1. Boşanmış Aile Çocuklarının Yaş Bilgileri: Toplam 36 boşanmış aile çocuğunun yaş durumları Tablo-10'da verilmiştir.

Tablo-10
Boşanmış Aile Çocuklarının Yaş Grupları

Yaş	Sayısı
12	13
13	13
14	10

Tablo-10'dan da görüldüğü gibi 12-14 yaş grubu dışında öğrenci bulunmamaktadır.

2. Ailelerdeki Çocuk Sayısına İlişkin Bilgiler: Boşanmış aile çocuklarına sorulan, ailelerinin toplam çocuk sayısına ilişkin bilgiler Tablo-11'de verilmektedir

Tablo-11
Boşanmış Ailelerin Çocuk Sayıları

Çocuk Sayıları	Ailenin Durumu
1 çocuklu	4 aile
2 çocuklu	17 aile
3 çocuklu	7 aile
4 çocuklu	7 aile
5 çocuklu	1 aile
6 ve yukarı çocuklu	-

Tablo-11'de görüldüğü gibi boşanmış ailelerin çoğu 2 çocukludur.

3. Boşanmış Aile Çocuklarının Birlikte Yaşadığı Aile Üyelerine İlişkin Bilgiler: Çocukların “şu anda kiminle birlikte yaşadığına” ilişkin soruya verilen cevaplara ilişkin bilgiler Tablo-12’de verilmektedir.

Tablo-12
Boşanmış Aile Çocuklarının Birlikte Yaşadığı Kişilere İlişkin Bilgiler

Kiminle Birlikte Yaşadığı	Sayı
Anne	28
Baba	4
Sadece anne veya babanın yakınları (Anneanne, babaanne, dede vb.)	4

Tablo-12’de görüldüğü gibi boşanmış aile çocuklarının çoğunluğu annesinin yanında yaşamaktadır. Annenin yanında anneanne, dede gibi aile yakınları da bulunmaktadır. Baba ile birlikte yaşayanlar az sayıdadır.

4. Boşanmış Aile Çocuklarının Annelerinin Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler: Boşanmış aile çocuklarının annelerinin eğitim durumuna ilişkin bilgiler Tablo-13’te verilmiştir.

Tablo-13
Boşanmış Aile Çocuklarının Annelerinin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Sayı
Okuma-yazma bilmiyor	1
Sadece Okur-Yazar	4
İlkokul	16
Ortaokul	7
Lise	8
Üniversite/Yüksekokul	1

Annelerin çoğunun ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir.

5. Boşanmış Aile Çocuklarının Babalarının Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler: Boşanmış aile çocuklarının babalarının eğitim durumuna ilişkin bilgiler Tablo-14’te verilmiştir.

Tablo-14
Boşanmış Aile Çocuklarının Babalarının Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Sayı
Okuma-yazma bilmiyor	-
Sadece Okur-Yazar	2
İlkokul	18
Ortaokul	6
Lise	9
Üniversite/Yüksekokul	1

Babalarının çoğunun ilkokul mezunu olduğu görülmektedir.

6. Boşanmış Aile Çocuklarının Annelerinin Mesleğine İlişkin Bilgiler:

Kişisel Bilgi Formunun bu maddesinde belirli şıklar verilmemiş, annenin mesleği öğrencilere soru şeklinde sorulmuştur. Daha sonra ayrıştırılmıştır. Boşanmış aile çocuklarının annelerinin mesleklerine ilişkin bilgiler Tablo-15'te verilmiştir.

Tablo-15
Boşanmış Aile Çocuklarının Annelerinin Mesleği

Meslekler	Sayı
Memur	1
Esnaf	1
Emekli	1
Asgari Ücretli İşçi	11
Serbest Meslek	1
Ev Kadını / çalışmıyor	18
Bilinmiyor	3
Toplam	36

Tablo-15'te görüldüğü gibi annelerin önemli bir kısmı boşanmanın getirdiği ekonomik zorluklardan dolayı çalışmak zorunda kalmaktadır. Çalışmayanların önemli bir kısmı da aile yakınlarından yardım almaktadır.

7. Boşanmış Aile Çocuklarının Babalarının Mesleğine İlişkin Bilgiler:

Kişisel Bilgi Formunun bu maddesinde de meslek alanlarına ilişkin şıklar verilmemiş, babanın mesleği öğrencilere mesleğini yazmaları istenmiştir. Daha

sonra ayrıştırılmıştır. Boşanmış aile çocuklarının babalarının mesleklerine ilişkin bilgiler Tablo-16’da verilmiştir.

Tablo-16
Boşanmış Aile Çocuklarının Babalarının Mesleği

Meslekler	Sayı
İşçi	2
Memur	4
Emekli	2
Esnaf	3
Asgari Ücretli	1
Serbest Meslek	14
Çalışmıyor	3
Bilinmiyor	6
Toplam	36

Tablo-16’den görüldüğü gibi, babaların çoğunlukla serbest mesleklerde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Belirli bir mesleğe sahip değildir. Serbest meslek olarak ifade edilen meslekler, boyacılık, şoför, pazarcılık gibi mesleklerdir.

8. Anne ve Babanın Kaç Yıl Önce Boşandığına İlişkin Bilgiler: Bu maddede, öğrencilerin anne ve babalarının boşanmalarının üzerinden kaç yıl geçtiği ile ilgili şıklar bulunmaktadır. Araştırmada boşanma yılına ilişkin bir sınırlama getirilmemiştir. Çünkü boşanmanın etkilerinin uzun vadede sürdüğü, literatürdeki araştırma bulguları tarafından desteklenmektedir. Kişisel Bilgi Formunun bu maddesine verilen cevaplara ilişkin bilgiler Tablo-17’de verilmiştir.

Tablo-17
Anne ve Babanın Kaç Yıl Önce Boşandığına İlişkin Bilgiler

Boşanmanın Kaç Yıl Önce Gerçekleştiği	Sayı
1 yıldan az	7
1 yıl	5
1 – 3 yıl arası	7
3 – 6 yıl arası	10
6- 10 yıl arası	4
10 yıldan fazla	3

Tablo-17’de görüldüğü gibi boşanmış aile çocuklarının çoğunun (29) anne ve babaları boşandığında 7 yaşı üzerinde oldukları gözlenmektedir.

9. Anne ve Babanın Boşanmasına İlişkin Çocukların Duyguları: Bu maddede çeşitli duygular verilerek, öğrencilere anne ve babalarının boşanmalarına ilişkin duyguları sorulmuştur. Formun bu maddesine birden fazla duygu işaretlenebileceği belirtilmiştir. Aşağıda en çok işaretlenen duygular yukarıdan aşağıya Tablo-18’de verilmektedir.

Tablo-18
Anne ve Babanın Boşanmasına İlişkin Çocukların Duyguları

Boşanma Nedenleri	Sayı
Mutsuz	22
Yalnız	14
Öfkeli	11
Kaygılı	9
Mutlu	7
Korku	2

Tablo-18’den görüldüğü gibi boşanmış aile çocuklarının en çok yaşadıkları duygu mutsuzluktur. Yalnızlık ve öfke de en çok ifade ettikleri duygular arasındadır.

10. Boşanmış Aile Çocuklarının Ayrı Oldukları Ebeveynle Görüşme Sıklığı: Anketin bu maddesinde boşanmış aile çocuklarına ayrı oldukları ebeveynleri ile görüşme sıklıkları sorulmuştur. Sonuçlar Tablo-19’de verilmektedir.

Tablo-19
Boşanmış Aile Çocuklarının Ayrı Olunan Ebeveynle Görüşme Sıklığı

Görüşme Sıklığı	Öğrenci Sayısı
Hiç görüşmüyorum	23
Yılda bir kez görüşüyorum	1
Yılda iki ya da üç kez görüşüyorum	2
Ayda bir kez görüşüyorum	5
Haftada bir kez görüşüyorum	3
Hemen hemen her gün görüşüyorum	2

Tablo-19’de görüldüğü gibi, boşanmış aile çocuklarının çoğu ayrı olunan ebeveynle görüşmemektedir. Boşanmadan sonra anne ve babaları arasındaki ilişkiler ve çocuğun ayrı olan ebeveyniyle düzenli görüşmesi, onun uyumu ve psikolojik durumu açısından önemlidir. Ayrı olunan ebeveynle görüşmemenin olumsuz etkileri olabilmektedir.

Kişisel Bilgi Formunun diğer 8 maddesi ise boşanmış aile çocuklarının isimleri, okudukları okul, doğum yerleri gibi kişisel bilgilerdir. Ayrıca boşanmış aile çocuklarından 32 tanesi boşanmadan önce anne ve babalarının ilişkilerinin genellikle kötü olduğunu, 4 tanesi ise genellikle iyi olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilere hiçbir şık verilmeden, anne ve babalarının boşanma nedenlerinin ne olabileceği sorulmuştur. Öğrencilerden 15’i “geçimsizlik” olarak ifade etmişlerdir. Gelir durumuyla ilgili maddeye verilen cevaplardan ise boşanmış ailelerin gelirlerinin çok düşük olduğu gözlenmiştir.

EK-4

**Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Hacettepe Kişilik Envanteri Öntest ve
Sontest Ölçümlerinden Almış Oldukları
Genel Uyum Puanları**

DENEY GRUBU			KONTROL GRUBU		
n	Öntest	Sontest	n	Öntest	Sontest
1	79	93	1	70	68
2	86	121	2	63	64
3	82	75	3	77	67
4	77	87	4	73	72
5	63	66	5	68	65
6	80	94	6	86	98
7	77	101	7	70	79
8	64	77	8	79	76
9	68	72	9	59	82
10	70	81	10	76	77
11	66	88	11	60	56
12	59	68	12	72	64
13	81	90	13	63	56
14	76	79	14	69	61
15	69	79	15	89	111

EK – 5

İZİN YAZILARI

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
KIZILCAHAMAM KAYMAKAMLIĞI
İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

SAYI : B.08.4.MEM.4.06.21.300/ 992
KONU : Anket uygulaması

17/03/2003

KAYMAKAMLIK MAKAMINA
KIZILCAHAMAM

İlgi : Bekir EROL'un 16.03.2004 tarihli dilekçesi.

İlçemiz Kazım Karabekir İlköğretim Okulunda Rehber öğretmen olarak görev yapan ve Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında yüksek lisans öğrenimi gören Bekir EROL'un İlçemiz İlköğretim Okullarında okuyan ve boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin uyum düzeylerini araştırmaya yönelik anket uygulamak isteği hakkındaki dilekçe ekte sunulmuştur.

Alınan bilgilerin gizliliği esas tutulmak üzere adı geçenin İlçemiz İlköğretim Okullarında anket uygulaması dairenizce uygun görülmetedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde OLUR'larınıza arz ederim.

Sabri YILDIZ
İlçe Milli Eğt. Müdürü

OLUR

12/03/2004

Mesur YILDIZ
Kaymakam

5

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
KIZILCAHAMAM KAYMAKAMLIĞI
İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

SAYI : B.08.4.MEM.4.06.21.300/ 1015
KONU : Anket Uygulaması

12/03/2004

İLKÖĞRETİM MÜDÜRLÜĞÜNE
KIZILCAHAMAM

İlgi : Kaymakamlık Makamının 17.03.2004 gün ve 300/992 sayılı Olur'u.

İlçemiz Kazım Karabekir İlköğretim Okulu Rehber öğretmeni Bekir EROL'un İlköğretim Okullarında okuyan ve boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin uyum düzeylerini araştırmaya yönelik anket uygulamasının uygun görüldüğüne ilişkin ilgi onay ilişikte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Kaleme

Sabri YILDIZ
İlçe M.E. Müdürü

EK:1
DAĞITIM: Merk. İlköğr. Ok. Müd. İhtklerine

GELTİREVRAK

20.3.2004

210

ÇAĞATAY İLKÖĞRETİM OKULU MÜDÜRLÜĞÜNE

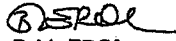
KIZILCAHAMAM

Yüksek Lisans tez projem kapsamında, okulunuzda boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin tespitini yapabilmem ve bu özellikteki öğrencilerden 2. kademedekilere, uyum düzeylerini belirlemek amacıyla ve gizliliği korunmak şartıyla ekteki test ve anketi uygulayabilmem konusunda,

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adres: Yenice Mah. Deli İmam Cad. Çeşme Sok.
No: 1/5

Kızılcahamam
ANKARA

Bekir EROL
Rehber Öğretmen

Kaydını yapıp, iade.
18.03.2004

Ek: 1- Bilgi Toplama Anketi
2 - Hacettepe Kişilik Envanteri

ORHANGAZİ İLKÖĞRETİM OKULU MÜDÜRLÜĞÜNE

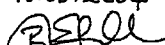
KIZILCAHAMAM

Yüksek Lisans tez projem kapsamında, okulunuzda boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin tespitini yapabilmem ve bu özellikteki öğrencilerden 2. kademedekilere, uyum düzeylerini belirlemek amacıyla ve gizliliği korunmak şartıyla ekteki test ve anketi uygulayabilmem konusunda;

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adres: Yenice Mah. Deli İmam Cad. Çeşme Sok.
No: 1/5

Kızılcahamam
ANKARA

18.03.2004

Bekir EROL
Rehber Öğretmen

Kaydını yapıp, iade.
18.03.2004

K. 500/170

Ek: 1- Bilgi Toplama Anketi
2 - Hacettepe Kişilik Envanteri

PERİHAN ERDOĞAN İLKÖĞRETİM OKULU MÜDÜRLÜĞÜNE

KIZILCAHAMAM

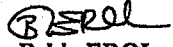
Yüksek lisans tez projem kapsamında, okulunuzda boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin tespitini yapabilmem ve bu özellikteki öğrencilerden 2. kademedekilere, uyum düzeylerini belirlemek amacıyla ve gizliliği korumak şartıyla ekteki test ve anketi uygulayabilmem konusunda,

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/ 03/ 2004

Adres: Yenice Mah. Deli İmam Cad. Çeşme Sok.
No: 1/5

Kızılcahamam
ANKARA

Bekir EROL
Rehber Öğretmen

*Kaymakam Şişine
İlişkin*

Dosya No: 200
Kayıt No: 158

CUMHURİYET İLKÖĞRETİM OKULU MÜDÜRLÜĞÜNE

KIZILCAHAMAM

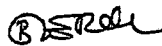
Yüksek lisans tez projem kapsamında, okulunuzda boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin tespitini yapabilmem ve bu özellikteki öğrencilerden 2. kademedekilere, uyum düzeylerini belirlemek amacıyla ve gizliliği korumak şartıyla ekteki test ve anketi uygulayabilmem konusunda,

Gereğini saygılarımla arz ederim.

19/ 03/ 2004

Adres: Yenice Mah. Deli İmam Cad. Çeşme Sok.
No: 1/5

Kızılcahamam
ANKARA

Bekir EROL
Rehber Öğretmen

K.S.
163

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
ÇAĞATAY İLKÖĞRETİM OKULU
MÜDÜRLÜĞÜ
KIZILCAHAMAM

166

SAYI : 300/243
KONU: Anket Uygulaması.

KIZILCAHAMAM
23/03/2004

İLGİLİ MAKAMA

İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünün 18.03.2004 tarih ve 300/1015 sayılı yazıları ekinde alınan Kaymakamlık Oluru ile İlçemiz Kazım Karabekir İlköğretim Okulu Rehber Öğretmeni Bekir EROL, okulumuzda okuyan boşanmış ailelerden gelen öğrencilerin uyum düzeylerini araştırmaya yönelik anket uygulamasını 22.03.2004 tarihinde uygulamış olup,

İş bu yazı ilgilinin isteği üzere kendisine verilmiştir.

Kadir ARSLAN
Okul Müdürü

KAZIM KARABEKİR İLKÖĞRETİM OKULU MÜDÜRLÜĞÜ'NE
KIZILCAHAMAM

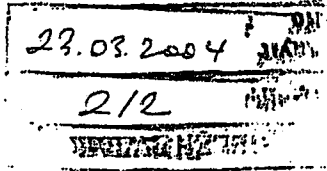
Yüksek Lisans tez projem kapsamında, okulunuz ikinci kademedeki okuyan ve boşanmış aileden gelen 15 öğrenciye uyum düzeylerini artırmaya yönelik grup rehberliği programı uygulamayı düşünmekteyim. Bu program, 26 Mart – 26 Mayıs 2004 tarihleri arasında, haftada 1'er saat olmak üzere toplam 10 hafta sürecektir. Ailelerden yazılı izin alınmak şartıyla ve gizlilik ilkelerine uyarak ekteki öğrencilere programı uygulayabilmem konusunda,

Gereğini saygılarımla arz ederim.

23. 03.2004

Bekir EROL

Rehber Öğretmen

*Eklerden bir olarak
uygulayabilmem*

Ek: Programa katılacak öğrenci listesi